

AZ ERDÉLYI KÖZKÖNYVTÁRAK régi magyar könyveiről.

Erdély, mely nemzeti fejedelmei korában, a XVI. és XVII-dik században, a három részre szakadt magyar haza vallásos és polgári szabadságának erős bástyáját képezte, e korban a magyar nemzeti irodalomnak, mely az Erdélyben erősen kifejlett protestantizmussal együtt emelkedett és hanyatlott, a magyar birodalom határai közt leghatalmasabb támasza, ápolója, terjesztője, a nemzeti műveltség erős védőfala, s ennél fogva a magyar nyomtatványoknak hasonlíthatatlan gazdag tárháza volt.

A nemzeti fejedelmek kora után, — mely alatt a latin nyelv sem a törvényhozás, diplomácia és közigazgatás, sem a társadalmi téren soha oly erőt nem vehetett a nemzeti nyelven, mint Magyarországon, — a nemzeti irodalom ápolását, miután a férfiaknál a közügyek terén mind inkább-inkább erőt vett latin nyelv lett a művelődés közege, s a tudományos műveltségre s magasabb hivatalokra emelkedett főurak az európai műveltebb irodalmak termékeiből alkották akkor még a maiaknál számosabb könyvtáraikat, Erdélyben a főrangú nők vették át, kik közül egyébiránt többen, mint például Lorántfi Zsuzsanna, I. Rákóczy György neje, Bornemisza Anna, Apafi fejedelem neje, Bogáti Drusiánna s mások, már a fejedelmi korban is tartottak külön magyar könyvtárakat.

Az Erdélyben virágzó s legnagyobb részben reformált vallású főúri családokbeli egészen magyar műveltségű úrnők, kik közt még a jelen század elején, a magyarországi főúri családok elnémetesedésének leggyászosabb korában is, alig találkozott egy kettő, a ki termeiben németül beszélni nem hogy akart, de csak képes lett volna is, kézi könyvtáraikba, mely vallásosságuknál s irodalmi viszonyainknál fogva leginkább hit- s erkölestani könyvekből

Muz. Évk. V. kőtt.

volt alkotva, csaknem kizárólag magyar könyveket gyűjtöttek.

Mily gazdagok s egyetlen vagy igen ritka példányokat illetőleg mily kitűnőek voltak e magánkönyvtárak, arról mindenki meggyőződhetik, ha a gr. Teleki Sámuel által M.-Vásárhelyt alapított közkönyvtárban annak magyar könyvekből és kéziratokból álló osztályát végig tekinti, melyek mind az alapító gróf neje, Iktári gróf Bethlen Zsuzsanna, által egész éltén át nagy gondnal gyűjtött kézi könyvtárt alkották, s a Teleki-könyvtárnak még az alapító által kinyomtatott címtárában *Catalogus librorum Hungaricorum Susannae Com. Bethlen de Iktár* cím alatt külön vannak elésorolva (*Bibliothecae Samuelis Com. Teleki Pars III. 289—379. 1.*) Meggyőződésünk még inkább erősödik, ha fájdalom már most csak az egykor Bod Péter által összeírt címtárból látjuk, mily megmérhetetlen becsű volt gr. Teleki Katának a múlt század második felében a nagy-enyedi ref. főiskola könyvtárának hagyományozott magyar könyvtára, melyben a legrégebb magyar nyomtatványok közül több egyetlen példány létezett s pusztult el végkép 1849-ben.

Nem tartozik czélomhoz egyenként elésorolni az irodalmunk iránt e téren érdemeket szerzett erdélyi magyar úrnőket; elégnék tartom közülök megemlíteni gr. Gyulai Katát, gr. Teleki Imre nejét, Kendefi Rákhelt, elébb gr. Teleki Mihály, utóbb gr. Bethlen Gergely nejét, és Czegei Vas Katát, kiknek nagybecsű régi magyar könyveivel közkönyvtárainkban tömegesen találkozunk. E nők majd minden erdélyi előkelő magyar családra kiterjeszhető diszes sorozatát csak az idén elhalt b. Radák Istvánné, szül. gr. Rhédei Klára, a magyar érzelmű honleányok méltó példányképe, zárja be; ki anyjáról s nagyanyjáról örökölt magyar könyvtárát folytonosan gyarapította, s abból még a XVI-dik századi magyar

hittani könyveket, mint például Melius Péter munkáit is, lelki gyönyörűséggel olvasgatta.

Ezeknek a női könyvtáraknak köszönhetjük, hogy jóllehet a Rákóczi-korszak, de még inkább az 1848/9-ki forradalmi harcok dúlása közt, valamint az utódok gondatlansága s hanyagsága miatt Erdélyben tömérdek régi magyar könyv pusztult el, jóllehet rokoni összeköttetések s még inkább Burján Pál antiquarius útján, — mint ezt a m. nemzeti múzeum, a Jankovics Miklós és Nagy István könyvtáraiból bizonyíthatni, — Kolozsvárról igen sok becses ritka magyar nyomtatvány vándorolt ki: mégis Erdély a legkritikább régi magyar könyveknek ma is oly gazdag tárháza, hogy vele e tekintetben a magyar birodalom egy hasonló területű vidéke sem mérkőzhetik.

E saját tapasztalásom által szerzett meggyőződésem vezérelt arra a gondolatra, hogy az általam a szászföld nagyobb része kivételével a helyszínén átkutatott erdélyi könyvtárak régi magyar könyveit, 1536-tól fogva 1711-ig, könyvészeti pontossággal leírjam és régi magyar czimmasgyűjteményemnek legalább ezta tetemes részét, addig is, míg az egész egy oly annyira szükséges magyar könyvészeti kézikönyvben valaha világot láthatna, éppen az erd. muzeumegylet évkönyveiben közzé téve megismertessem.

A ki tudja, hogy nemzeti műveltségünk történelmének alapos megírásához, mely nélkül hazánk történelmének előadása bizonyosan hiányosnak mondható, multhatatlanul szükséges hazai irodalmunk termékeit lehetőleg teljesen ismerni és béhatólag átvizsgálni, a ki elgondolja, mily nehéz sőt gyakran majdnem lehetetlen nálunk, hol közkönyvtáraink közül csak a Teleki-könyvtár, s a m. nemzeti múzeumi könyvtár Széchenyi-féle részének czimtára van közzé téve, a tudomány szakférfiainak is egyik vagy másik ritka régi magyar könyvhez hozzá jutni, sőt némely legbecsesebb s legkritikább daraboknak csak hollétéről is értesülni, bizonyosan nem fogja hiában vesztegetettnek tekinteni azt az időt és fáradságot, melyet az erdélyi könyvtáraknak régi magyar nyomtatványokért való átvizsgálására, ezek összeírására és megismertetésére fordítottam. Jegyzeteimnek, bizvást reményelem, nemcsak a meg lehetőszen parlag mezejű magyar könyvészet művelői és buvárai, nemcsak a könyvtárak őrői és birtokosai, de a magyar irodalom minden barátja, különösen a magyar nyelvészet szakemberei, nem egyszer fogják hasznát vehetni.

Célom volt e jegyzeteim közzé tételével ha bár csak némi részben is bétölteni a hiányt, mely alkalmas magyar kézi könyvünk nem léte miatt a szakemberekre nézve nagyon is érezhető. Sándor Istvánnak Győrött 1803-ban kiadott s az akkori viszonyok közt valóban őrvendetes jelenségnek tartható Magyar Könyvesháza a mai kor szükségeinek többé meg nem felel. Ennek tetemes hiányait pótolni, pontatlanságait, tévedéseit, — melyek nélkül az uttörés nehézségével küzdött munka el nem lehetett, — ki-

jelelni és helyreigazítani, s a mi legóhajthatóbb, magát ez egyetlen magyar könyvészeti kézikönyvünket valahára teljesen hiteles és biztosan használható munkával helyettesíteni, nemzeti tudományosságunk becsületébe vágó, de körülményeink közt hitem szerint aligha egyhamar teljesülhető föladat. E téren egyes ember bármily kitartó ereje és buzgalma sokat tehet ugyan, de mindent véghez nem vihet. E cél elérhetésére összes könyvtáraink teljes átvizsgálása volna multhatatlan, mit csak többek összetett vállakkal való munkálkodásával érhetni el; magának az így megalkotandó s tudományosságunkra minden esetre becsületet hozandó nagyszerű munkának közvételére pedig oly áldozatot kívánna, milyenre egyes szaktudós bizonyosan nem ajánkozhatik, s melyet méltányosan csak a magyar tudom. akadémiától, mint a nemzeti tudományos irodalom emelésére alkotott hazai közintézetttől, várhatnánk. — Én magam részéről teszek a mennyit tenni módomban áll, meg lévén győződve, hogy töredékes közleményeimmel is, melyeket bár mások érdekesebb közlései követnének, adok némi használható anyagot az említett nagy munkához, melynek létrejvetelét éppen az ily részletes adatgyűjtemények fogják lehetővé tenni és előmozdítani.

Közleményeimben, — melyekben nem egy-két általam fölfedezett új adat fog találkozni, — a teljes hitelességet tartottam a legfőbb kelléknek, s e tekintetben aligha fogok tévedni, miután az egyes könyvek leírását saját gondos átvizsgálásom után adom, s bírálati észrevételeim megtételében a legnagyobb óvatossággal igyekeztem eljárni.

Az egyes könyvek leírása után meg fogom jegyezni, mely erdélyi könyvtárakban található az illető könyv teljes vagy csonka példányban; sőt ezen kívül kiterjeszkedem az általam ismert és átvizsgált pesti, debreczeni, n.-kőrösi, kecskeméti, szegedi, egri, zilahi és m.-szigeti könyvtárakra s egyesek tekintélyesebb gyűjteményeire is. A példányok hollétének megjelölését tartom ugyanis az irodalom munkás férfaira nézve a legfontosabbnak, mint a mi a buvárt magára a forrásra vezeti.

Az erdélyi könyvtárak közül legelsőben ismeretem az erdélyi múzeum, a maros-vásárhelyi Teleki- és a gyula-fejérvári Batthiányi-könyvtárakat; azután a kolozsvári három (reformatus, r. catholicus és unitarius), a nagy-enyedi, m.-vásárhelyi, udvarhelyi ref. főiskolák, a szászvárosi ref. és a tordai s székelykereszturi unitarius gymnasiumok, végre a kolostorok könyvtárait.

Tudom ugyan, hogy közleményeim még Erdélyre nézve sem lesznek teljesen kimerítő, a mennyiben még most a szebeni, brassai, beszterczei, segesvári s medgyesi könyvtárakról, melyekben buvárkodni eddig alkalmam nem lehetett, nem szólhatok: de reményelem, hogy midőn az e füzetekben folytonosan közlendő cikkek világot látandnak, akkorra e most kijelölt hiányt is utánpótolhatom.

I. Az erdélyi muzeumi könyvtár régi magyar könyvei.

(1536—1711.)

1. Bécs, 1536.

Pesti Gábor. Nouum Testamentum seu quattuor euangeliorū volumina lingua Hungarica donata, Gabriele Pannonio Pesthino Interprete. Wij Testamentum magijar nijelven. Cum gratia et priuilegio Romane Regiae Maiestatis ad quinquennium. 1536. Sr. 243 számozott levél. — Elől: czimlap, Pesti Gábor latin előbeszéde, latin üdvözlő versek 8, végén: 3 számozatlan levél.

Az utolsó előtti levél második lapján: Viennae Pannonie Ioannes Singrenius, suis, ac Ioannis Metzger bibliopole, expensis XVII. die Mensis Iulij excudebat, Anno M.D.XXXVI. Nijomtatta bechbe Ianos Sijngrenius, az ew, Ees Metzger Ianos kewltsegeuel zent lakab hauanak tijzenheded napijan, ezer ewt zaaz harmijczhat eztendewbe.

A legutolsó levél első lapját a négy evangelistát ábrázoló négy külön fametszet foglalja el, melyek a szövegben a négy evangelium elején állanak.

Dr. Incze József adományja (néhai Szathmári Pap Mihály könyvtárából.) — Példányai a bécsi csász. udvar, a m. akadémia, a nemzeti muzeum könyvtáraiban, néhai Nagy István könyvtárában Pesten és Farkas Lajoséban Budán; elől 11 levél hijával a kolozsvári ref. collegium könyvtárában.

2. Hely és év n. (Krakkó, 1538. előtt.)

Székely István. Calendarium magiar nielwen. Szekel Estvan. Hely és év n. Sr. A—B7=15. számozatlan levél.

Czimlapjának több mint két harmadát a magyar czimer foglalja el; a korona alatti paizs négy mezőre van osztva; a felső bal mezőn a négy folyó, a felső jobb mezőn a hármás halmon álló kettős kereszt, az alsó jobb mezőn koronát tartó oroszlán (Csehország czimere), az alsó bal mezőn három oroszlánfő (Dalmátország czimere) áll. — Ugyanezen czimer látható Székely István Krakkóban 1548-ban nyomtatott Zsoltár könyve czimlevelének hátlapján, mely könyv colophonjában olvasható: „Krackoba nyomtatot Ieronimos Viator felesighe Hazanal Strikonia beli Lazar által.“ Kétségtelen ebből, hogy ezen calendarium az 1545-ben elhalt Viator Jeromos krakkai nyomdájának terméke, mit betűinek az azon kori krakkai nyomtatványokkal való összehasonlítása is igazol.

A mi a nyomtatás évét illeti, magának Székely Istvánnak előbeszédéből bizonyosnak tartom, hogy ez a könyvecske 1538 előtt vagy épen 1538-ban jelent meg. Ez az előszó, a mai írásmóddal adva, így hangzik: „Mikoron minden nemzetet látnék, hogy az ő nyelvén Calendariumot szerzene, kiből esztendőnek innepit megtudhatná, igen jónak vélem én is, hogy az magyar nyelvre az Calendariumot for-

ditanám, kiből meg tudhatná az gyermekek nem csak az innepeket, hanem hány hét lenne minden esztendőbe az hus hagyat, mely nap lenne meg az ujság, hány órán támadna fel minden napon az nap, mikort kezdeknék el az tavasz, nyár, ősz, tél, kibe ennek felette be esenáltam az magyar Cisiót, hogy könyvnelküls az innepeket meg vethetnék, kivél vélem hogy valamit használnék az magyarul olvasó gyermekeknek, kit jó neven ha veendnek, többre és nagyubra ennek utánna igyeközünk. Isten tartson meg bennetek.“ Kitetszik ezen előbeszéd végsoraiból, hogy ez a gyermekek számára szánt legelső magyar örökös kalendáriom Székely Istvánnak legelső kiadott munkája, s minthogy tőle Krakkóban már 1538-ban ennél a kis kalendáriomnál minden esetre terjedelmesebb és fontosabb két munka jelent meg, u. m. az „Istenes énekek“ és a Keresztység fundamentomáról való tanuság:“ teljességgel nem kételkedhetünk a felől, hogy ezen kalendáriom megjelenése idejét 1538. előttre, vagy legalább is 1538. elejére kell helyeznünk.

Legelsőben ismertette ezt a könyvecskét a Kulcsár István által szerkesztett Hazai és Külföldi tudósítások 1808-diki év f. 31-ki számában Kazinczy Ferencz, ki éppen azon példányt, mely jelenleg az erd. muzeum tulajdona, barátja Cserey Farkas krasznai könyvtárából kapta megtekintés végett egy csomó ritkasággal együtt. Kazinczy az előbeszédből kétségtelennék tartja, hogy ez az első nyomtatott magyar naptár, miben teljesen igaza is van: nyomtatási évét azonban csak hozzávetőleg határozza meg e szavakkal: „a 26-dik lapon álló hushagyat táblájának lineáji elébe tintával írta fel az esztendőket egykori birtokosa, nyilván hogy az adott esztendőben előfordulandó hushagyat idejét bajos számlálgatás nélkül is egyszerre fellelje a szem. A 12-dik sornak elébe az 1550-et írta, s így méne le tovább, úgy hogy az utolsó (19-ik) sor elébe az 1557. a legelső elébe pedig osztán az 1558. esett. A kalendariom tehát már 1549-ben ki volt adva.“ Kazinczynak ez a meghatározása, mely azonban éppen nem zárja ki azt, hogy e naptár 1549. előtt tiz s több évvel is megjelenhetett, vitte Toldyt arra, hogy ezt az örökös kalendariumot Krakkóban 1549-ben nyomtatottnak állítsa. (Lásd: Uj Magyar Múzeum 1853. II. köt. 189. l.); mely állítását azonban újabb munkájában ő maga helyreigazítja, e naptárt h. és év n. (Krakkó. 1538.) megjelentnek írva. A m. nemzeti irodalom története rövid előadásban. Pest. 1864—5. 8r. 59. l. — Én az 1538-ik évet teljes biztossággal megállapíthatónak nem tartom, mert Székely István szavaiból csak annyit merek biztosan következtetni, hogy ezen könyvecskének, Székely István legelső nyomtatott munkájának, az ő 1538-ban megjelent

más két munkája előtt (vagy 1538-ban vagy régebben) kellett világot látni.

Egyetlen teljes példány Cserei Farkas krasznai könyvtárából, melyet az erd. muzeum 1860-ban nyilvános árverésen vásárolt meg. — Ezen példánynak is 12-dik levele kéziratlanul van pótolva, mi 1705-ben Szebenben történt; a másoló ugyanis e levél aljára följegyezte: „Cibinii Anno Domini MDCCV. Ipsis Idibus Nov.“ — A czimlevél hátlapján a könyv két régibb birtokosa így jegyezte föl nevét: „Sum ex Libris Pauli Schirmeri Cib. Patr. (Cibiniensis Patricii) Anno 1705. die 8 7bris.“ és „Sum ex Libris Johannis Georgii Ritter Anno Domini 1735. d. 8. August.“ E szerint e könyv a Csereyek krasznai könyvtárába Szebenből került, hol 1705-ben még más példánynak is kellett létezni. — Ma több teljes példány nem ismeretes; a magyar akadémiai könyvtár példánya csonka.

Érdekesek e naptárban a minden hónapra irt két soros versek, melyekben a rimelésnek csak elvétve találunk némi nyomára, s inkább csak a rhythmus ereje érezhető több vagy kevesebb sikerrel. Például:

Boldogasszony (Januárius) havára:

Vigan lakik | Boldog asszony | hava hő pecsenyével.
Vigan tartja | az ő vendégét | az meleg házba.

Szentgyörgy (Aprilis) havára:

Szentgyörgy hava | terömt nekünk | szíp virágokat.
És megtiltat | rétet sok jó | szénáért.

Kisasszony (Augustus) havára:

Szénát hordat | házat rakat | kisasszony hava.
És jól lakik | ért gyümölcsessel | ő jó kedvvel.

3. Uj-Sziget, (Sárvár) 1541.

Sylvester (Erdösi) János. Vy Testamentü Mag'ar n'elwen, mell'et az Görög, es Diak n'elwből vyonnan fordijtank, az Mag'ar nipnek Kereszt'en hütben valo ippülsire. 1541. 4r. Két részben. I. rész 208. számozott és elől 4 számozatlan levél. II. rész 158 számozott és 14 számozatlan levél (számos fametszettel.)

Végén: Vyszighetben Abadi Benedek n'omtatt'a vala 1. 5. 41. esztendőben.

Gr. Lázár László adománya. — Ezen példány nagyon csonka; csak az I. rész 29—148 és 162—208. levelei vannak meg. — Gyönyörű, teljesen ép példánya a kecskeméti ref. collegium könyvtárában. — Révész Imre, ki Sylvester e munkáját bőven ismerteti, Erdösi János magyar reformátor. Debreczen. 1859. 8r. 33. l. 16 példányt sorol elő, mint a melyekről tudomása van; ezek közül azonban az Enyeden 1849-ben elpusztult példány leszámítandó; ellenben hozzájuk járul az erd. muzeum, a gy.-fejérvári Batthianyi-könyvtár egy-egy és a kolozsvári unitarium collegium három csonka példánya, mely utóbbiak közül a legépebbikből csak a cziml. és az I. rész 18-dik levele hiányzik. — Ennél az első kiadásnál sokkal ritkább a 2-dik kiadás. Bécs. 1574. 4r., melynek Toldy Ferencz csak két példányát említi a nemz. muzeum és a pannonhalmi apátság

könyvtárában Magyar irod. tört. 1. kiad. III. köt. 90. l., más két példányáról emlékezik Révész Imre, Erdösi m. reformátor. 33. l., ötödik teljesen ép példányát pedig a gyula-fejérvári Batthianyi-könyvtárban láttam.

Az ujszigeti vagy mint Sylvester Uj Testamentóhoz irt előbeszédében görögösen nevezi, neanesusi nyomdát a Vasvármegyei Sárvár váramellett fekvő Sziget nevű mezővárosban a vár ura Nádasdy Tamás állította föl 1537-ben. Ez volt a magyar hazában első nyomda, mely magyar könyveket nyomtatott; miután Hess András budai nyomdájában, melynek csak egy termékét, az 1473-ban kiadott Chronicon Budensét, ismerjük, valamint Honter János brassai nyomdájában (1535—1549.) magyar nyelvű nyomtatvány nem jelent meg. — A sárvári Nádasdy-nyomdának Sylvester új testamentómán kívül még csak egy terméke ismeretes, ugyancsak Sylvester Grammatica Hungaro-Latinája, Neanesi. 1539. 8r. 48 számozatlan levél, melynek egyetlen csonka példánya (hiányzik belőle az egész 2-dik rész), Sinai Miklós debreczeni tanár könyvtárával ennek halála (1808) után a Fáy-könyvtárba került s máig is Emődön van Fáy Alajos birtokában. — 1541. után a Nádasdy-féle sárvári nyomdának nincs emléke: a XVII-dik század elején azonban Manlius János (Hans Manuel) nyomdáját látjuk itt működni, ki 1582—1604. túl a Dunán Német-Ujvártt, Monyorókereken, Német-Siczen (Deutsch-Schützen), Német-Kereszturon és Sárvártt nyomtatott s ez utóbbi helyett három nevezetes magyar munkát adott ki, mind a hármát 1602-ben.

4. Hely és év nélkül. (Krakkó, 1543 után.)

Dévai Mátyás. At tiz parantsolatnac, ah hit petsætinec röviden valo mag'arazatt'a. Mat'as Devai. Azt monga szent Peter szent Lucátsnál ötödik részében Euangelománac. Vram te neuedben megvetem halomatt. Tablaiais vag'on az végénn. Hely és év n. 8r. A—O iv 4 levelenként =56 számozatlan levél.

A legutolsó levél előlapját a tábla (mutató tábla), hátlapját pedig a végvacsorát ábrázoló fametszet foglalja el.

Hogy Dévainak ez a munkája Krakkóban Vietor nyomdájában nyomtatott, kétségtelen bizonyossággal meggyőződhetünk, ha e könyv betüit az akkori krakkai nyomtatványokkal (Székely István kalendáriomával, zsoltárkönyvével stb.) összehasonlítjuk. A nyomtatás idejére nézve Révész Imre alapos fejtegetése szerint bizonyos, hogy ez a könyv 1538 után jelent meg, s hogy a lehető legbiztosabb valószínűséggel tehetjük megjelenési évét 1543 utánra. Lásd: Révész Imre, Dévay Biró Mátyás életrajza. Pest. 1863. 8r. 56 57. l.

Dévainak ezta hittani magyar munkáját említi kortársa Batizi András Krakkóban 1550-ben nyomtatott catechismusának előbeszédében, mondván hogy már ő előtte is irtak: „illyeten kesdet köniuecket, egyk az en tisztelendő mestirem az Galszeesi Istua

mester ki Immaron istenben nyugszik: másik a tizteletes Deuay Mathias, Christusnak igaz predicatora. "Ezek a szavak tartották fenn Dévay e munkájának emlékezetét; magát a munkát több mint háromszáz esztendőn át egyetlen egy írónk sem látta, legalább senki róla nem emlékezik. Batizi után irodalomtörténetünk érdemdús buvára Toldy Ferencz ismertette meg e könyvet A magyar irodalom története 1. kiad. III. köt. 101. l., ki annak a magyar akadémia könyvtárában lévő elől és közben csonka példányát alapos és szerencsés meghatározással Dévai kérdéses munkája gyanánt mutatta be.

Egyetlen teljes példánya az erd. muzeumban, a Cserey Farkas-féle krasznai könyvtárból, hol Székely István kalendáriumával és Heltai 1550-diki Kis Katechismusával egy kötetben maradt fenn. — Az akadémia csonka példánya, melyből az 1—4 és 6-dik iv hiányzott, az erd. muzeum példányáról van kézíráttal kiegészítve. — Több példány nem ismeretes. — Részletesen ismereti e könyvet Révész Imre, Dévay Biró Mátyás életrajza. Pest. 1863. Sr. 117—122. 1.

5. Kolozsvár, 1550.

(Heltai Gáspár.) Catechismus minor. Az az, a keresztyeni tudomanac reuidenten való sumaya. Colosvarba nyomtatot 1550. Sr. A—D7. =31 számozatlan levél.

Végén: Colosvarba nyomtatot Helthai Gaspar es György Hoffgreff által 1550.

A munka hat részre van osztva, 1. A tiz parancsolatról. 2. A hitnek ágairól. 3. Az imádságról. 4. A keresztségről. 5. Az ódozatról. 6. Az Ur vacsorájáról. Mindegyik rész kezdetén egy-egy abban a korban igen csinosnak mondható fametszet áll, mely a fölibe nyomtatott ezimen kívül az egész lapot elfoglalja. A czimlapon is a czim fametszettel van körítve.

Ez az 1550-ben föllállított Heltai-nyomdának egyik legelső terméke, igen szép tiszta betűkkel, erős jó papirosra nyomva, s egyszersmind Heltai legelső nyomtatott munkája. — Következő évben Heltai e munkát németül is kiadta e czim alatt: Summa Christlicher Lehre; anderst der kurze Catechismus, durch Gaspar Helth, Pfarrern zu Klausenburg. 1551. Sr. — Nagyobb kátéja ugyancsak Kolozsvárt 1553-ban jelent meg.

Egyetlen példány a Cserey-féle krasznai könyvtárból. — Bámulatos, hogy Kazinczy Ferencz, ki az 1808-ki Hazai s külföldi tudósításokban Székely István calendariumát megismertette, ezt a munkát, mely azzal és Dévai magyar hittani könyvével egy kötetben kezében forgott, egyetlen egy szóval sem említi, holott ezek valamint irodalomtörténeti tekintetből ugy tartalmuknál fogva annál éppen nem érdektelenebbek, sőt fontosabbnak mondhatók.

6. Kolozsvár, 1551.

Heltai Gáspár. A Biblianac első része, az

az Mosesnek öt könyve: Mely Magyar Nyelvre fordítottot, à Régi es Igaz Szent Könyuekből. 1. Genesis. 2. Exodus. 3. Leuiticus. 4. Numeri. 5. Deutonomium. Cum Gratia et Priuilegio Reginalis Maiestatis etc. Colosvarba 1551. 4r. A—Dddd =96 iv = 384. sztan lev. Elől: czimlap, előbeszéd, az ó testamentombeli könyveknek száma és summája a—h = 8 iv = 32 sztan levél.

Végén: az egészen üres utolsó levél előlapján: Colosvarba nyomtatot, Helthai Gaspar, es György Hoffgreff által. 1551.

Az előbeszédben megemlíti Heltai, hogy e könyv kinyomtatását Csáki Mihály segítette költségével, s megemlékezik egyszersmind az általa kiadott biblia fordításában működött munkatársairól is, e szavakkal: „Niha harman, s niha negyen is voltunc e munkaba. Helthai Gaspar Colosvari Fő lelki Pásztor. Gyulai Estvan: Es Wizaknai Gergely Scola Mester.“

Tévedve teszi Heltai Bibliája első részét Kolozsvár. 1546-ra Sándor István, Magyar könyvesház. Győr. 1803, 1. lap; miután Heltai nyomdája csak 1550-ben kezdett Kolozsvárt működni.

Teljes, bár rothadozott szélű példány, gr. Kemény József könyvtárból. — Ezen példányon kívül még 8 többé kevésbé hiányos példányt ismerek, u. m. a m. akadémiai, pesti egyetemi, a kolozsvári ref. collegiumi, Fejérvárt a Batthyány-könyvtárban és Lugosy Józsefnél Felsőbányán egy-egy, a debreczeni ref. collegium könyvtárában pedig 3 példányt, mely utóbbiak közül a legépebbikből csak a czimlap hiányzik. Az akadémia példányának is csak egy levél hiya van.

7. Kolozsvár, 1551.

A Jesvs Sirah könyve Magyar Nyeluen. Colosvarba. 1551. Sr. A—P2 = 14¹/₈ iv = 114 sztan levél.

Végén: Colosvarba nyomtatot, Helthai Gaspar, es György Hoffgreff által. 1551.

Mint Gyulai Istvánnak a czimlevél hátlapjára nyomtatott rövid előbeszédéből kitetszik, e munkát Tolnáról küldték némely névtelen fordítók Kolozsvárra, s annak megvizsgálását és kiigazítását Heltai Gáspár Gyulaira bizta s annak változtatásaival adta ki.

Igen szép teljes példány b. Borne-misza Károly adományából. — Ép példányai vannak még a pesti egyetem és Nagy István könyvtárában; a debreczeni ref. coll. példányából a két utolsó levél hiányzik; Lugosy Józsefének is, ki Horovitz pesti antiquariustól a Jankovics Miklós gyűjteményében volt példányt szerzte meg, 2 levél hiya van.

8. Kolozsvár, 1551—1552.

A Bölts Salamon Kiralnac Könyuei. 1. Prouerbia. 2. Ecclesiastes. 3. Canticum Cantico-

rum. 4. Sapientiae. Magyar nyelven. Colosvarba. 1551. 8r. A—S = 18 iv = 144 sztlan levél.

Végén: (az utolsó iv 7-dik levelének előlapján, mely levél, valamint a 8-dik is egészen üres) Colosvarba nyomtatot Heltaj Gaspar, es György Hoffgreff által 1552.

E két évszám bizonyítja, hogy a nyomtatás már 1551-ben volt megkezdve, de csak 1552-ben lett bévégezve.

Ki volt e könyv fordítója, arról az előbeszédben semmi emlékezet sincs.

Igen szép példány b. Bornemisza Károly adományából (egyetlen hiányzott levelét a debreczeni ref. coll. példányáról hű hasonmással egészítettem ki). A pesti egyetem és Nagy István példányai czimlap híján épek; a debreczeni ref. collegiuméből az első 9 levél hiányzik; Lugossy, régebben Jankovics, példánya igen csonka.

9. Kolozsvár, 1552.

Heltai Gáspár. A reszegseg nec es tobzodasnac veszedelmes voltáról való Dialogus. Heltai Gaspar Colosuari plebanos által szerzetet. Colosvarba 1552. 8r. A—K4 = 9½ iv = 76 sztlan levél.

Ajánlva van Kendi Antalnak, a nagyságos Kendi Ferencz öcsésének. Igen érdekesek az ajánló levélnek végső sorai: „Kerem ez okáert te kegyelmedet, hogy te kegyelmet íó neuen vegye: es ha szinte tiszta magyarsagal irua ninchen, te kegyelmet megbochassa: Mert iol tudgya te kegyelmet, hogy nyeluem szerént szász vagyoc, es eszte keueset tizenhat esztendeig tanultam. Az Wr Isten te kegyelmedet az igaz hitben megtarcha. Amen.“ Kitétszik e szavakból, hogy a szász eredetű Heltai a magyar nyelvet 1536-ban kezdte tanulni, felnött ifju korában, miután őt már 7 év mulva 1543-ban a wittenbergi egyetem tanulói sorában találjuk, hová az akkori szokás szerint kétségtelenül érett emberfővel ment tanulni.

Maga a munka az azonkori viseletek, szokások és erkölcsök ismeretére számos igen érdekes adatot nyújt, melyek mindedig nincsenek fölhasználva, de népies nyelvért és közmondásaiért a magyar nyelvész figyelmét is nagyon megérdemli.

Dr. Ötvös Ágoston adománya. (Közben-közben összesen 14 levél híjával.) Teljes példánya Gyula-Fejérvártt a Batthiányi-könyvtárban és Emődön Fáy Alajosnál.

10. Kolozsvár, 1554.

Tinódi Sebestyén. Cronica Tinodi Sebestien szörzese: Első részebe Ianos Kiral halalatul fogua ez esztendeig Dunan innet Erdel orszaggal löt minden hadac vesződelmec, reuidedön szép notakual enőkbe vadnac. Mas részébe külömb külömb időkbe es orszagokba löt dolgoc Istoriac vannac. Colosvarba 1554 esztendőbe. 4r. A—q = 39 iv = 156 sztlan lev. Elő: cziml., Tinódi előbeszéde és ajánlása I. Ferdinánd királyhoz, (mindkettő Kolozsvárról 1554. mart. 14-ről) és mut. tábla 4 sztlan levél.

Végén: Colosvarba nyomtatot György Hoffgreff Mühelyebe 1554. esztendőben.

Dallamait megfejtette s ujra kiadta Mátray Gábor, ily czimű munkájában: Történeti, bibliai és gúnyoros magyar énekek dallamai a XVI-dik századból. Pest, 1859. 2r.

Benkő Ferencz adományából, azon colligatummal jutott az erdélyi muzeum könyvtárába, mely egykor Benkő József tulajdona volt s ezen a munkán kívül még 14 darab XVI. és XVII. századi ritka magyar nyomtatványt, többnyire historias éneket foglalt magában. Ezen akkor csonka példány híjánya, elől 8, végén 1 levél, a m. akadémia példányáról betűhiven van kiegészítve. — Az erdélyi könyvtárakban több példányt nem találtam: de megvan e ma már ritka könyv Bécsben a cs. könyvtárban, Pesten a nemz. muzeum, a m. akadémia és Nagy István könyvtárában, S.-Patakon a ref. coll. könyvtárában.

11. Kolozsvár, 1559.

Heltai Gáspár. Agenda az az Szentegyhazi Cselekedetec, Mellyeket köuotnec közenségesképpen a Keresztyéni Ministerec es Lelkipásztoroc. Vyonnaan nyomtatattot. Cum Gratia et Priuilegio Serenissimarum Maiestatum Regiarum Hungariæ etc. Colosvarba. 1559. 4r. A—Bb. = 25 iv = 100 sztlan lev. — Elő: cziml., ajánlás és innepek névsora 8 sztlan lev.

Végén: Colosvarba nyomtatot Heltaj Gaspar által. 1559.

Legutolsó egészen üres levelének előlapján Kolozsvár város czimere áll koszoruba foglalva CLAV-SEMBVRG fölirattal.

A czimlevél hátlapján áll Heltai rövid ajánlása latin nyelven a magyar egyházak lelki pásztoraihoz, mely ezen szavakkal kezdődik: „En, fratres dilectissimi, denuo in vsum vestrum et Ecclesiarum Agendam, hoc est, librum formas actionum ecclesiasticarum continentem, edidimus, qui prima est foetura nostri instaurati operis, quod ob intractabilitatem prioris societatis non citra magnum certe dolorem, intermittere fuimus coacti. Nec sine singulari commotione supputo sex annorum curriculum, quod preter insignem aliquam vtilitatem Ecclesie elapsum est.“ Igen nagy fontosságuknak tartom e szavakat a kolozsvári Heltai-féle nyomda történelmére nézve. Nem értelmezhetem ugyan azokat másképen, mint-hogy ezen újonnan, azaz másodsor kiadott Agenda legelső terméke Heltai 1559-ben ujra megindított nyomdászti munkásságának, melyet a társával való kijöhetetlenség miatt az egyházi irodalom nem csekély kárára hat évig kénytelen volt félbehagyni. Hogy Heltai 1550-ben felállított nyomdájában nyomdásztársa Hoffgreff György volt, kétségtelen az abban 1550—1552. nyomtatott hittani munkákból, melyeknek: 1. Heltai Catechismus minora. 1550. 2. A Bibliának I. része 1551. 3. A Jesus Sirah könyve 1551. 4. A bölcse Salamon könyvei 1551—1552. 5. A

Bibliának IV. része. 1552., melyeknek colophonjai egyenlően így hangzanak: „Colosuarba nyomtatott Helthai Gaspar es György Hoffgref által.“ (Heltai részegységről és tobzódásról 1552-ben nyomtatott munkájának nincs colophonja). Hogy azonban Heltai és Hofgref közös működése 1553-ban már megszakadt, bizvást következtethetőnek hiszem Heltainak két munkájából. Az első a Catechismus, melynek colophonja: „Colosvarba nyomtatot Heltaj Gaspar műhelyébe. 1553“; második a „Vigasztalo könyuetske“, melynek czimlapján áll: „Colosvarba nyomtatott, Heltaj Gaspar Műhelyébe 1553.“ (Mindkettőnek egyetlen példánya meg volt Jankovics Miklós gyűjteményében, melyekről gr. Kemény József hű czimmásokat vett). Eszerint 1553-ban Heltai egy magát nevezi meg a nyomda tulajdonosának. A következő években 1554-től 1558-ig azonban megfordítva egyedül Hofgreffel találkozunk, mint a kolozsvári nyomda tulajdonosával. A Tinódi verses krónikájának colophonja ugyanis ez: Colosvarba nyomtatot György Hoffgreff Műhelyébe 1554. Batizi András Catechismusának 1555-ki kiadásában, mely nem egyéb mint a krakkai 1550-diki első kiadás hibátlanabb utánnyomata, a czimlapon ez áll: Colosvarba nyomtatot György Hofgref által. M. D. LV. (Egyetlen példánya közbül és végül csonkán a m. akadémia könyvtárában). — Dávid Ferencz ily czimű munkájának: *Dialysis scripti Stancari contra primum articulum Synodi Szekiensis, qui de doctrina controvertitur*, colophonja: *Impressum Claudiopoli Transilvaniae, per Georgium Hoffgrevium Anno M. D. LV.* — Ugyancsak az ő műhelyében jelent meg a *Consensus Doctrinae de Sacramentis Christi, Pastorum et Ministrorum Ecclesiarum in Inferiori Pannonia, et Nationis utriusque in tota Transylvania. Conscriptus et publicatus in S. Synodo Claudiopolitana . . . Anno M. D. LVII. Claudiopoli, in officina Georgii Hoffgrevii 4r.* — Még 1558-ban is az ő műhelyében jelenik meg az *Acta Synodi Pastorum Ecclesiae Nationis Hungariae in Transylvania die Apost. Philippi et Jacobi Anno M. D. LVIII. . . 4r.* a következő colophonnal: *Impressum Claudiopoli, in Officina Georg. Hoffgrevii. Heltai e szerint 1553-től 1559-ig, és így mint maga mondja 6 éven át, mint nyomdász nem működött. Igen föltűnően igazolja ezt az a körülmény is, hogy ő a Kolozsvártt izgató Stancar hittudományi tételei ellen irt „Confessio de mediatore generis humani, Jesu Christo“ czimű latin munkáját 1555-ben Wittenbergben nyomatta; mit bizonyosan nem fogott tenni, ha saját nyomdájával rendelkezhetett, vagy az itt ekkor működő nyomdászszal Hofgreffel jó viszonyban állott volna.*

Hogy Heltai ezen Agendája már második kiadás, kitetszik az idézett „*denuo edidimus*“ szavakból, s hogy ez az újabb kiadás javítva és tetemesen bővítve jelent meg, bizonyítják ajánlásának végszavai: „*De Agenda hoc dicere possumus, nouum librum esse, studiose castigatum, Quod facile ipsa collatio cum priore editione ostendet: Taceo, quod multa huic editioni accesserunt,*

que in priore desiderantur. Christus Dominus nos omnes gubernet: Amen.“

Ezen Agenda első kiadását, melynek egy példánya sem került napfényre, a főttebbiek után kétségtelenül 1550—1553 közt megjelentnek kell tartanunk.

Tárgyalva vannak e könyv 2-dik kiadásában a kereszteleés, esketés, a magán és közönséges gyógyás és oldozás, a betegek látogatása s vigasztalása, és a temetés szertartásai (öt alkalmi halotti predikációval), végre a foglyok tanításának és vigasztalásának módja.

Teljes példányai az erd. muzeumban Kődöböcz Károly krasznai ref. fiutanolító adományából, Gyula-Fejérvárt a Batthiányi-könyvtárban, ugyanott a növendék papok könyvtárában (1 ép és 1 végén csonka példány), a kolozsvári unitár. coll. és debreczeni ref. coll. könyvtárában; közben egy levele hijával meg van Bethlenben özv. gr. Bethlen Pálné könyvtárában is.

12.

Krakkó, 1559.

Székely István. *Chronica ez Vilagnac Yeles dolgairól. Szekel' Estvan. Craccoba Niomtatot.* Strykouiai Lazar Altal, Christus születesenece M. D. LIX. esztendeiébe. 4r. 237. levél, — Elő: cziml. ajánlás Németi Ferencz tokaji tiszttartónak (Gönczön jul. 20. 1558.) és Vilmányi Libecz Mihály latin és magyar üdvözlő versei 4 sztlan levél.

Végén: Ezör ött szaz öttuen kilencz esztendőbe niomtatot, szent Görg' huanak tizedic napian.

Egyike a leggyakrabban előforduló, XVI-dik századbéli magyar nyomtatványoknak, melynek azonban teljesen ép példánya igen ritkán található. — Az erd. muzeumban van két példánya, egyik gr. Kemény József könyvtárából, melynek hijányzott 4 első levelét betűhű másolattal kiegészítettem, a másik, czimlap és a 4-dik számozatlan levél hiján néhai dr. Baricz János adományából. — Az előbbi példányt, a végén látható latin bérás szerint Fodor Barnabás Szathmár városi lelkipásztor ajándékozta pártfogójának Perényi István ugoecsi főispánnak 1572-ben. — E két példányon kívül még 3 csonkább is került az erd. muzeumba, melyek a többszörös példányok közé lettek sorozva. — Teljesen ép péld. Lugossy Józsefnél Felső-Bányán; néhány sor hiján ép; az enyedi ref. collegiumé; a m. nemz. muzeum, m. akademia, pesti egyetem, a kolozsvári ref. coll., a kolozsvári unitarium coll., a m.-vásárhelyi Teleki-könyvtár, a m.-vásárhelyi ref. coll., a fejérvári Batthiányi-könyvtár, a debreczeni ref. coll., a m.-szigeti r. cath. gymnasium, gr. Mikó Imre s több magánosok példányai többé kevésbbé csonkák.

13.

Debreczen, 1561.

Melius Péter. *A Christus Közbe Iarasarol valo predicacioe, mellyeket Melius Peter a Döbrötzőni Lelki Pasztor irt. Ebben jelent meg az Isten-*

nec szereteti mi bennünc stb. stb. 1. Joan. 4. Döbrötznben nyomtattáé M. D. LXI. 4r. A—G = 7 iv = 28 sztlan levél.

Ajánló levele a czimlevél hátlapjára van nyomva, s „A Magyar Orszagi kereskedő es árras nepek-nec“ szól, kik által terjedt a reformatio, mint Melius írja „ilyen hamar közöttünk. Mert a szelylet valo jarasban ti vöttetec es ti hallottatoc előb egyebeknel, es ti diczertetec s beszellettetec egyebeknec az Istennec kegyelmeröl valo tudomant.“ Kelete: „Döbrötznben írta Mind szent hauanac 1. napian Melius Peter a Döbrötznöni Lelki pasztor.“

A könyv tartalma hét prédikáció; a hetedik után: FINIS.

Hogy ezen, Debreczenben 1561-ben nyomtatott könyvet ott a kassai fogságából kiszabadult Huszár Gál bujdosó kassai pap nyomtatta, s hogy az az eddig közönségesen elfogadott tétel, mely szerint a debreczeni nyomda legelső terméke 1562-ben jelent volna meg, teljességgel nem áll, bőven kifejtettem és bizonyítottam „Huszár Gál életéről és nyomdájáról“ írt cikkemben. Századok I. évf. 1867. 150—154. l.

Példányunk Rónay Jácziint adománya, ki azt egy londoni antiquariustól szerezte, Melius Péternek Aran Tamás tévelygéseiről írt s Debreczenben 1562-ben nyomtatott munkája után a nyomtatással egykoru kötésbe kötve. — Ezen kívül még csak egy példányról van tudomásom néhai Nagy István könyvtárában Pesten. — Meg volt az 1812-ben elhalt kolozsvári ref. tanár Szathmári Pap Mihály könyvtárában is, mint a Bod Athenásának 172. lapjához mellékelte sajátkezű jegyzete bizonyítja; ő azonban a könyv megjelenése évét tévedésből 1562-re teszi.

14. Hely és év n. (Debreczen, 1561.)

Melius Péter. A Szent Pal Apastal levele-nec mellyet a Colossabelieknek írt predicacio szerent valo magyarazattya. (Következik a nyomdai czimer, a Frobenius-féle baseli nyomda czimerének utánzata, mely felhőből kinyuló két kéz által tartott horgonyt ábrázol a nyelére tekergőző kígyóval). A Keresztyen igaz atyafiui szeretet műkalodic es masnac örömet szolgat, az iregység pedig es a ragalmazas senkit nem eppit sem hasznal. 1. Cor. 14. Hely és év n. 8r.

Hogy Meliusnak ezen munkája Debreczenben, a Huszár Gál betűivel nyomtatott, kétségtelen bizonyossá teszi az, hogy betűi Meliusnak Arany Tamás tévelygéseiről írt s Debreczenben 1562-ben Huszár Gál által nyomtatott munkájának betűivel ugyanazok, és hogy a leírt nyomdai czimer éppen ezen könyv utolsó lapján is látható. A nyomtatási évet biztosan tartom 1561-re határozhatónak azért, mert Melius ajánlása a debreczeni tanácsához 1561. május 1-én kelt, e szavakkal: „Döbrötznben írta Pünkösöd hauanac első napian ennyi esztendőben. 1561. A ti szentegyhazi szolgatoc. Melius Peter.“ Tapasztalásom szerint ugyanis az azonkori régi magyar nyomtatvá-

nyokban az ajánlás a nyomtatással egyidejűleg szokott kelni.

Példányunk közben és végén csonka. Megvan A—Q, S T iv és V 2—5 lev. Itt megszakad. Híjányzik közben az egész Riv (=8 lev.) a V1 (=1 lev.) és végén a V 5 után egy-két levél.

Egyetlen példány, néhai b. Radák Istvánné szül. gr. Rhédei Klára ajándékából.

15.

Debreczen, 1562.

(Melius Péter.) Az Aran Tamás hamis es eretnec tevelgesinek es egyeb soc teuelgeseknek mellyec mostá az el fordult fejő eberec között el árat-tanac, meghamissitási, a derec szent irasbol es a regi szent iras mag'arazo Doctoroknac irasokbol, a Debreczeni Tanittóc altal, ki nolt szét Andras napiá es Karaczó Hauanac 1. 11. 12. 13. es 14. napian, az egész Keresztyeni gyülekezet előtt, Christus Vruc születese utan énnyi esztendőben. 1561. E könyvet-skenec a uégén tablais uagyon az teuelgesekről kiket fel irtunc. Debretzömbe nyötötott Anno M. D. LXII. 4r. 152. lap (hibásan 159. helyett.) — Elől: czimlap, ajánlás 3 számozatlan levél; végén: mut. tábla 2 sztlan lap; a legutolsó lap üres. — Az egész könyv A—X = 21 iv.

Az ajánlást Enyingi Török Jánoshoz és Török Ferenczhez Hunyadvármegye örökös főispánjaihoz, és a debreczeni keresztyén atyafiakhoz Huszár Gál írta, ily kelettel: „Debretzönben írta 1562. esztendőben Februariusnac 14. napian. Huszar Gal a Cassai Lelki pasztor. Exul.“

Hogy a czimlapon meg nem nevezett szerző Melius Péter, kitetszik az ajánló levél e szavaiból: „ez kis könyvetket Melius Peter a ti Pispektec írta.“ Hogy a nyomtatás Huszár Gál nyomdájában történt, bizonyítják az ajánlás e szavai: „Ezeket e mostani teuelgeseket rend szerént minden megfeitesiucl, im en ki nyomtattam, es a mint a ti lelki pasztoritoktul erdemlitec, az ti neuetec alat adtam ki.“

Az egész könyv Arany Tamásnak, ki az unitarismus tanait Debreczenben terjesztette, 37 eretnekségét vagy tévelygését czáfolja, oly módon, hogy Arany Tamás tévelygéseiről röviden megemlítettvén, következik mindegyik után Melius hosszabb czáfolata.

A 152. (helyesen 159-dik) lapon a 37-dik tévelygés után FINIS. Ugyan ezen lap alján látható az a nyomdai czimer, mely a föntebbi 14. szám alatt le van írva.

Legelsőben ismertette e könyvet J** (Jankovics Miklós) Tudom. Gyűjtemény 1829. VI. köt: 36. l. — Bővebben írtam róla Századok I. évf. 1867. 150. 151. l.

Teljesen ép példány Rónay Jácziint adományából. — Másik teljes példány Gy.-Fejérvárt a Batthiányi-könyvtárban (Melius Péter Szent Job könyvének fordításával Várad. 1565. egybe kötve). — Csonka példányai Pesten néhai Nagy István könyvtárában (ez elébb Jankovicsé volt, ki Bur-

ján kolozsvári antiquariustól szerezte; ez a példány Burján birtokában 1828-ban még teljes volt); ugyan csak Pesten Szalay Zsigmondnál, és Erdélyben Nagy-Ajtán n.-ajtai Kovács Istvánnál. — Megvult Szathmári Pap Mihály könyvtárában is a Bod Athenásának 172. lapjához mellékelt sajátkezű jegyzete szerint. Igen hihető, hogy ez a példány került Burjánhoz s ettől Jankovichhoz és végre Nagy Istvánhoz.

16. Kolozsvár, 1562.

Heltai Gáspár. A Jesvs Christvsnac Wy Testamentoma Magyar nyelwre fordítatot, a régi igaz és szent könyuekből. Az együgyű iámbor Keresztýéneknecc vigasztalásokra és épülésekre. Cum Gratia et Priuilegio etc. Colosvarot. M. D. LXII. 4r. A—Z, a—z, Aa—Vv = 66 quaternio = 132 iv = 528 sztlan levél. — Elöl cziml. ajánlás. mut. tábla 4 sztlan lev.

Végén: Colosvarot 1. 5. 6. 1.

A colophonból kitetszik, hogy a munka már 1561-ben ki volt nyomva s csak a czimlap és ajánlás nyomtatott 1562-ben.

Az erd. muzeum példánya csere utján került a kolozsvári ref. collegium könyvtárából; hiányzik elől 37, közben és végén 24, összesen 61 levele. — Teljes példánya a kolozsvári univar. coll. és Pesten néhai Nagy István könyvtárában. — Csonkán megvan a m. akadémia, pesti egyetem, a kolozsvári, debreczeni és kecskeméti ref. coll. könyvtárában, és Gyula-Fejérvárt a Batthiányi könyvtárban.

17. Debreczen, 1563.

Melius Péter. Valogatot Praedikatioc a Prophetac es Apostoloc irassabol, mind egész esztendő által való fő innepekre, es minden fele szükséges dolgokrol es artikulusokrol a régi es mastani Doctoroknac magyarazasoc szerint. Vgian ezen Praedikatioc vegebe, a keresztesnec, Vr vaczoraia osztogatasanac, eskütesnec es egyeb egy hazi rend tartasnac igaz moggya praedikatioc szerint. — Döbrötzömbe. Nyomtatot Töröc Mihál által. Anno. M. D. LXIII. 4r. 419. lap. — Elő: Cziml. és ajánlás 4 sztlan levél.

Ajánlva van Mágócsi Gáspárnénak, Massai Eulaliának, „Döbrötzömbe Karacson honac 16 nap. Melius vagy Ihasz Peter de Horhi Döbrötzöni szígen Kaplan.“

Gr. Mikó Imre adományából, az egykori Aranka-gyűjteményből. (Czimlapja hasonmással, ajánlása és közben 4 levele betűhi másolattal kiegészítve). Teljes példánya a n.-enyedi és kolozsvári ref. coll. könyvtárában. — Utolsó levele hiján meg van a debreczeni ref. coll. könyvtárában.

18. Debreczen, 1565.

Verböczi István. Magyar Decretvm. Kyt Weres Balas a deakbol tudni illijk a Werbewczy Istvan Decretomabol, melijet tripartitonnak neweznek, Magijarra forditot. Vadnak tovab-

Muz. Évk. V. köt.

ba ez Decretonnak előtte egy néhány írott articulusok, kyket azon Veres Balas a régi kiralyok Decretomibol törüynhez való ieles dolgokat kiszedegeteth. Esai. LVI. Haec dicit Dominus: Custodite iudicium stb. stb. Debrecenbe nijomtattatott Raphael Hoffhalter által. M. D. LXV. 2r.

Elő: cziml. János Zsigmond király és Némethi Ferencz czimere, ajánlás János Zsigmondhoz 5 sztlan levél. — Erre következik: Magyar Orzag Decretomanak Sommaia kyth minden kiraly Decretomabol, tewrwenhez való ieles dolgoth reuyden ky szedegeteth Weres Balas Bijhar warmegijenek Iro deakija es Waradij few Bijro. A—G = 7 ternio = 42 levél, melyek közül az utolsó levél és az utolsó előttinek hátlapja egészen üres. — Ezután jó Verböczi tripartitumnának kivonatos fordítása, ily külön czimlappal: Következnek nemynemew tewrwenyekhez való ieles dolgok, kyket rewwydeden. Werbewczy Istvan Decretomabol, thudny illyk mijnd az Trijpartitomból. Magijar nijelwen, Magijar iras tudonak kij irtanak 1563. Debrecenbe Nyomtattatoth Raphael Hoffhalter által, M. D. LXV. H—Ee (mind ternio, az utolsó Ee quaterniot kivéve) = 20 ternio és 1 quaternio = 128 levél. — Az egész könyv összesen 175 sztlan levél.

Az utolsó, különben egészen üres, levél előlapján: Debrecenbe nyomtatott Raphael Hoffhalter által.

Az ajánlás kelte: D. 10. Kal. Septemb. Felsegednek Alazatos szegin Hijú szolgálja W. M. J. — Érdekesek az ajánlásban olvasható ezen szavak: „az felséged jámbor hive . . az Nagyságos Némety Ferencz ez munkát inditá, szerzetteté, és gondjával, költségével segíté, ki ezen dolognak inditása koron, az felséged hivsége mellett halált szenvedé, az ő urának Serédi Jánosnak házában, Tokaj várában, az németek által puskaölvis miatt. Bőjtelő hónap 10. napján, Anno a nativitate Christi Jesu M. D. LXV.“

Példányunk, mely néhai Benkő Károlytól csere utján került az erd. muzeumba, csonka; hiányzik elől czimlapja, a czimerek és az ajánlás első levele (összesen 3 levél) és végén a legutolsó levél, melyen a colophon állott. — Teljesen ép példánya Gy.-Fejérvárt a Batthiányi-könyvtárban. — Csonkán megvan a m.-vásárhelyi Teleki-könyvtárban (a szöveg 1 és az index 4 levele hijával) és M.-Szigeten Szilágyi István tanárnál (elől 5, végén 8 lev. hijával.)

19. Kolozsvár, 1565.

Heltai Gáspár. A Biblianac Másodice Rése, Mellybe következő szent írásnac historiás könyuei vadnac be foglalva. Tudni illic: 1. Josue Hertzegnec könyue. 2. A Birákról való könyue. 3. A Ruth asszonnac könyue. 4. Samuelnec első könyue. 5. Samuelnec második könyue. 6. A Királyokról való első könyw. Melyeket meg tolmáczolt, és Magyar nyelwre forditot, a régi és igaz szent könyuekből: Heltai Gaspar. Colosvarot. 1565. 4r. A—Yy 7 = 45 quaternio egy levél hiján = 359 számozatlan levél. — Czimlap és Heltai előbeszéde

az olvasóhoz 8 sztan levél, melyek közül az utolsó egészen üres.

Végén: Colosvarot nyomtattot, Heltai Gaspar Műhelyébe. A Messiásnac test szerént valo születésének vtánna, 1. 5. 6. 5. esztendőbe.

Az előbeszédnek, mely e szavakkal kezdődik: „Szerető atyámiai keresztyének, Im ismét valami együgyű munkámmal látogatom szerelmetöket“, kelte, éppen úgy mint a kolophon, következő: „Colosvarot, a Messiásnac test szerént valo születésének vtánna 1565.“

Érdekesek az előbeszéd vége felé e sorok: „Kéried a mi kegyes atyánkat, legyen kegyelmes hozám, és minden bűneimet megbozassa: és immár vénségömben ne hadgyon, legyen velem, vezérlyen, hogy életemnek es hiuatallyomnac a vége is legyen ő szent felségének tisztességére, ennékem kedig veled egyetembe örök üdvösségemre . . . Amen.“ Kitetszik ugyanis e sorokból, hogy Heltai, ki magát 1565-ben végnek vallja, 1536-ban, midőn magyarul tanulni kezdett, mint föntebb a 9. szám alatt megjegyeztem, bizonyosan érett koru ifju volt.

Heltai magyar bibliájának e legutoljára megjelent kötetére ezt a jegyzést teszi Toldy Ferencz, Irodalomtört. 1. kiad. III. köt. 96. l. „Weszprémi s utána Szombati 1556-ra teszik: én hajlandó vagyok az 1565-dikét második kiadásnak tartani, az elsőt pedig 1551. vagy 1552-re tenni.“ Hogy a teljesen megbizhatatlan Weszprémi 1556-ki kiadása soha nem létezett, (mglehet hogy nála 1556 csak sajtóhiba 1565 helyett) kitetszik Heltai előbeszédéből, melynek kelete 1565, s melyből világos, hogy ő a bibliának ezen második részét csak akkor bocsátotta világra. Ha Toldy, ki Pesten csak a Nagy István-féle elő csonka példányt használhatta, ez előbeszédet olvashatta volna, kétségtelennek tartom, hogy nem lett volna hajlandó ezt második kiadásnak tartani. Hogy ő ezen kötet képzelt első kiadását 1551-re vagy 1552-re helyezte, arra úgy hiszem az a gondolat s hiedelem vezette, hogy Heltai egész bibliáját kiadta 5 kötetben, még pedig kötetenként időszaki sorrendben, 1551-től 1562-ig, a mikor tudniillik Uj testamentoma megjelent. Erre mutat az is, hogy legujabban megjelent rövid irodalomtörténetében Pest. 186³/₅. 35. l. Heltai egész bibliája (1551—1562-re) van említve. Azonban hogy ez a föltevés meg nem állhat, arról a Heltai-féle biblia különböző kötetének ép példányai teljesen meggyőznek bennünket. E kötetek ugyanis korántsem időszaki rendben, hanem ellenkezőleg így jelentek meg: I. köt. 1551. II. köt. 1565. IV. köt. 1552. Uj Testamentom (V. köt.) 1562., bizonyosan a szerint a mint a fordítás egyik vagy másik része elkészült, s a mint Heltai körülményei engedték, (1553-tól 1559-ig nyomdája sem volt), s netalán pártfogói segítettek. A harmadik kötet pedig meggyőződésem szerint soha világot nem látott, és így Heltai egész bibliát, mint Toldy hiszi, nem adott.

Ennek bizonyítására fölhozhatom a Heltaival egykoru Károlyi Péter váradi pap szavait, ki „az

halálról, feltámadásról és az örök életről“ irt s Debreczenben 1575-ben nyomtatott munkájának ajánlásában azt írja, hogy mind Bocskai Erzsébet, Bátor Kristóf neje, mind Patócsi Zsófia, Bebek György özvegye, kérte őt, „hogy az mi az Bibliába meg hatra volna, azt meg forditanok, es erre Nag'sagtok minden segitsegetes gondviseletet aianla.“ Még világosabban bizonyítja ezt Károlyi Gáspár, Vizsolyban 1590-ben nyomtatott magyar bibliájának Gönczön 1589-ben kelt előbeszédében, hol panaszkodván a miatt, hogy a magyar nemzet a biblia magyar fordítására „enni ideig gondot nem viselt“ így szól: „Bizony az Heltai Gaspar munkáia és az Melius Péteré bizonságot térszen arról, hogy talaltattac volna olyac ez előtt is, kik a munkát nem restelletté volna, ha az fejedelmec arra gondot viselté volna, az tanitokat fel ebresztette volna, es az ő tárházokat Isten tisztességére megnitottac volna. Azért ketseg nélkül ha nagyon is ebben valami bűnőc az tanitoknac hogy enni ideig az Biblia nem volt Magyar nyelvén, de az feidelmeknek nagyob bűnőc vagyon“, nehány sorral alább pedig ezt írja: „Noha pedig volt darabonként az Bibliának valamirésze megforditva, de mindenestől fogva egészen ez ideig az mi orszagunkban az mi nyeluönkön nem volt, hanem a kegyelmes Istennek io kedueből most mégyen ki, egy néhány nevezetes Jámbor, Istenfélő Nagyságos Wraknac intése, törekedésec és költségec által“, végre pedig „Az olvasoknac“ szóló sorokban azt írja, hogy szabad levén mindennek az Isten házába ajándékot vinni, „egyebec vigyenek aranyat, ezüstöt, drága köueket, En azt viszem az mit vihetec: tudni illic Magyar nyeluen az egész Bibliát, melyet eleitől fogua sokan igyekeztek offeralni, de véghöz nem vihették.“ — Hogy a Heltaival és Meliussal egykoru, kassavölgyi esperest Károlyi Gáspár, ezek bibliai fordításának minden megjelent kötetét ne ismerte s így arra nézve, hogy 1590-ig teljes magyar biblia nyomtatásban nem jelent meg, tévedt volna, róla fölteni sem lehet.

A föntebbi teljes hitelű egykorú írók szavai után tehát nem kételkedem kimondani meggyőződésemet, hogy Heltai bibliája nem volt teljes, nevezetesen annak harmadik köteté soha világot nem látott, s mind azok, kik Boddal együtt s ő utána Heltai bibliáját öt kötetben megjelentnek állítják, a harmadik kötetet soha sem látták, hanem mivel a 4-dik kötet s az erre következő Uj Testamentom kezökben forgott, el sem tudták gondolni, hogy az ezeket sorrendben megelőző 3-dik kötet ki nem lett volna adva, mely hiedelemben annyival inkább megmaradhattak, mert nem vették figyelembe, hogy Heltai az egyes köteteket nem időszaki rendben adta ki. — Kimondott meggyőződésemben a két Károlyi bizonságtételén kívül megerősít a körülmény is, hogy én, ki Heltai bibliájának első kötetéből 9, a másodikból 5, a negyedikből 6, s az Uj Testamentom-

ból 10 példányt láttam, s ezeknek több helyt talált csekély töredékeit is gondosan megvizsgáltam, soha sehol e töredékek közt egyetlen egy levélre sem találtam, mely a 3-dik kötetbe tartozott volna. Könnyen megfejtethetők találjuk pedig azt, miért halasztotta s mulasztotta el végképp Heltai a 3-dik kötet kiadását, ha tudjuk, hogy ő az ezen kötet tartalmát teendő darabok egy részét, nevezetesen a Jesus Siráh könyvét 1551-ben, a Bölcs Salamon könyveit 1552-ben, és a zsoltárok könyvét 1560-ban mind 8 rétből már kiadta volt; úgy hogy tulajdonképpen az ő bibliájából csak a krónikák s Esdrás, Nehemiás, Tobiás, Judith és Jób könyvei hiányzanak.

Igen szép, teljesen ép példánya az erd. Muzeumban, gróf Kemény József könyvtárából; teljes példányai M.-Vásárhelyt a Teleki-, Gy.-Fejérvárt a Batthiányi-, és Kolozsvárt a ref. collegiumi könyvtárban — Czimlap és előszó híján megvan Pesten néhai Nagy István könyvtárában.

20.

Várad, 1568.

Melius Péter. Az Szent Iánosra tett ielenesnek igaz es iras szerint valo magyarazasa predikatioe szerint, a iambor bölez es tudos emberec irasabol szerezetet. Melius Peter által. Be ne peczeteld ezeket e beszedekek te Ianos, hané meg ird, mert közel az idő: Ime el üüöc, es az en intal-mam en velem vagion. Apoc. 22. Varadon. Anno M. D. LXVIII. 4r. A—Bbbb = 71 iv = 284 sztlan levél. — Előszó: cziml., előbeszéd, az olvasóknak, és a könyv summája 8, v é g é n: nyomtatási hibák 5 sztlan levél.

Az előbeszédben Melius a reformált egyház és iskolák buzgó dajkáival elősorolja a következő Nagyságos urakat és asszonyokat: Mágócsi Gáspárt nejevel Massai Euláliával, Balassi Jánost nejevel Sulyok Annával, Patócsi Zsófiát, Bebek Györgyöt, Forgács Simon egri főkapitányt, Kápolnai Bornemisza Farkast, Török Ferenczet és Gyulafi Lászlót, továbbá e három vitélő nemes urat: Telegdi Miklóst, Boeszkai Györgyöt és Csaholyi Ferenczet. — Az előbeszéd kelte: „Debreczembem, nyoczadik napián Bodog aszszon hauanac, esztédőnek forgasaban: 1.5.68. Te Isteni Felsegednec Debreczenij Iuhaiual méltatlan nyomorult pasztora. Iuhasz Peter de Horhi.“

Ma gát a munkát így rekeszti be Melius: „VEGE. Diczer essec az Attia Isten, ki a czezc szopoc által elő vi zi az ü diczöseget, es en bennem munkalkodot az ü kegyelme; Illien niomorult edenbe: Die X. Septem. Anno Dom. M. D. LVI. (a nyomtatási hibák közt kijavítva: M. D. LXVI.) Debreczenbe. Petrus Melius de Horhi.“

Ez itt olvasható kelethely és évszám vitte Sándor Istvánt abba a tévedésbe, bizonyosan valami czimlaptalan csonka példány után, hogy e könyvet Debreczenben 1566-ban megjelentnek írja: Magyar Könyvesház 3. l. — Ugyanő u. o. néhány sorral alább hibásan teszi e könyvet debreczeni 1568-diki nyomásnak; mire ugyancsak valamely czimlaptalan példányból Melius előbeszédének

kelete után tévedhetett. Sándor István után téved Németh János is Memoria typographiarum regni Hung. Pestini. 1818. 101. l. azt állítván Miller ellenében, Fragm. typographiae M.-Varadiensis. Pestini 1803. 22. l., hogy ez a könyv 1568-ban nem Váradon, hanem Debreczenben nyomtatott. — Még hibásabb Bod Péter adata, ki e könyvet M. Athenás 173. l. Debreczen. 1598-ra teszi, talán csak sajtóhibából 1568. helyett.

A könyv meg nem nevezett nyomtatója kétségtelenül Hofhalter Rudolf, kinek atyja Rafael 1565-ben Váradon is, Debreczenben is nyomdászkodott, s 1567-ben mint János Zsigmond királyi nyomdász halt el Gyula-Fejérvárt. — Hofhalter Rudolf atyja halála után rövid ideig kezelte a gy.-fejérvári nyomdát; 1573-ban és 1574-ben Alsó-Lindván adta ki Kulcsár Györgynek három magyar munkáját, ugyancsak 1574-ben Nedeliczen nyomtatta Verbőczy törvénykönyvének horvát fordítását, 1577-től fogva pedig 1587-ig, melyen tul emlékezetét nem találok, Debreczenben adott ki számos munkát, mi közben 1584- és 1585-ben Váradon is nyomtatott két magyar és két latin munkát.

Egyetlen teljesen ép példánya az erd. Muzeum könyvtárában (két csonka példányból, a Cserei és Szathmári Pap Mihály-féleiből egybeállítva.) — A debreczeni ref. coll. példányában cziml. és az előzmények 8-dik levele, a m. Akadémiában a cziml. és az előzmények, a m.-vásárhelyi Teleki-könyvtárban végül az 5. levél nyomtatási hiba hiányzik. — Megvan Farkas Lajos magán könyvtárában is.

21.

Gyula-Fejérvár, 1568.

Basilius István. Az Apostoli Credonac rövid magyarazattya. A Szent Irasnac folyasa szerent. Iratot a Colosvari Predikatorrol Basilius Istvan tel. I. Thes. V. A Lelket meg ne olcztatok, az iras magyarazasokat meg ne vtallyatoc. Nyomatot Erdelybe Feiernarat, ennye esztendöbe. 1568. 4r. A—Dd = 27½ iv (minthogy a Dd kivételesen ternio) = 110 sztlan levél. A' czimlap, ajánlás és előbeszéd az A és B ivből elfoglal 6 levelet és egy lapot: de ezeknek nincs a szövegtől külön ivjegye s így a 110 levélbe ezek is bele értendők.

Ajánlva van kelet nélkül Békes Gáspárnak, a királyi felség főkomornyikjának.

Mint minden XVI. sőt XVII-dik századi unitarius magyar nyomtatvány igen ritka.

Az erd. Muzeumban e könyvnek csak hű másolata van meg, melyet Szentmártoni András készített Werner Mihály kolozsvári polgár részére 1654. jan. 6-dikán (Jös. Com. Kemény Collectio minor M. S. Historieorum. Tom. XXIV. 4r.)

Nyomatott példánya tudomra csak kettő létezik, Nagy-Ajtai Kovács István könyvtárában Nagy-Ajtán, teljesen ép, és Simény Domokos kolozsvári unitarius tanár birtokában, az első három iv híjával. — Kénosi Tózsér János, 1733—1755-ben a tordai unitarius iskola igazgatója, Theophilus Monetheita ál-

név alatt De typographiis Unitariorum in Transylvania című kéziratában, melynek eredetije gr. Kemény József kéziratgyűjteményének említett kötetében van, azt írja, hogy e nagyon ritka könyvből csak egy elől csonka példányt láthatott, mely igen hihetőleg ugyanaz lehet a Simény Domokos mostani példányával.

22.

Gyula-Fejérvár, 1568.

Basilius István. Egynehani kérdések, a keresztieni igaz hitről, és annak ellenkező tudományról az Istennek egyházába. Egybe szedettek a Colosuari Predicatorról, Basilius Istvanról. Act. 4. Ninczen, Egh alatt egyeb nev adatum emberec közt, mellybe kellyen üdvözülünk, hanem ezac a Nazareti Jesusnac neue. Act. 10. Erről tesznee tanobizonsagot a Prophetac, hogy büneinee boczanattyat veszi az ő neue által minden, valaki ő benne hiszen. Albae Juliae. Anno 1. 5: 68. 4r. A—R3 = 16³/₄, iv = 71 sztlan lev. -- Elő 1: cziml. és ajánlás 4 sztlan levél.

Ajánlva van e könyv Pókai Jakabnak, király ő felsége hpmesterének és hiv tanácsának, „Kolosvárátt Mind Szent havának kezdetiben. Octob. Anno Domini 1568. Te Uraságodnak Christusban szegény szolgálja. Basilius István.“

Az ajánlásban megemlítvén a nyomdászat áldásait, czáfolja azokat, kik igyekezetét, hogy tudományát, melyet szóval hirdet, nyomtatásban is terjessze, „gonosz végre magyarázzák, ugy mint ékten nyereségnek vadászatára, jelesen holott könyveimet urak neve alá irom. De ha ezek megértenék a a nyomtatásnak nagy fizetését a pappirosnak árával egyetembe, el hadnák az ő hamis ítéleteket.“ Elmondja továbbá, hogy a szükség is kényszerítette ugyan arra, hogy írásait uraknak ajánlja, de főképpen azért tette ezt, mert látta bennök az Istennek tiszta igéjéhez való szeretetét. „Továbbá, ugymond, írásomnak nyomtatására ez ok is indított, hogy sok káromlásokat és szidalmakat hallottam az igaz tudomány ellen, melyet sok bölcs lelki pásztorkkal egyetembe Istennek ajándékából itt Kolosvárátt három eszten dőtől fogva hirdetek, azoknak patvarok ellen akartam távol való emberek-nél megmentenem tudományomat.“ Ezután általánoságban emlékezik a sok patvarról, melyekkel mint mondja „engemet az több tisztbeli uraimmal és társaimmal egyetembe terheltek és terhelnek mind itt Erdélybe s mind itt Magyarországra,“ melyekért azonban, mint mondja, keresztény alázatsággal és békességes türelemmel megbocsát. Ezután elmondja az okot, miért ajánlja e munkáját épen Pókainak. „Midőn Fejérvárátt az közönséges disputation volnánk tízed napig király ő felsége palotájába, vóm eszembe, mely figyelmetességgel és szeretettel halgatná te Uraságod mind az két félnek beszédét. Ott mindjárt szivemben ötlék, hogy ha az Isten életetne, tehát valami írást kibocsátának nyomtatásba te Uraságodnak neve alatt. Azt az írást mikor megkésztettem volna és Uraságodnak hírré adtam volna, mindjára jó félbe és jó kedvvel lött te Uraságod

hozzája és segítségét ígerte.“ Mely ígérethez, így folytatja néhány sorral alább, „ha én nem támaszkodtam volna, ez nyomtatástól megszűntem volna. Mert látom, hogy ez háládatlan világ a mi nagy fáradságunkra és költségünkre nem fizet egyébbel szidalomnál és rágalmazatnál, melyért büntetést várjon Istentől.“ Végre hálát ad pártfogójának gyámoltásáért, „mert hiszem, sok lelki éhezők és szomjuhozók várják efféle írásinkat Magyarországra, holott tiltván vagyon, hogy Istennek igéjének tiszta eledelét és italát a Christus juhait be ne vegyék, hanem az emberi szerzéseknek és concilioni végzéseknél polyváival és szemetével legeltessék ő magokat. Jaj azoknak!“

E könyvnek is csak Werner Mihály részére Szentmártoni András által 1654-ben készített másolata van az Erd. Muzeumban (gr. Kemény József kézíratai közt, e. h.), az előbbi számmal egy kötetben, mint a hogy magok a nyomtatott példányok is találhatók.

Nyomatott példány tudomra csak kettő létezik: Simény Domokos kolozsvári unitarius tanárnál, mely végül csonka (hiányzik belőle az N—R iv) és N.—Ajtai Kovács Istvánnál, melyből csak a czimlap és az ajánlás utolsó levele hiányzik, de a czimlap Simény által az ő példányáról kézírattal ki van pótolva.

23.

Kolozsvár, (1570—1574. körül.)

Heltai Gáspár. (Isteni dicséreték és könyörgések . . .) 12r. Csonkán. Megvan a szövegből A—O, közben 3 levél hiával, és az összesen 8 levelet tett előzményekből 6 levél, a czimlap és a 8-dik levél hiával. Az O ivvel megszakad. Két-két betűjegy ad 8 és 4 levelenként egy ivet. Eszerint megvan összesen 87 levele, s hiányzik öt levele, és végén néhány iv.

Tartalma: előbeszéd; az imádkozás szükséges és hasznos voltáról; az egyházbéli imádkozásról; mint kelljen imádkozni a keresztény embernek, midőn az egyházba megyen; a kegyelemnek és az imádságnak lelkéért. Hétfőre való dicséreték és imádságok (9 ima), keddre (8 ima), szerdára (8 ima), csütörtökre 1—3 imádság. A csütörtöki harmadik ima az O iv végével megszakad, és így a csütörtöki imák nagyobb része s a péntekiek és szombatiak néhány iven hiányzanak.

A három lapot tevő előbeszédben, melynek nincs kelet ideje, írja Heltai Gáspár, hogy ez általa egybeszedetett kis könyvecskéjével tudja hogy fog járni „és mint füzetnek ennekem erőtte, kiualtkepen a Colosvari pasquillaro, es a felette igen bölcz kouaczoc, kie minden heten wy Opiniokat és hitnee agait kouaczolnac.“ Ezután kikel a praedestinatio tana és az ellen a tan ellen, hogy keresztény embernek templom nem szükséges, s így folytatja: „Innet immár reám kezdenec terni, monduan: Im el bolondult és gyermeké löt az vény Heltai Gáspár: Im esmet Pápásá akar

lőnni, hogy wy Solosmas Breviart akar szörzeni. Im a szabad keresztyéneket wyonnan a Papai köttreczbe akaria beszorítani“ stb.

Az első cikkben „az imádkozás szükséges voltáról“ (az A iv első levelén) írja Heltai: „Ezért én is egybe gyűtöttem, és egybe szedegöttem ez heti könyuetsket. És minden napra olly Isteni diczireteket es könyörgéseket rendöltem, melyek az én itéletem szerent, az Istenec igéiben fondalva vadnac.“

Ezekből bizonyos, hogy e könyvecske Heltai Gáspár munkája, melyet mint XVI. századi kolozsvári nyomtatványt emlit Sándor István, Magyar könyvesház 14. l. a nélkül hogy nyomtatási évét meg tudta volna határozni; mit bizonyosan azért nem tehetett, mert e könyvről neki is éppen a most leirt czimlaptalan csonka példány után volt tudomása.

A nyomtatásból itélve kétségtelen, hogy a könyv Heltai Gáspár nyomdájából került ki, még pedig, minthogy ő e könyv előbeszédében a Calvin-féle praedestinatio tana ellen harezol, bizonyosan 1568 után, a mikor már Heltai Calvin követőivel szakítván az unitariusokhoz csatlakozott. A megjelenési évet biztos hozzávetéssel tehetjük Heltai utolsó éveire 1570—1574. tájára, mikor már, mint maga írja, igazán v é n ember lehetett.

Egyetlen példány gr. Mikó Imre adományából, az általa megvett Aranka-gyűjteményből. — Hogy e példány valaha Benkő József tulajdona volt, s ő ajándékozta azt az elejébe kötött csonka Evangeliumokkal s több más ritka könyvekkel együtt az erd. magyar nyelvemelő társaságnak, és így mint ezen társaság vagyona jutott az a társaság titkára Aranka-gyűjteményébe, kiteszik Arankának 1797-ben a társaság érdekében tett második erdélyi utjáról szóló jelentéséből és a társaságnak Benkőhöz intézett köszönő leveléből, melyekben e könyv: „Magyar postillák. Csonka. 12r.“ czimen van említve, Uj Magyar Muzeum. 1854. I. köt. 419. és 422. l.

24. Kolozsvár, (1570—1574 körül.)

Heltai Gáspár. (Evangeliumok és Epistolák. . . .) 12r. Igen csonka. Csak az L—R ivék vannak meg igen töredékesen; ezek közül az M iv teljes (12 levél); a más 6 ivből mind össze csak 25 levél, és így az eredetileg terjedelmes könyvnek csak csekély töredéke, mind össze 37 levele van meg.

E töredék tartalma: Háromság után X—XXXV. Vasárnapra Levelek és Evangeliumok. Erre következik A szenteknek innepeken Levelek és Evangeliumok (Szt. András, Vizkereszt, Szt. Pál fordulása, Szt. Mátyás, Szűz Mária tisztel., Szt. János, Szt. Filep, Sz. Jakab, Sz. Birta: Sz. Máté napjára valók, némely részben csonkán.)

Hogy e könyv Heltai Gáspár nyomtatványa, kétségtelen, ha betűit a legközelebbi számban leirt Heltai-féle Isteni dicséretes és könyörgések betűivel

összehasonlítjuk, mely könyvnek ez a töredék elébe van kötve. Az ivjegyekből látjuk, hogy e bizonyosan együtt nyomtatott és megjelent két könyv nyomdászilag nem képezett egymástól elválaszthatatlan egy egészet; mert mindegyik külön ivjegyekkel volt jelölve, s míg ennél mindegyik ivjegy A, B, stb. 12—12 levélből áll, amabban 8 és 4 levelenként két-két ivjegy tesz 12 levelet.

Heltai Gáspár ezen Evangeliumai és Epistoláinak ez már tudtomra második kiadása, melyet a legbiztosabb számitással határozhatunk 1570—1574-re; az első kiadásnak, mely megvan Kolozsvárt a r. cath. lyceum könyvtárában, colophonja: „Kolozsuarba Nyomtatot, Heltaj Gaspar, es György Hofgref által“, és így bizonyos, hogy ez 1550—1553. jelent meg. Harmadik kiadása Monyorókerék. 1589. 8r.

Egyetlen példánya az Erd. Muzeumban, gr. Mikó Imre adományából, az Aranka-gyűjteményből.

25.

Kolozsvár, 1571.

(Verbőczy István) Decretom. Az az, Magyar és Erdely Orszagnac Törvény Könyve. Heltai Gaspartól wyonnan meg nyomtatott. Colosvarat. 1571. 4r. 174 (helyesen 166) számozott levél; a levelek számozásában hiba van, a 160 után ugyanis mindjárt 170 következik s legvégül kétszer van feltéve a 174. — Elöl: cziml., Heltai és Verbőczy előbeszéde 4; végül: mut. tábla 10 szltan levél.

Végén: Colosuarot nyomtatot Heltai Gáspár által. M. D. LXXI.

A czimlapon olvasható u j o n n a n nyomtatás a Veres Balázs Debreczenben 1565-ben kiadott fordítására vonatkozik, melyet Heltai, mint a czimlevél hátlapján álló s az olvasóhoz intézett előbeszédében mondja, sok jámbor kérésére némileg kijavított és ujra kiadott. „Im valamenyére meg tisztítottam és meg iobbitottam: de nem szinte annyira, mint én akartam auagy kéuantam volna. Mert műuel hogy egyeb fele soc dolgokban, az jó Istenec akarattya-bol vagyoc foglalatos, Nem lön üdöm hoza, hogy az egész Könyuet wyonnan a Déák-bol meg tolmaczolhattam volna Magyar nyelvre: De hogy az iambor oluaso meg ne akadjon az olvasásban, el hántam a nehez Orthographiat, auagy írásnac módiát, és a szokottra hoztam etc.“

Sándor István M. könyvesház 5. l. tévedésből írja e könyvet 1571. Debreczenben megjelentnek.

Teljes példánya az erd. Muzeumban a Cserei-könyvtárból, a pesti egyetem és gr. Mikó Imre könyvtárában az Aranka-gyűjteményből, Fejérvárt a Batthiányi könyvtárban, az utolsó levél hijával, a kolozsvári ref. collegiumban czimlap hijával; Lugossy József példányából, mely az erd. Muzeum dupluma volt, cziml. és utolsó levél hijányzik.

26

Kolozsvár, 1573.

Valkai András. Cronica. avagy, szép historiás Eneé, Miképpen Hariadenus, Tengeri toluay,

Barbarossa, és Bassáná löt, Es miképpen ez által Suliman Czászár a Tengert birta, és meg haborította a Tengert, soc földeket, várakat és városokat, Es meg vötte Tunetum Királyi birodalmat, Midön az országbeliec. egyenletlenségből veszédnéec egymással. Valkai Andrástol verszegbe szépen szörzöttet. Colosvarot 1. 5. 73. esztendőbe. 4r. A—M = 12 iv = 48 sztlan levél, (utolsó levele egészen üres).

Maga a czimlapon leirt krónika csak 19 levelet (A—E3) foglal el, s utána még ugyancsak Valkainak két más historiás éneke következik.

Ajánlása a versfejekben: „Ireverendissimo ac Magnifico Domino Michaeli Chaki Svpremo Consiliario Cancellario Secretario Regie Maiestatis ac eeeivsdem in absencia Locvmententi Regio Andreas Valkai Domino svo graciousissimo paratissima servicia commendat vt patrrrooooo bene merenti. Ellien sokát Nagsagod ösz (ez) vilagon io hirnevel“

Vég s ő versei:

A ki szörze most ezeket versekben,
Iouist oluásá uezsteg ültében,
Kit találá harmincz harmad könyüében,
Lakic Kalota hauasa töüében.

Ezer öt száz, és ez ió hetuen egyben,
Negyuen napi böytneec első hetében,
Soc gond forga vers szörzö elmeiében,
Nemzeténeec sok iót kiuan szüüében.

F
I N I
S

Ez után következik az E4—K2, összesen 19 levele, külön czimlap nélkül:

„Cronica, avagy szép historiás Enec, Miképpen Károly Császár hadakozott Affricában a Barbarossa Bassa ellen. Es miképpen Muleassest à Tunetumi ki üzettet Királyt, esmet az ő Királyi birodalomba be vitte, és szekiben helyhesztötte.“

Ajánlása a versfejekben: „Macnifimo Domino Caspari Bekes de Korniat Svpremo Consiliario Cvbiclaro ac Secretario Saere Maiestatis Regie et Comiti Perpetvo Terre Fogaras Domino svo graciousissimo Andreas de Valko servicia commendat ac rerym feacivm saevndos eventvs ev precatvr a Deo Patro per Filivm eius vnivm salvatorem generis hvmani, vae (vale), vive in vora fide ac mei memor esse volis“ — Ezen ajánlásból, melyben Valkai az unitarius Békes Gáspár igaz hitét említi, bizonyos, hogy ő maga is unitarius volt.

Vég s ő versei:

Ezeket ki rende le versekben,
Iouist oluasa ió kedüében,
Ha ki oluasi akaria böuebben,
Megtalállya harmincz negyed könyüében.

Más fel ezer hetven egy esztendőben,
Mikor közelgetné a böyt kezében,
Kalota szekben végezéc Erdelben,
Nagy dieziret Wr Istennek mennyekben.

Laus Deo. Finis.

Az itt olvasható 1571. évszám vitte Sándor Istvánt abba a tévedésbe, hogy M. könyves ház 5. l. ezta krónikát, mint önállóan megjelent munkát, 1571-ben, még pedig Verböczi tripartitumának 1571-ki kiadásával együtt Debreczenben megjelentnek írja.

Ezután következik K3—M3 összesen 9 levele, külön czimlap nélkül: „Cronica mellyben megirattatic Prister Iohannis, Az az, A nagy Ianos Pap Czaszárnac igen nagy Czaszári birodalma. Ki Indiában bir igen nagy böv földén.“

Ajánlása a versfejekben: „Spectabili ac magnifico Domino Stephano de Bator Principi Regni Transilvanie vita et viktoria ac rerym felécivm prosperos eventvs precattvr Valkai Andras.“

Vég s ő verse:

Ezer ötszazban és hetuen háromban,
Nemes Kalotaszeg tartományban,
A ki ira versül Istoriában,
Nem vala szüve ackoron bánatban.

Laus Deo. Finis.

Az erd. Muzeumban van 2 példánya, egyik önállóan néhai Benkő Ferencz adományából, másik Heltai 1574-diki Cancionaleja után kötve, melynek minden létező ép példányához mellékelve található. — Megvan a m. Akademia könyvtárában önállóan is, még pedig két külön darabba kötve, s a Heltai Cancionaleja mellett is; M.-Vásárhelyt a Teleki könyvtárban (Historiás Énekek című gyűjteményes kötetben), ugyanott a ref. coll. és Pesten a protestáns theol. seminariumi, régebben a gr. Rádayak könyvtárában. (Heltai Cancionaleja mellett) a kolozsvári unitar. coll. könyvtárában, mely utóbbi, valamint Szilády Áron igen esonka példánya, az erd. Muzeum dupluma volt.

27.

Debreczen, 1574.

Szikszai Hellopoeus Bálint. Az Egri Kereztien Ania Zent Eghaznak es azzal egietemben az többinek is tanusagara irattatott rövid Catechismus. Zykzaj Hellopoeus Balint Altal az Debreczeni Ecclesianak Lelki Paztora altal. Debreczembe, Nyomtatattot Komlos Andras Altal. An. Do. 1574. 4r. A—M = 12 iv = 48 sztlan levél.

Ajánlva az egri ref. egyháznak. — Az ajánlásban említi a szerző, hogy „het esztendeig ti köztetek legeltetvén az Jesus Christus anyaszentegyházát, nem szüntem meg éjjel nappal titeket tanítani és inteni,“ miből kitetszik, hogy ő, ki, mint tudjuk, 1567-ben még Genfben Bézánál tanult, 1574-ben pedig, mint a czimlapon s az ajánlás alatt írja, debreczeni prédikátor volt, éppen ezen évek közt viselte 7 évig az akkor tekintélyes egri reform. egyház papságát, még pedig nem könnyű viszonyok közt, mert mint alább írja, „Nem is tagadhatjuk, hogy öt esztendőtül fogva ez, ez ördögnek rostája, köztetek kéméletlen nem volt volna, ki ellen veletek egyetemben mindenkor vigyáztam és tusakodtam, hogy Isten segítségével uezsúvá ne váljátok, hanem mint a jó búza tisztuljátok inkább.“ Említi az ajánlásban másik könyvecskéjét is, „kit ezzel egyetem-

ben bocsáttam ki*, mely csakugyan ezzel együtt jelent meg, s rendszeren egy kötetben szokott előfordulni, s melyet a legközelebbi szám alatt ismer-tetünk.

Teljes példányai vannak az erd. Muzeuumban, Dr. Ineze István adományából néhai Szathmári Pap Mihály könyvtárából, a m. Akadémia, a kolozsvári ref. coll., a n.-kőrösi ref. lyceum és Farkas Lajos könyvtáraiban. — Az erd. Muzeuum példányában a két utolsó iv a kolozsvári ref. coll. példányáról van hasonmással kiegészítve.

Második kiadása, Debreczen. 1587. 4r. Hoffhalter Rudolf műhelyében A—H = 8 iv, megvan a M. Akadémia könyvtárában (Decsi Gáspár predikáziói Várad, 1584. után kötve) és a debreczeni ref. coll. könyvtárában. — Megvolt az 1849-ben elpusztult n.-enyedi könyvtárban is.

28.

Debreczen, 1574.

Szikszai Hellopceus Bálint. Az My Ke-reztieni hitőknek es vallasonknak harom fv articvlyssarol. I. Az igaz Istenről. II. Az valasztasrol. III. Es az Vr vaczoraiarol valo kõnueczke. Zerzetetet es irattatot, zep rendel Niluan valo kerdeseikkel feleletekkel, es io ertelemmel. Zikzaj Hellowpoevs Bálint Debreczõni Praedicator által. Debreczembe, Niomtattatot Komlos Andras Altal. An. Do. 1574. 4r. A—a = 24 iv = 96 sztlan lev. — Elõl: cziml. ajánlás és a czimlap előtt egy üres levél, melynek elõlapját fametszet borítja, 6 számozatlan levél.

Ajánlva van Gúti Ország Borbálinak, elõször nagys. Török Ferencz, azután néhai Tek. és Nagys. Gróf Eck nagy-gyõri kapitány özvegyének.

Az ajánlásban hosszasan beszélvén a szerzõ munkájának tartalmáról, irányáról és a vallásbeli vizsgálódások és tévelygések miatt szükséges és hasznos voltáról, egyebek közt ezt írja: „Az szabad akaratrul pedig, más könyvecskékben írássom vagyon, és rövid üdõn, ha Isten halálomat halasztja, mind arról s mind az többirül hüvebb írást akarok ki bocsátnom, fõképpen ha az kegyelmes Isten patronusokat mutat valahonnan, kik az nyomtatásban segítséggel lesznek, az Anyaszentegyháznak épületire és Istennek dicsõségére. Az kettõrül pedig, mondom az választasról, és az Ur vacsorájáról, böven írtam . . . ez okáért hogy nem mindenek értik, még azok is a kik mást akarnak tanítani, más az hogy magyar nyelven senki derék írással ez két articulust meg nem magyarázta. Nagyságodnak neve alatt akarom pedig ez könyvecskét kibocsátni, hogy hálaadó voltomat megmutassam és minden tisztem szerint való szolgálatomat jelentsem Nagyságodnak, minek utánna az Ur Isten egrül (Egerrül) ki hozván az te Nagyságod várossában Debreczemben szállított.“ Az ajánlás vége felé pedig így ír: „Nagyságodat mint kegyelmes asszonyomat kérem, hogy vegye jó neven ez elsõ ajándékomat, és legyen én hozzám is az eccle-

siával egyetemben oly jó akarattal, a mint egyéb keresztény tanítókhöz értém stb.“

Ép példányai az Erd. Muzeuumban Dr. Ineze István adományából néhai Szathmári Pap Mihály könyvtárából, a kolozsvári ref. coll., a n.-kőrösi ref. lyceum, a debreczeni ref. coll. könyvtárában (2 példány) és Farkas Lajosnál.

29.

Kolozsvár, 1574.

Heltai Gáspár. Cancionale, az az, Historias Enekes Kõnyv: Mellyben külemb külemb fele szép lõt dolgoc vadnac nyomtatua, a Magyar Királyokról, és egyeb szép lõt dolgokról, Gyönyörüségessec oluásasra, és halgatasra. Ez Énekeknek Laistromat meg találod a kõnetkezõ leuelen. Psalm. XLVI. Iõyetece el, és lássatoc meg az Wrac nagy czelekõdetit. Melly igen czodállatosoc az embereknek fiai kõzet. Heltai Gáspár Colosvarot 1. 5. 74. 4r.

A czimlevél hátlapján áll Heltai rövid ajánlása az olvasóhoz: „Võltam è szándékba, hogy ki nyomtatnám a Bibliabeli szent historiáknae szép énekeit, Es a Soltárnac rend szerént valo Psalmusit, Mellyeket soc iámboroc szõrzettenec szép Notákra és versekre. De Isten, õ szent felsége, nem engette eddig, Hogy az én iõ szandékomat véghõz vihettem volna: Kinalt-képpen mostan. Ezokaért elõ vettem az historiás Énekeket a régi Magyar Királyokról, és azoc közzül egy nyihanyat meg nyomtattam, Egyéb szép historiackal egyetembe. Kérlek ezokaért tégedet, Hogy ved iõ neuen töllem az én munkámat, Méglen az Wr Isten egyeb szép wyságokra segitend. Ó legyen veled.“

Következik a 2-dik levelen „Az Énekeknek Laystroma“ Heltai által 20 számba foglalva, mely számok rövidített czimei azonban a könyvben találtatõ külön énekek eredeti hosszabb czimeitõl sokszor lényegesen eltérnek. E lajstrom elfoglalja a 2-dik levél elõlapját és hátlapjának mintegy harmadát. A lajstrom vége után mindjárt azon lapon következik az elsõ ének Temesvári Jánostól, A Béla királyról.

Az egész könyv áll öt alkatrészbõl, melyek külön ivjegyekkel vannak jelölve, s melyeknek tartalma következõ:

I. rész. A—I = 9 iv = 36 sztlan levél, bele értve a czimlapot és lajstromot is; az utolsó levél egészen üres. Ebben a részben van két ének:

1. Temesvári János éneke „A Béla királyrol, mint iõttenece be a Tataroc, és el pusztítottac mind egész Magyar országot. A szent Tobias notaiára mondiac.“ A2—D4.

Vég s õ verse:

„Themesuári János Deác õszue szede, Deác Chronikabol versekbe rende, Deszen (Dézsen) lackasában be szerze énekbe, Ezer öt száz hetuen es egy esztendõben.“

2. Tinódi Sebestyéntõl „Sigmund Kiraly és Czászárnac Chronicája és lõt dolgai rendel irattatoc. Tinódi Sebestyén által.“ E—I = 5 iv.

Végző verse:

„És a ki eszt magyar nyelvre fordíta,
Notátiát is czac ő maga gondola,
Vers feiekben neuét is be alkóta,
Ezer hatot felszáz ketőben irta.“

Tinódi ezen munkáját illetőleg tévedésben van Mátray Gábor, midőn Történeti, bibliai és gúnyoros magyar énekek dallamai a XVI. századból. Pest. 1859. 4r. 129 l. azt írja, hogy Tinódi Zsigmond krónikája 1552-ben 4-edrétben megjelent (hol?) Ezen állítás csak az idézett végző verssor félre értéséből keletkezhetett. Ez önálló 1552-dik kiadásnak létezett mellett tudtomra semmi legkisebb alapos adat sem hozható föl. Könyvészeink Tinódi e munkáját egyedül csak a Heltai Cancionalejából ismerik, melyben ezen E—I ivjegyű részlet kétségtelenül 1574-diki nyomás. Nem jelent meg e kérdéses ének Tinódi 1554-diki Cronica című énekgyűjteményében sem. — Éppen így téved Mátray e. h., midőn Sándor István tévedését Magyar könyves ház 1. l. vizsgálatlanul utánmondja, ki szerint Tinóditól Buda vára visszavételének s Török Bálint elfogatásának historiája Kolozsvártt 1541. jelent volna meg, hol, mint tudjuk, 1550 előtt nyomda nem létezett, Itt is a végversben olvasható 1541. évszám, mely az esemény és a versírás idejére vonatkozik, vitte a nem eléggé óvatos Sándor Istvánt tévedésbe.

A Cancionalnak ezen első része, külön czimlappal és az első egy pár levél újra nyomásával, külön önálló kiadásban is megjelent 1574-ben, ily czimvel: „Chronica A Bela Királyról, kinek Királysága allat be iőttenec a Tataroc Magyar országban, és el pusztítottac azt Soc űdeig. És Sigmond királynac és Császárnac Chronicaia, szép énekben szerzven Nyomtatta Colosvarot Heltaj Gaspar 1574. 4r. — Egyetlen csonka példánya, mely a H iv után megszakad, s melyből e szerent végén csak 3 levél hiányzik, megvan az Akadémia könyvtárában.

II. rész: A—F = 6 iv, melynek utolsó levele egészen űres. Ebben a részben is, mint az előbbiben, két külön munka van.

1. Valkai Andrástól „Historias Enec, az nagy vr Bank banról. Miképpen az András Királnac feleségét meg ölte, az ő nagy vétkeért. Mikoron irnánac Christus Wrunknac születesse vtán 1. 2. 0. 1. esztendőbe.“ A—B 3 levél, az utolsó lap űres. — A leirt czim az első levél egész előlapját elfoglalja; a hátapon maga az ének következik.

Végző versei:

„A ki szőrzette ezt magyar versekben,
Nem ielente Neuét ő ezekben,
Sem pedig nem irta az vers feiekben,
Valkon meg talállyac Kalota szegben.“

Születés vtán, enye esztendőben,
Ezer, ött száz, hetuen háromban,
Az hew hónac szent Iacab innepben,
Tiszta életre ő mindent int ezekben.“

Valkai e munkájának ezen kívül még három kiadása ismeretes: Kolozsvártt 1580. és Debreczen

1574. és 1580. mind 4r., melyekről alább fogunk szólni.

Az idézett czimben előforduló 1201-dik év, mely a szerző szerint az esemény éve, vitte Kővári Lászlót, kit a Benkő Ferencz Parnassusi időtöltései 1800-ban megjelent VII-dik kötetében leirt „Enyedi Ritkaságok“ vittek jégre, abba a tévedésbe, miszerint azt írja, hogy az enyedi könyvtárban voltak „Magyar versek 1201. esztendőből. Nyomt. Kolozsvárt. 1577.“ Erdély régiségei. Pest. 1852. 254. l. — Benkő Ferencz e följegyzése után egyébiránt Valkai e munkájának ismét egy más 1577-diki kolozsvári kiadásáról értesülünk, mely az enyedi könyvtárban elpusztult, eddig legalább tudtommal egy példánya sem ismeretes.

2. Nagy-Báczai Mátyástól, „Chronica, auagy Historias Enec, Az ieles vitez feiedelemről, az Hunyadi Janosrol, Erdeli Waydárol, és egész Magyar országnac Gubernatorról, Annac eredetiről, Nemzetségéről, soc ieles hadairól, győzedeimeiről. Nem Bonfiniusbol czac, hanem az igaz Historiából egybe gyűtetten, es egybe szőrzettet.“ B4—F3. = 4 iv. — A leirt czim egy egész lapot foglal el.

Végző verse:

„Mikoron irnánac, Ezerben, öt százbán, és a felet hetuenben,

Hunyadi Janosnac soc viadallyáról gyakran gondolatlyában,

Nagy Báczai Mattyás rendelete versekben, Egy pileses városban,

Az vitézlő nepnek aiánla, kik vadnac szélle az vég házakban.“

Nagy-Báczai e munkájának még két kiadását ismerem: az egyik önállóan jelent meg Debreczenben Komlós Andrásnál 1574. 4r. (Nemz. Muzeum és M. Akadémia könyvtárában), a másik épen úgy mint a Cancionalban Valkai Bánk bán historiájával együtt Kolozsvártt 1580-ban Heltai Gáspár műhelyében látott világot. — Ez utóbbiban is, melyet alább bővebben megismertetek, a végversben a szerző neve Nagy Báczai Mattyás-nak van nyomtatva s az iratás éve 1570-re van téve; ellenben a debreczeni 1574-ki kiadásban a különben szóról szóra egyező végversben az iratás ideje „hetuenben“ helyett „hatuanban“ áll s a szerző neve „Nagy Bancai Mathias“-nak van adva.

Ezen debreczeni kiadás után nevezi Toldy Magyar költ. tört. I. köt. 156. s több lapjain a szerzőt Bánkai Nagy Mátyásnak, minden esetre hibásan; mert vagy a kolozsvári két kiadás szerint Nagy-Báczai (szerintem Nagy-Báczai), vagy a debreczeni szerint a Nagy-Bánkai név a helyes, de valamint Báczai Nagynak, úgy Bánkai Nagynak sem lehet a szerzőt neveznünk. — Ugyancsak Bánkai Nagy Mátyásnak tulajdonítja Toldy e. h. 185. l. a Jákob patriárkha fia József historiáját 1556. évről, melynek általam látott 1580-diki kolozsvári kiadásában a végző versben így van a szerző megnevezve: „Nagy Banyai Mattyas szerze beteg agyában.“ Ez az adat még inkább nehezíti a név meghatározását; miután alig kételked-

hetünk, hogy valamint a Nagy Bácsai és Nagy Bánkai név azon egy személyre vonatkozik, úgy e Nagy-Bányai Mátyás név alatt sem kereshetünk amattól különböző személyt, hanem e név változékat csak a kiadók gondatlanságának tulajdoníthatjuk. — Hozzávetésem szerint a Nagy-Bácsai név lehet helyes; Bacza, honnan magát szerzőnk írta, Belső-Szolnokban Dézs közelében esik.

A debreczeni 1574-diki kiadásban nincs meg ezen Hunyadi-historiának a Cancionaléban s az 1580-diki kiadásban olvasható első része, melyben Hunyadi János élete Albert király haláláig van lehozva, s az a népmonda van fölhasználva, hogy Hunyadi János Zsigmond király szerelem-gyermeke volt Morzsina Erzsébettől. Toldy e h. ezt az első részt Heltai toldásának tartja, mit én határozottan állítani s így Heltait e becsempészéssel vádolni nem merném: miután, nem tartom lehetetlennek, hogy a szerző, kinek debreczeni kiadása az 1560-diki dolgozás szerint van adva, dolgozatát 1570-ben a kérdéses első résszel maga bővítette meg, sőt az sem volna lehetetlen, hogy a debreczeni kiadó mellőzte legyen el a neki nem tetsző részt az 1574-diki kiadásból.

III. r é s z. A—G = 7 iv. Ebben csak Göröcsöni Ambrus Mátyás király historiája van, ily czimmel: Historiás Enec, Az Felseges nagy feiedelemlről, Az Mattyas Királyról, Enec eredetiről, életiről, ieles cselekedetiről és vitezségiről, végre az ő ez világból való ki mulasztásáról. — Ez a G iv utolsó lapján, a lap aljára nyomott „Nagyon“ őrszóval megszakad a Cancionale valamennyi példányában, úgy annak mind azon töredékeiben, melyekben ezt a munkát föltalálhatni. E körülményből bizonyosnak tartom, hogy Göröcsöni e munkája Heltai Cancionaléjában soha sem volt egészen kiadva.

Mi okozhatta egyébiránt a munka csonkán való megjelenését, meghatározni nem tudom. Gondolhatnánk Heltai halálára, kinek 1575-ben már özvegyével találkozunk: de ha ez lett volna a csonkaság oka: különösképpen látszik előttem, hogy a czimlap után álló lajstromban, melyet bizonyosan 1574-ben Heltai maga szerkesztett, ezen munka bé van foglalva. Hajlandóbb vagyok azért a csonkaság okát a szerző, Göröcsöni Ambrus halálában keresni, annyiival is inkább, mert a munka, mint a Cancionaléban látható első kiadásának ezime mutatja, befoglalandó volt Mátyás király halálát is; holott Göröcsöni, mint e művének későbbi 1577- és 1581-diki kiadásaiból látjuk, Mátyás historiáját 4 részben csak Bécs megvételéig vitte, s az ötödik részt 1576-ban Bogáthi Fazekas Miklós írta meg, mit éppen Göröcsöni halálának vagyok hajlandó tulajdonítani, mely sejtélem szerint a Cancionale nyomtatása közben következett bé.

Bármint legyen a dolog, annyi bizonyos, hogy Göröcsöni munkájának végéről a Cancionaléban csak három versszak hiányzik, mint ez a későbbi kiadásokból bizonyos.

Magáról a szerzőről Mátray Gábor e. h. 133. l. így nyilatkozik. „E különben érdekes mű szerzője nevét és készülete s megjelenése évszámát Muz. Évk. V. köt.

sem vagyunk képesek teljes bizonyossággal meghatározni, miután ezek sem a czimlapon nem említettek, sem a munka végéről, mely hiányzik, ki nem deríthető. Van ugyan egy csaknem hasonló című és nyomatu más ily verses mű is nyolcz részben, melynek négy első részét Gercian (Gercseni vagy Göröcsöni) Ambrus deák, többi négy részét pedig Bogáthi Fazekas Miklós írta ugyanazon században: de a Cancionaléban lévő szöveg egészen különbözik Gerczian szövegétől. Így tehát az e részbeli megnyugtatót vagy egy egészen teljes Cancionale példányának vagy e verses mű külön is megjelent teljes füzetének netaláni felfedezhetésétől kell várunk.“

E nyilatkozatból tisztában van előttem, hogy Mátray a Cancionale kérdéses darabját Göröcsöni ugyanezen munkájának későbbi kiadásaival gondosan egybe nem hasonlította: mert ez esetben észre kellett volna vennie, hogy a Heltai-féle kiadásban egyetlen versszak sincs, mely a Göröcsöni későbbi 1577. és 1581-diki kiadásaiban meg nem volna; csak az a különbség, hogy Heltai Göröcsöni munkájának Hunyadi László haláláig terjedő s öt ívet betöltő két első részéből, — melynek tartalmát a Cancionaléban éppen a megelőző darabban Nagy-Bácsai Mátyás bőven tárgyalta, — csupán három versszakot közöl (u. m. az I. rész 11. és 12-dik s a II. rész legutolsó versszakát), s így adja osztán a a III. rész két első versét is kihagyva, itt-ott némi csekély szó- vagy sorváltoztatással, az egész harmadik és negyedik részt, a legutolsó három versszak hijával, mely a Cancionaléban soha sem látott világot.

Hogy a kérdéses munka szerzője Göröcsöni Ambrus, kitetszik az 1577. és 1581-diki teljes kiadások versejeiből, melyekben az író mindjárt az első rész legelején így nevezi meg magát: Ambrosius Literatus de Gercian (1577) vagy Gercien (1581.) — Van Göröcsöninek még egy debreczeni kiadása is, czimlap nélkül, de bizonyosan a XVI-dik századból, a m. akadémia könyvtárában, mely „Hármas Krónika“ név alatt van említve, M. t. társ. Évkönyvei III. köt. 223. l.

Tévedésben van Toldy Ferencz, midőn a M. költészet kézikönyve I. köt. 102. l. a Cancionale tartalmát Heltai lajstroma szerint elősorolván, e munkát Göröcsöni Ambrusnak és Fazekas Miklósnak tulajdonítja; a Cancionaléban ugyanis maga Göröcsöni munkája sincs teljesen adva, folytatása pedig, melynek Mátyás király haláláig terjedő első részét (a Göröcsöni négy részéhez toldott ötödik részt) a végvers bizonyossága szerint Bogáthi Fazekas Miklós csak 1576-ban írta, Heltai 1574-diki Cancionaléjában meg nem jelenített.

IV. r é s z. A—Z és (:) = 24 iv. Ebben két külön szerző munkája áll:

1. Temesvári Istvántól „Historiás Enec, az ieles gyozedelemről, mint verte meg Mátyás Király üdeiben, Bathori István, Erdeli Wayda, a Király hadául, és az Erdeli és Magyar országai hadául, Alibeket, Hatuan ezer Töröckel Erdelbe a Ke-

nyermezőien. Mikoron irnánae 1. 4. 79. Szent Kálmán napián. Az Cirusnak notaiára.“ A—C2. — Az utolsó levél előlapján végződik ezzel a verssel:

„Ezeket versekben a' ki be rendelte,
Temesvári Istuán Deác az ő neue,
Hogy Thelegden laknéc schola Mesterségben,
Ezer ött száz, hatuan kilenez esztendőben.“

Ezen vers alatt egy vértet ábrázoló fametszet áll, melyben jobbra egy lantot, balra egy kivont kardot tartó kéz látszik, fölül S. T. betűkkel. E fametszet Tinódi 1554-diki verses Cronicája végén is látható. Ott az S. T. betűk Sebastianus Tinódit, itt Stephanus Temesvárit jelentenek.

2. Tinódi Sebestyén énekei, melyek a C2 hátlapján kezdődve a (:) iv 4-dik levelének előlapján végződnek, és így 21 ivnél többre menvén a Cancionale legterjedelmesebb részét teszik. Az énekek rövid czimei: 1. János király testamentomáról stb. 5 részben. 2. A szegedi veszedelemről. 3. Temesvárnak elveszéséről. 4. Török császár győzelmé (az 1554-diki Cronicában Budai Ali basa története) 5. Eger várának vitatásáról 4 részben.

Mindezen énekek olvashatók Tinódi 1554-diki kiadásában is; itt azonban némi rövidítésekkel és toldásokkal, a címek és néhol egyes szók változtatásával vannak adva. A négy első ének és Eger történetének mind a négy része elején nyolcz dallam is van adva ugyanazon fametszetekkel, melyek az 1554-diki kiadásban is láthatók. Ezekon kívül több ének dallama az egész Cancionaléban nem fordul elő.

V. r é s z. A—M = 12 iv. Ezt Valkai Andrásnak Hariadenusról, Károly császárról és Prister Johannesról irt s Kolozsvárt 1573-ban nyomtatott krónikái teszik, melyeket főntebb a 26. szám alatt bőven megismerttettem. Ez a rész az 1573-diki czimlappal, minden legkisebb változtatás nélkül, van a Cancionale végére csatolva.

Az egész Cancionale eszerint 9+6+7+24+12 = 58 ivből, azaz 232 számozatlan levélből áll.

Legelsőben ismertette ezt az érdekes gyűjteményt Toldy Ferencz, M. költészet kézi könyve. Pest. 1855. I. köt. 101. 102. l., amég akkor általa egyetlennek tartott Ráday-féle példány után. Részletesebben leírta Vass József a Kolozsvári Közlönyben. 1859. 24—27. sz., s ugyancsak 1859-ben Mátray Gábor, Történeti énekek dallamai 130—133. l.

Teljes példányát csak kettőt tudok: az Erd. Muzeumban Czecz Antal adományából, és a pesti prot. theol. seminarium könyvtárában, hová a péczeli Ráday-könyvtárral jutott. — Muzeumunk példányának a czimlap elébe kötött üres levelére az adományozó saját kezével e sorokat írta: „A haza oltárához egy fővényszemmel járul Déés 1854. 30. martii. Czecz Antal“, és alább: „A fenn irt sorokat azon időbe s alkalommal irtam, mikor végrendelete-met is készítettem, s így halálos ágyamban.“ Ismét alább: „A Göröcsöni Ambrus által irt Mátyás király életének vége hibázzván, annak kipótlását, a könyv kiegészítése végett, hazafiságos tisztelettel kérem.

Gáncs, 1860. január 16-dikán. Czecz Antal.“ — A buzgó hazafi e kivánságát teljesítettem, Göröcsöninek a Cancionale minden példányában hiányzó 3 utolsó versszakát az 1581-diki kolozsvári kiadásból saját kezemmel kipótolván. — Pédányunk egykor Kaposi Sámuel gy.-fejevári ref. tanár birtoka volt, mint a czimlap aljára általa sajátkezüleg jegyzett „Samuelis Kaposi“ szavak bizonyítják.

E két teljes példányon kívül van még két be-tűhű másolattal általam kiegészített példány, az egyik a m. Akadémia könyvtárában, az erd. Muzeum ajándékából, hová a példány néhány levél hiával a krasznai Cserey-könyvtárral került, és a m.-vásárhelyi ref. coll. könyvtárában. Két esonka példány van a kolozsvári unitár. coll. könyvtárában is. — A nemzeti muzeumban csak a Jankovich Miklós által a Ráday-féle példányról vétetett másolat található.

E Cancionale egyes részei s töredékei majd minden nagyobb szerű köz- és magán-könyvtárban lelhetők, mint például a nemzeti muzeumi Szechenyi-könyvtárban (Lásd: Catalogus Biblioth. Szech. Pars I. Suppl. II. 512—513. l.) a m. Akadémia könyvtárában, az Erd. Muzeumban (gr. Kemény József könyvei közt) stb.

30.

Kolozsvár, 1575.

Heltai Gáspár. Chronica az Magyaroknac dolgairól: Mint iöttee ki a nagy Seythiaból Pánnoniában, Es mint foglaltac magoknac az országot: Es mint birtác aszt Hertzegegről Hertzege, Es Királyról Királyra, nagy soc tusakodássockal és szántalan soc viadallyockal, Mellyet Heltai Gaspar Meg irta Magyar nyeluen, Es ez rendre hoszta, Az Bonfinius Antalnac nagy könyueből, és egyeb Historias könyueből, nem kiczin munkáual. Actor. 17. Az Isten egy vérből czinálta az minden fele embereket, és el rendelte őket, és határt töt nekic, Hol mindenic lakiee, üdöt is rezget nekic. 2r. 208 levél. — Elő: cziml. 1, v é g é n: Index 2 számozatlan levél.

Az Index végén Kolozsvár város czimere Clavsembvrg fölirattal, s e czimer alatt a colophon: „Colosvarot Végeze Heltaj Gasparne. 1.5.75.

Kitetszik ebből, hogy Heltai éppen e krónika nyomtatása közben halt el, melyet 1575-ben már özvegye fejezett bé. Téved e szerint Seivert, Nachrichten von Siebenb. Gelehrten. 153. l., midőn Heltai halálát 1577-re teszi.

Hogy a könyv nagyobb része már 1574-ben ki volt nyomtatva, bizonyítja a 113-dik levél hátlapján álló fametszet, mely Mátyás királyt trónon ülve ábrázolja, s melyen 1574. évszám áll.

Egyike e könyv a legtöbb példányban főnmaradt XVI. századi magyar nyomtatványoknak, melynek azonban, mint közkedvességű s így sok kézen forgott olvasmánynak, teljesen ép példányai a legnagyobb ritkaságok.

Az erd. Muzeumban van két, egymást csaknem teljesen kiegészítő s itt-ott kissé szakadozott példány, az egyik gr. Lázár Miklós adománya, melyben csak az Index első levele van kézírattal pótolva, a másik gr. Kemény József könyv-

tárából való, a két első s a legvégső levél hi-
jával. — Egy harmadik kézirattal pótolta, s negye-
dik csonka példány, mint felesleges, a halasi ref.
gymnasiumba és Sipeky Ágostonhoz került Alsó-
Lóczra. — Erdélyben legszebb ép példányt láttam
Erdő-Szent-Györgyön a Würtemberg hercege kasté-
lyában (ez régebben gr. Rhédei-példány volt); többé
kevésbé csonkán megvan a m. v. Teleki-könyvtár-
ban (2 péld.) Gy.-Fejérvárt a Batthiányi-könyvtár-
ban, Sz.-Udvarhelyt és Szászvároson a ref. főiskola
s több magánosok könyvtáraiban.

31. Kolozsvár, 1576.

Valkai András. Genealogia-historica, Re-
gym Hvgariae, ab Adam protoplasta ad Serenissi-
mvm vsque Johannem Secundum, Regem, etc. Az
Az. Az Magyar Kiralyoknac eredetokról, és nemzet-
ségekről való szép Historia, Az első Adamtól fogua,
az Felséges masodic Janos Kiralyig: Mellyet az ő
hazaiához, és Feiedelméhez valo hiuséggel Magyar
versekbe szerzet, Walkay Andras. Ad notam
Arpad vala fő az Kapitanságba. Kolosuarat. 4r.
A—R2 = 16¹/₄ iv = 66 számozatlan levél.

V é g é n: Nyomtatot Colosuarat Heltaj Gas-
párne Műhelyebe, 1. 5. 76. Esztendőbe.

Az ajánlás, mely latinul a versfejekben olvas-
ható, de a címlevél hátlapjára is ki van nyom-
tatva, II. János választott királyhoz szól.

V é g s ő v e r s e:

„Ezer öt százban és az hatuanhétbe,
Bor kostolo Márton püspök hetebe,
Vers szerzőnek ninczen helye vétebbe,
Kalota szegben vegezée Erdelybe.“

Teljes példányai az erd. Muzeumban, gr.
Mikó Imre adományából, az Aranka-gyűj-
teményből, (egykor Benkő József tulajdona) és a
m. Akadémia könyvtárában. — A m. v. Teleki-
könyvtárban 9 első ive hijával. — A Jankovics
gyűjteményébe és Emődre a Fáy-könyvtárba ke-
rült példányok csonkák. Lásd Burján közleményét,
Sas III. köt. 56. l.

32. Kolozsvár, 1577.

Salamon Kiralynak az David Kiraly
fianak Markalfal való Tréfa beszédek-
nek rövid könyve. (Következik egy fametszet,
mely a címlapnak mintegy három negyedét foglalja
el, s azt a jelenetet ábrázolja, a mint Salamon ki-
rály palotája előtt trónjában ül s előtte Markalf és
felesége megjelenik). Mindenek ez végre irattattanak
meg, hogy jot tanollyunk belőlle. 4r. A—H = 8
iv = 32 szatlan levél.

V é g é n: Finis libri Markalffi.

Nyomtatott Colosvaratt.

A címlapon látható fametszet alján a jobb
szegletben ez áll: ^{S G C}_{1. 5. 77} miből bizonyos, hogy a
könyv 1577-ben jelent meg.

Ki volt ennek a középkorban igen kedvelt, s
valamint latin ugy több európai nyelven köz kézen
forgott népregénynek magyar fordítója, az előbeszéd-
ből nem tűnik ki. Bod Péter a fordítást Bornemisza
Péternek tulajdonítja; Toldy Ferencz véleménye

szerint inkább Heltai Gáspár vagy ennek valamely
erdélyi társa lehetett a fordító. M. költ. tört. I.
köt. 148. l.

Ez a legelső magyar kiadása a ponyvairodal-
munkban maig is szereplő munkának, melyet Toldy
e. h. 1854-ben elveszettnek tartott. Ezt a kiadást a
XVI-dik században három s azon túl a legújabb
ideig igen számos újabb kiadás követte.

Egyetlen teljesen ép példánya az erd. Muzeum-
ba néhai Benkő Ferencz adományából került.
Elől, közben és végül csonka példánya, melyből
összesen 15 levél hiányzik, ez erd. Muzeum duplu-
mai közzül a debreczeni ref. coll., még csonkább tö-
redéke, összesen 11 levél, a m. akadémia könyv-
tárában.

33. Kolozsvár, 1577.

Szakmári Fábrićics István. Historia:
Ex Parteny: Nicenensis: De Amatorys: affectioni-
bus collecta. Ad notam: Jól lehet nagy sokat szól-
tunk Sándorról etc. Nyomtatott Colosvárat Heltaj
Gaspárné műhelyében 1. 5. 77. Esztendőbe. 4r.
A—C = 3 iv = 12 szatlan levél.

A versfejekben a szerző így nevezi meg ma-
gát: „Stephanvs Fabriczics Szakmarinvs
de amore impvdico cogitabat“ (igy.)

V é g s ő v e r s e:

Ezer öt szába és az hetuenhetbe,
Szerzéc ez Cronikát be az versekbe,
Colos neue várnac Szamos mentébe,
Ackor lakik vala ő is Várasba.

Újabb kiadását: Kolosvár. 1627. 4r. emliti
Sándor István Magyar könyvesház. 24. l.

Példányai az erd. Muzeumban gr. Mikó
Imre adományából, az Aranka-gyűj-
teményből, és a m. Akadémia könyvtárában.

34. Kolozsvár, 1577.

Göröcsöni Ambrus. Historiás Enek az Fel-
seges Mattyas Kiralynac az nagysagos Hunyadi Ja-
nos fiának ieles viselt dolgairól, életiről, vitezségiről,
végre az ő ez Világból volo ki mulasáról. Nyomtat-
tot Colosvarat Heltai Gaspárne műhelyében, 1. 5. 77.
Esztendőben. 4r. A—N = 13 iv = 52 számozatlan
levél.

V é g é n: Következie az öttedic része, Mat-
tyás Király halaláról.

Ez a historiás ének négy részre van osztva, s
minden rész versfejeiben latinul adva van a tartal-
lom. Az első rész versfejeiben: „Ambrosivs Li-
teratvs de Gercian dicit cronicam stb.“

Teljes példánya az erd. Muzeumban, gr.
Mikó Imre adományából, az Aranka-
gyűjteményből; megvan Emődön Fáy Alajos-
nal; megvolt Pesten a Jankovics-gyűjteményben is.

35. Kolozsvár, 1577.

Bogáthi Fazekas Miklós. Az ötedic re-
sze Mattyas Kiraly dolgainac mint halaláig. Ad
notam, Arpad vala fő az Kapitanságba. 4r. A—K
= 10 iv = 40 szatlan lap.

A versejekben így nevezi meg magát a szerző:

„Matthiam cecinere alii kanemvs asekvntes,
Matthiae Hungarikos post fera tata dves,
Illa sed Ambrosivs dedit, ista Bogathiws aevo
Nikoleos illis posteriore kanit., stb.

Az első, illetőleg ötödik, rész végső verse:
Itt vég legyen Mattyás Király dolgában,
Ezer öt szaz hetuen hatban aszt irám,
Szinte Mattyás Király halála napyán,
Gondolom tudgyátoc, vegezém Thordán.“

A legutolsó negyedik, illetőleg nyolczadik, rész végső verse:

„Thordán Szaniszlo Sz. Mihály más napyán,
Esztt irám ezer öt szaz hetuen hatban,
Magyaroc változásit olvastomban,
Igen koplaloc valék nagy haragban.“

Bogáthi e munkájának, valamint ezen 1577-diki, ugy alább ismertető 1580-diki kiadásában, külön czimlapja nincs és nem volt, minthogy a munka mind a két alkalommal mint Görscsöni historiájának folytatása annak függeléke gyanánt s azal egybekötve jelent meg. — Az általam közlött czim az első lap elejéről van adva. — E czim egyébiránt csak az ötödik (Bogáthi dolgozatának első) részére vonatkozik; az ez után következő 6. 7. 8-ik könyvben ugyanis a Jagellók, Szapolyai János, I. Ferdinánd és János Zsigmond dolgai vannak tárgyalva.

Az erd. Muzeum példánya, gr. Mikó Imre adományából az Aranka-gyűjteményből csonka; hiányzik az utolsó K iv első és negyedik levele. — Megvan Emődön Fáy Alajosnál; megvolt Jankovicsnál is, mindenütt Görscsöni munkájával egy kőtetben.

36.

Kolozsvár, 1578.

Melius Péter. Herbarivm. Az Faknac Fvveknec nevekről, természetekről, és hasznairól, Magyar nyelvre és ez rendre hozta az Doctoroc Könyveiből az Horhi Melius Péter. Nyomtattot Colosuarat Heltai Gaspárne Mühellyébé, 1. 5. 78. Esztendőben. 4r. 188 számozott levél. — Elő: czimlap, előbeszéd és latin, magyar s német Index 19 sztlan levél.

Az előljáró beszédben mondja Heltai Gáspárné „Ezen dologban törte feyét az mi időnkbe az bölcz férfiu Melius Peter Döbrötzeni keresztyén egyház Pásztora, Közönséges betegségekről valo oruosságoknac öszue szedegetéssében, és Magyar nyelvre valo forditassában munkálkodot. Azért az irasa és külömb fele bölcz Oruosoknac könyveiből egybe szedése és fáradsága az lámbore vólt. Az ki nyomtatásnac munkája és kölezége enyim. Eszt én töllem ilyen szegény özuegy Asszontól az Magyar nemzet íó neuen vegye.“

A szöveg első lapján olvasható: „Galenosból, Pliniusból, és Adámus Lonicerusból szedetetté ki.“

Az erd. Muzeum példánya, melyet néhai Baricz János orvos 1860-ban ajándékozott, egykor Benkő József tulajdona volt, ki a czimlapot, közben a 94—99 és végül a 181—188. levelet sa-

ját keze irásával pótolta ki, s a czimlap előtti üres levélre ezt jegyezte: „Benkő Józsefé, Középahtai Papé t. k.“ s alább: „Ez igen ritka könyv. Igen meg kell betsüllenifőkép-pen régiségéért.“ — Megvan a nemzeti muzeum, pesti egyetem, a m. Akadémia, Emődön Fáy Alajos, Erdő-Szádán gr. Degenfeld Pál, Debreczenben a ref. coll. és Budán Farkas Lajos könyvtáraiban, ez utóbbi két helyen 2—2 példányban. Megvolt a Jankovics-gyűjteményben is.

Sándor István M. könyvesház 2. l., e könyvnek debreczeni 1562-diki kiadását is említi, bizonyosan csak tévedésből; tudomra legalább ennek egy példánya sem létezik, s rajta kívül más nem is említi e kiadást, melynek léteztére Heltainé 1578-diki előbeszédéből sem lehet következtetni.

37.

Nagy-Szombat, 1578.

Telegdi Miklós. Az Evangeliumoknac, melyeket vasarnapokon, es egyeb innepeken esztendő által, az Anyaszentegyházban oluadni es Praedcalani szoktanac, Mag'arazattyanac Masodik resze. Mely magaban foglallya, Hvsveltől fogva, Adventig valo vasarnapi evangeliomokat egy nehany egyeb innepeknek, (mellyeknek szamat megtalalod, ezt e' levelet forditvan) Evangelioimaival egyetembe. Iratot Telegdi Miklóstul, Esztergami praepostul 2. Corint: 4. Meg nem hamisetteve az Istenec igiet, hanem az igazságnac ki jelentéséuel, aianlyuc magunkat, minden embereknek lelki esmeretinel, az Isten előtt. Nyomtattatot Nagy-Szombatban, az felseges Romai Chaszarnac Kegyelmes engedelmeből, vgyan azon Telegdi Miklos hazánal. M.D.LXXVIII. Esztendőben. 4r. 892. lap. — Elő: czimlap és előbeszéd 8, végén: mut. tábla 6 sztlau levél.

A mut. tábla végén: „Veg lőt e könyv-nec nyomtatásban. Mind szent hauánac hetedie napian. Christus Születése utan 1588. esztendőben.“

A keresztyén olvasókhöz intézett előbeszédet, melynek kelete nincs kitéve, Telegdi Bornemisza Péter superintendens ellen intézi, kit egyébiránt nem nevez meg, hanem csak „egy nem igen jó szomszédom“ néven említi, „ki, — ugymond, — minek utánna látta volna hogy az én Postillámuak első része, melyet tavaly bocsáttam ki, a keresztyé-neknek kezekbe forgattatnéjék, félvén rajta, hogy az ű hasas és potrohos könyveinek ennek utánna kevesebb becsületi lenne, és árra alább fogna szállani, mivel hogy volna immár másik, melyet azok olvas-hatnának s olvasnának is, a kik eddig az ű Postil-láját nem egyébért, hanem azért olvasták, mert tal-lám a mi nyelvünkön egyebet nem kaphattanac: akará eleit venni ennek a kárnak“ és az ő könyve ellen beszédével mindenütt mindent elkövette „de oly helyeken kiváltképpen, a hol feles emberek között forgódik, ugy mint menyeközűbe és egyéb lakodal-mokba, kezdé erősen gyaláznai irásomat, rágalmazni tanításomat, szidalmazni ennen magamat. Annak utánna hogy hamaréb ki terjedhetne az a gyalázat, melyet nekem és az én könyvemnek készét vala, nagy sietséggel egy csomózó fejtegetést

ira, mellyet ez el mult gyűlésbe, a possoni városba, uraknak és nemeseknek, vigan és mosolyogva osztogata, mintha immár avval teljességgel véghez vitte avagy vihette volna az ő szándékát.“

Ebből kitetszik, hogy Bornemiasza Péter „Fej-tegetés“ czimű könyve, mely Telegdi Postillájának Bécsben 1577-ben megjelent első része ellen volt intézve, s melyre Telegdi később 1580-ban, mint látni fogjuk, külön könyvben is felelt, már 1578-ban megjelent, 1577. vége felé vagy 1578. elején lehetett nyomtatva, minthogy azt Bornemiasza az akkori possonyi országgyűlésen, mely 1578. febr. 2-án nyílt meg, már ki is osztogatta. Ez a könyvecske oly ritkává lett, hogy nekem legalább egyetlen példány létezéséről sincs tudomásom.

Az előbeszéd többi részében Telegdi elmésen és ügyesen harszol Bornemiasza kemény és válogatatlán kifejezései és támadásai ellen, melyekkel nem csak a „Fejtegetésben“, hanem különösen Postillája negyedik kötetének „az ördögi kisertetekről“ czimű részében kiméretlenül ostromozza őt és a r. cath. egyházi rendet, s különösen megrója Bornemiaszának e munkájában a fajtalanúságokra vonatkozó nagyon is meztelen előadását.

Telegdi e munkája a legelső magyar könyv, melyet rom. catholicus író magyar földön nyomtatott. Eddig ugyanis a protestánsok számos állandó és vándor nyomdái ellenében, melyekben száz meg száz hittani s protestáns szellemű munka jelent meg, a r. katolikusoknak a hazában egyetlen nyomdájuk sem volt, s azaz egy-két magyar könyv Draskovics-tól és Telegditől, mely a protestánsok ellen volt irányozva, de ezek tömeges munkássága ellenében ugyszólván mitsem nyomhatott, külföldön Bécsben látott világot. Telegdi Miklós esztergomi prépost állította föl a legelső magyar r. cath. nyomdát N.-Szombatban, megvásárolván 1577-ben ezer forintért a bécsi jézsuiták 1563 óta használatlan heverő nyomdáját, s azt N.-Szombatban tulajdon lakában állítván föl.

E később oly nevezetes hatásúvá vált nyomda legelső termékének tekinthetjük az általunk most tárgyalt munkát, melynek első része Bécsben 1577-ben, a harmadik és utolsó része pedig N.-Szombatban 1580-ban, második kiadása pedig 3 kötetben 1638-ban ugyancsak N.-Szombatban jelent meg.

Az erd. Múzeum példánya, melynek közben egy levele (15. 16. lap.) hiányzik, czimlapját pedig betűhű másolattal egészítettem ki, a krasznai Cserei-könyvtárból került. — Példányai vannak a nemzeti Múzeumban, pesti egyetem-ben, Fejérvárt a Batthiányi-könyvtárban, Kolozsvárt a rom. cath. lyceum könyvtárában (2 péld.) és Farkas Lajos birtokában.

38. Hely és év n. (Kolozsvár, 1578.)

Ilosvai Péter. Soc Fele Neveknek Magyarazattyá. Hely és év n. 4r. A—B2 = 1½ iv = 6 számozatlan levél.

A versfejekben: Clarissimo viro Pavlo Thvrio Petrus Ilosvanus gratitud mibms“ stb.

Vég s ő verse:

„Másfel ezer hetű nyöltzbá ez éneket szerzéc,
Mikor Thuri Pál kis leányát ők meg kereszteléc,
Mindeneket kér hogy néki boczánat adasséc,
Tisztességgel mindé iámbor ma nagy vigan lakyéc.“

Külön czimlapja nincs s nem is volt. Kétség-telenül a kolozsvári Heltai-féle nyomda terméke. Nyomatása idejét biztosan tehetjük 1578-ra, mikor a végvers szerint Ilosvai e keresztelésre irt alkalmi verset szerzette és hihetőleg rögtön ki is adta.

Toldy Ferencz, kinek 1855-n még nyomtatott példány létezéséről nem volt tudomása, s ki e munkát csak a Lugossy-codexben fennmaradt másolatból ismerte, azt „Az szent körösztségnék és minden köröszteveknek magyarázatja“ czim alatt említi s iratási idejét bizonyosan az általa csak kéziratban látott munkának vég s ő verse után 1568-ra teszi, Magyar költészet kézikönyve I. köt. 119. l. és Magyar költészet tört. I. köt. 190. l. — Ha az ő általa látott évszámban nem a másoló tévedt, azt kell hinnünk, hogy Ilosvai e verseket 1568-ban írta, s az 1578-at említő nyomtatott példány vagy újabb kiadás, vagy ha első kiadás is, benne az iratás ideje meg van változtatva s a kiadási évvel egygyé téve.

Említve van e nyomtatvány év nélkül, mint-hogy a közlő, a végversre nem ügyelt, Siebenb. Quartalschrift. VII. köt. 279. l.

Egyetlen ismeretes péld. az erd. Múzeumban, egy székely-keresztúri gyűjteményes kötetből, melyet az erd. múzeum megvásárolt.

39. Kolozsvár, 1579.

Gosárvári Mátyás. Az Regi Magyaroknak első be iövésekről való historia, Atillauál mikeppen telepettenc le Scambriában, És mely nagy vérontással ferkesztenecbe Scambriában. Ad notam: Arpad vala fő az Capitanságba. Nyomatot Colosvarot Heltaj Gasparne műhelyébe. 1. 5. 7. 9. Esztendőben. 4r. A—F2 = 5½ iv = 22 számozatlan levél.

A versfejekben: Mathias Gosarvari Tricesimator Huniadiensis fecit hanc historiam. Magnifico domino Stephanos Bathore de Somlio ivniori comendat evomodo gessit bellvm Attila contra imimicos svos et mvltos reges et dominos, regiones, civitates adegit potastati sue, et sedem habitabilem fecit Scambriam postrema morte rep.“

Megvan az erd. Múzeumban, gr. Mikó Imre adományából, az Aranka-gyűjteményből, Gy.-Fejérvárt a Batthiányi-könyvtárban (Magyar versek czimű gyűjteményes kötetben), a m. Akadémiaéban (Catalogus Bibl. Cornidesianae 23. l. szerint) és czimlap hiján a m. nemzeti múzeumban.

40. Nagy-Szombat, 1580.

Telegdi Miklós. Az Evangeliomoknak, melyeket vasarnapokon, es egyeb innepeken esztendő által, az Anyaszentegyhazban olvasni es praedicallani szoktanac, Magyarazattyánac. Harmadik Resze. Mely

magába foglalja a' Szentec innepire valo Euangelionokat. Iratot Telegdi Miklostul Peechi Piskóttul. 2. Corint: 4. Meg nem hamisetyuc az Istennec igeiet stb. Nyomtattatot Nagy-Szombatba, vgyan azon Telegdi Miklós hazánál. A felseges Romai Chaszarnac engedelméből. M. D. LXXX. Esztendőbe. 4r. 757 (igazán 758) lap. — Elő: czimlap, és a ker. olvasóknak 4, végén: lajstrom 5 szltan lev.

Az erd. Muzeum példánya, a Cserei könyvtárból, csonka (elő 6, végén 10 levele hiányzik.) — Megvan a nemz. Muzeumban, a kolozsvári r. cath. lyceumban (2 péld.), Fejérvárt a Batthiányi-könyvtárban (végén csonkán) és Farkas Lajosnál.

41. N.-Szombat, 1580.

Telegdi Miklós. Rövid Iras. Melyben meg bizonytatic, hogy a papa nem Antichristus: De azoc, a' kie ütet annac neuzeic, az Antichristusnac tagiai. Irta Telegdi Miklos, Peechi püspöc. Sz. Judas Apostol. Ezec a' Birodalmat meg utálljac, es a' meltosagot szidalmazzac. Nyomtattatot, Nag'-Szombatba 1580 esztendőbe. 8r. A—D 1. = 25 szltan levél.

A czimlap hátuljára van nyomtatva Pécsi Lukács 13 latin distichonból álló verse „ad lectorem Christianvm.“

Az erdélyi Muzeum példánya, mely csere után került K. Papp Miklóstól, csonka volt; hiányzott belőle a 17-dik és a legutolsó levél; e hiányt azonban betűhű másolattal kipótolttam a m. akadémia teljesen ép példányáról, mely Lugossy József ajándékából került az Akadémia könyvtárába. — E kettőn kívül több példány léteztéről nincs tudomásom.

42. Kolozsvár, 1580.

Valkai András. Historia Enec szerent szerzve, az Longobardvsoe tized Királyokról Andoinusról, és annac fiáról Alboinusról, Ki mikor Alboinus győzedelmes löt vala az Hunimundus Király ellen, kinec Alboinus feyét vön, és Pohárt czináltata a' feyéből, És az ő Leányát ki ackor fogua eset vala vön házásúl. Kit mikor rea kenszeritet vala hogy az ő Attya feyéből igyéc, szörnyű álnoksággal meg ölete az Wrát. És az ő több gonosz czelekedetit mikkép büntette meg az Isten. Ad notam, Gongya közzül egy fő gond: Nyomatot Colosuarat Heltaj Gaspárne műhelyében 1. 5. 80. Esztendőben. 4r. A—C 1. = 9 szltan levél.

Ajánlotta e munkáját Valkai András Kocsárdi Gálfi Jánosnak, mint a versfejekből kitetszik: „Magnifico Domino Joanni Galfi de Kochiárd Andreas de Valko servicia sva commendat, iam vale et vive foelliciter.“

Végző versei:

„Ezeket ki be rendele versekben,
Vigasztalást vön soe gongyai közben,
Az kinec aiánlá az ő szüüében,
Minden iokat kéuán annac eltében.
Hetuen kilentzben és Ezer ött százban,

Elmeje foroguan nagy soc gondokban,
Irá peldaul eszt historiayában,
Bonfiniust gyakor oluasásában.

Csak két példányát ismerem: az erd. Muzeumét, gr. Mikó Imre adományából, az Aranka-gyűjteményből, és a M. akadémiaét.

43. Kolozsvár, 1580.

Két szép Historia, az első az Nagy Wr Bankbanról, mikképpen az András Királynac feleségét meg ölte az ő nagy vétkeért. Mikoron irnác Christus Wrunknac születése vtán, 1. 2. O. 1. Esztendőbe. (Irta Valkai András). Az második, az ieles vitéz feiedelemről, az Hunyadi Janosról, erdéli vaydáról, és egész Magyarországnac Gubernatorról, annac eredeti nemzetségéről, soc ieles hadairól, győzedelméről, és ieles soc vitez czelekedetéről. Nem Bonfiniusból czac, Hanem az igaz Historiaból egybe gyütettet, és egybe szörzettet. (Irta Nagy-Baczai Mátyás). Nyomatot Colosuarat Heltaj Gaspárne Műhelyében 1. 5. 80. Esztendőben. 4r. A—F = 6 iv = 24 szltan levél.

Valkai és Nagy-Baczai e két munkája a Heltai Cancionaléjában 1574-ben is együtt volt kiadva. Ezen 1580-diki kolozsvári kiadás a Cancionalebeli szöveg szerint van szóról szóra újra nyomtatva; nevezetesen az utóbbi munka végversében a szerző neve itt is, mintott, „Nagy Baczai Mattyás.“

Csak két teljes példányt ismerek: az erd. Muzeumét gr. Mikó Imre ajándékából, az Aranka-gyűjteményből, és a m. akadémiaét. A m.-vásárhelyi Teleki-könyvtárban csak öt első levele van meg.

44. Kolozsvár, 1580.

Bogáti Fazekas Miklós. Az Oetedic Resze Mattyas kiraly dolgainak mind halalaja. 4r. A—K = 10 iv = 40 szltan levél.

Végén: Nyomtattot Colosuarat Heltai Gaspárné Műhelyébe, 1580. Esztendőben. Octobernec, azaz Mind Szent hauanac huszonegygyedic napyan.

Külön czimlapja nincs és nem volt; mert e nyomtatvány valamint 1577-ben, ugy 1580-ban is, mint Göresöni Mátyás király historiájának folytatása annak függelékéül jelent meg, s csakugyan ezen 1580-diki kiadás példányai Göresöni 1581-diki kiadásához mellékelve található. — A czim az első lap tetejéről van véve.

Ebben az 1580-diki kiadásban ugyanannyi levél van ugyan, s minden lapon ugyan annyi vers áll mint az 1577-dikiben, mind a mellett a kettő nem azon egy nyomás, mit már magok a czimsorok szavainak nyomtatásában látható különbözőzés is bizonyit.

Az erd. Muzeum példánya, a Cserey-könyvtárból, igen csonka; csak az A, B iv és C 1. és 4, összesen 10 levele van meg. — Teljes példányai a m. akadémia könyvtárában és M.-Vásárhelyt a Teleki-könyvtárban (Historiás Énekek és Magyar versek című gyűjteményes kötetekben, 2 péld.)

45.

Kolozsvár, 1581.

Görcsöni Ambrus. Szép Ieles Historias Ének. Az Felseges Mattyas Királynac, az Nagyságos Hunnyadi Janos Fiánac Historiáia, ieles viselt dolgairól, életiről, vitezsegéről, mind Bécsi meg vételeiglen. Az minémű igékön és Versökön minden részeknec és pársoknac Versfeiei folyanac, azok szép modon vyonnan rendeltetuén vannac, és hól mi vétkes volt mind Verseekel mind Rithmusockal meg epitetöt es meg corrigaltatot. Nyomtattot Colosuarat Heltaj Gasparne Mühellyébe, 1. 5. 81. Esztendőben. A—O1 = 13 $\frac{1}{4}$, iv = 53 sztlan lev.

Végén: Köuetközic ez eneknec ötodic része Mattyas Király haláláról, mellynec hoszsu voltáért külön vagyon nyomtatua más Könywben.

Colosuárát, 1581. Esztendőnec az végében.

Az első rész versfeijeiben: „Ambrosiivs Literatvs de Gercien indicit Cronicam“ stb.

Az erd. Muzeum példánya a Cseréy-könyvtárból, két levél (F1 és G3) híján ép. — Teljes példányai a m. akadémiai és a m. v. Teleki könyvtárban (ez utóbbi helyt 2 péld., Magyar versek és Historiás énekek című gyűjteményes kötetekben.)

46.

Kolozsvár, 1581.

Sztárai Miklós. Az Viz ezönnec Historiayarul valo szép Enece, Moisesnec első Könyuénec hatodic, hetedic, nyoltzadic és kilentzedic részéből szerzettetet. Az Sodoma veszedelméről való énekénec notayára. Melly így kezdetic el. Beszellec Abraham Attyánknac dolgáról. Nyomtattot Colosuárát, Heltaj Gaspárné Mühellyében. 1. 5. 81. Esztendőben. 4r. A—B = 2 iv = 8 sztlan levél.

A versfejekben: Nicolavs Starinus Egregio Domino Georgio Bagdi Patrono suo semper colendissimo salvttem dicit et se commendat.

Végző verse:

Tanólságra nekünk ezt szerzéc versekben,
Im az Balasfaluán Kikellő mentében,
Másfél ezer hetuen és hat Esztendőben,
Kiből diczértesséc az egy Isten Amen.

Példányunk a vásárlott székely kereszturi gyűjteményes kötetből csonka, 2. és 3-dik levele híjánzik. — Megvan a m.-vásárhelyi Teleki-könyvtárban (Historiás énekek ez. gyűjt. kötetben) a czimlap alsó részének, hol a hely és évszám állott, híjával.

47.

Nagy-Szombat, 1581.

Telegdi Miklós. Miert nem veheti es nem akaria uenni Telegdi Miklós Pechi Püspöc, Luter Martonnac es az ű maradekinac tudományat. (N.-Szombat. 1581.) 8r. A2—L8; itt megszakad. Híjánzik elől a czimlap, és a vége: néhány levél.

A közlött czimet az előbeszéd után az A4 levél előlapján kezdődő szöveg fölirata szerint adtam, mely lényegében egyezik a Sándor István által M. könyvesház 9. l. adott czimmel. — Hogy a nyomtatás nagy-szombati, kétségtelen; a nyomtatás

évét Sándor után tettem 1581-re, ki, mint látszik, ép példány után adta tudósítását.

Jelenleg egyetlen egy ismert példány, mely K. Papp Miklóstól csere utján került az erd. muzeumba. Ép példány nyomába jutni se csonkát kiegészítetteti, minden fáradozásom mellett sem sikerült.

48.

Debreczen, 1582.

Arithmetica, Az az, Szamvetesnek Tudomania mel' forditatot Gemma Frisius Arithmeticaiból Magyar Neluere az Calcularis Szamuetesis szep rövid értelemmel kiadatot. (Következik Debreczen város czimere, a zászlós bárány). Romanorum 16. Aszt akarom hog' az io es hasznos dolgokban eszesek legietek, az gonosz es artalmas dolgokban pedig egiugietek. Debreczenbe. Rodolphus Hoffhalter Niomtatta. Anno D. 1582. 8r. A—J6 = 8 $\frac{3}{4}$, iv = 70 sztlan lev. — Elől: cziml. és ajánlás 4 sztlan levél.

Ajánlva van Várad Kalmár Mihály biharvármegyei harminczadi inspector fiának, Istvánnak és Mihálynak „Debrecini 11. Aprilis Ti kegyelmeteknek szolgálja Rodolpus Hoffhalter Tigurinus: Debre. Könniomtato.“

Az előszóban Hoffhalter e könyvről csak annyit mond, hogy „eszt mostan Magyar neluere niomtattam ki“: azonban a fordítót nem nevezi meg. Gyanitom, hogy a fordító Laskai János volt, ki már 1577-ben Debreczenben tanított, s 1592-ben mint „debreczeni mester“ görögöl és deáköl magyarra fordította az „Aesopus életéről, erkölcséről, minden földgairól és haláláról való historiát“, melyet Manlius János Monyorókereken 1592-ben 8r. nyomtatott, s melynek egyetlen, ma már ismeretlen, példánya megvolt saját jegyzése szerint Szathmári Pap Mihály egykori kolozsvári ref. tanár könyvtárában.

A szöveg elején ez a fölírás áll: „Az Szamvet'eznek rövid es hasznos uta avagy modgya, melly az tanuloKnac hamarab valo értelmekre, az Frisiusul irattatot szám vetesből Anno 1577. rövideden rendeltetet.“ Kitétszik ebből, hogy a fordítás 1577-ben készült; ugyanez évben jelent is meg a kézikönyv első magyar kiadása, melynek egyetlen példánya Debreczen. 1577. 8r. Farkas Lajos könyvtárában létezik.

Ez az 1582-diki második kiadás mind addig ismeretlen volt irodalomtörténetünkben, míg 1864. első ismeretes példánya Torma Károly ajándékából, az ajánlás két első levele és közben a szöveg egy levele híával, az erd. Muzeum könyvtárába nem került. Ennek híjánait betűhű másolattal azon második, egészen ép példányból egészítettem ki, melyet 1865-ben Takács Sándor tanuló ajándékozott a kolozsvári ref. coll. könyvtárának. — E két példányon kívül többnek létezéséről nincs tudomásom.

49.

Debreczen, 1583.

Félegyházi Tamás. Az keresztieni igaz hitnek reszeiről való tanítás kérdésekkel es felele-

tekkel, ellenvetésekkel es azoknak meg feitesinel, az hiunek eppületekre irattatot es mostan vyonnan meg öregbittetet: Felegyházi Thamas Debreczeni Praedicator által. Ez melle adattatot röüid Catechismus. (Következik Debreczen város czimere, a zászlós bárány a fametszet alján 1583. évszámmal). Debreczenbe Niomtattatot Rodolphus Hoffhalter által Anno D.M.D.LXXXIII. 4r. 540. l. — Elő l: czimlap, Candido Lectori, tartalom és ajánlás a debreczeni tanácsnak és gyülekezetnek, 8 sztlan levél.

Hozzá járul: „Catechesis rövid kérdesecek es feleletek az kereszteni hitnek agairól, az gyermekeknek es az egigvvekeknek tanitasokra“ és a tárgyak lajstroma, 31 sztlan levél.

E munkának 5 kiadása ismeretes, 1579, 1580, 1583, 1588 és 1601. mind Debreczen 4r. — Ez a 3-dik kiadás az elsőnél majdnem felényivel s a másodikkal 39 lappal bővebb.

Példányunkat több régi könyvvel együtt pénzen szereztem könyvtárunknak. — Megvan a nemz. muzeum, a pesti egyetem, a debreczeni ref. coll., a kolozsvári unitár. coll. könyvtáraiban, M.-Vásárhelyt a Teleki könyvtárban (Félegyházi Uj Testamentoma után kötve) és Emődön a Fáy-könyvtárban; csonkán a kecskeméti ref. coll. és a zilahi ref. gymn. könyvtáraiban.

50. Debreczen, 1584.

Károli Péter. Az Apostoli Credonak avagy Vallasnak igaz Magyarazattia Praedicatorok szerint, az Keresztiéneknek eppületekre irattatot Caroli Peter Varadi Praedicator által. Debreczenben Nyomtattatot Rodolphus Hoffhalter által. Anno D. M. D. LXXXIII. 4r. 344. lap. — Elő l: cziml. ajánlás és epigrammák 6, végén Epitaphium, 1 sztlan lev.

Könyvtárunk csonka példányát, melyből az előzmények és a szöveg legelső és legutolsó levelei hiányzanak, pénzen szereztem több régi könyvvel együtt. — Ép példányai vannak a nemz. muzeumban, a debreczeni ref. coll. könyvtárában (2 példány) és Erdő-Szádán gr. Degenfeld Pálnál. — Megvolt Jankovich Miklósnál és Horváth Istvánnál is. — A pápai ref. coll. példánya elől, a pesti egyetemé és a zilahi ref. gymnasiumé végül csonka.

Sándor István magyar könyvesház 12. l. bizonyosan tévedésből teszi e könyvet Debreczen. 1594-re is. — Bod Péter Magyar Athénás 133. l. hibásan teszi Károlyi Péter halálát 1586-ra, mert mint a könyv végére nyomtatott latin Epitaphium bizonyítja, Károli 1576. apr. 10-én halt meg Váradon, 33 éves korában, 9 esztendei egyházi hivataloskodása után. — Bod e. h. és Sándor István e. h. 14. l. a könyvnek második kiadását is említik, mely megvolt 1849-ig az enyedi ref. coll. könyvtárában gr. Bethlen Kata könyvei közt.

51. Debreczen, 1586.

Félegyházi Tamás. Az Mi Vrone Iesvs

Christvsnac Vy Testamentoma auuagi frigie Görög-ből Magyar nielere fordittatot. Felegyházi Thamas Debreczeni Praedicator által. (Következik a 49. sz. alatt leirt fametszet.) Debrecembe Niomtattatot Rodolphus Hofhalter által, Anno 1586. 4r. Két részben. I. rész 230. II. rész (külön czimlevéllel) 186 levél. — Elő l: cziml., Gönczi György ajánlása a debreczeni tanácshoz, uj test. könyvveinek számok és rendek, Gyulai János debreczeni iskola-mester és Félegyházi István latin versei az olvasókhöz 11 sztlan levél: végén: az olvasóknak és nyomt. hibák 2 sztlan lev.

Gönczi György előbeszédében említi, hogy a szerző az egész új testamentom fordítását elvégezte a Judas apostol levelén kívül, melyet annak halála után ő fordított le. Elősorolja egyszersmind röviden a magyarországi reformatioban munkálkodott legnevezetesebb papokat és iskolamestereket.

Dr. Incze István adománya, néhai Szathmári Pap Mihály könyvtárából. — Megvan a m. tud. akadémiai, a pesti egyetemi, a debreczeni ref. coll. és a maros-vásárhelyi Teleki-könyvtárban.

52. Debreczen, 1588.

Félegyházi Tamás. Az kereszteni igaz hitnek reszeiről való tanítás kérdésekkel es feleletekkel, ellenvetésekkel es azoknak megfeitesinel, az hiunek eppületekre irattatot es mostan vyonnan meg öregbittetet: Felegyházi Thamas Debreczeni Praedicator által. Ez melle adattatot röüid Catechismus. (Következik a 49. sz. alatt leirt fametszet.) Niomtattatot Debrecembe Anno Domini: LXXXVIII. (1588). 4r. 540 lap. — Elő l: cziml. ajánlás stb. 8, végén: Catechesis és mut. tábla 32 sztlan lev.

A szöveg, a Catechismust kivéve, az 1583-diki kiadással lapról lapra egyezik ugyan, de hogy attól különböző nyomás, a betűk gondos egybeahasonlítása után bizonyos.

Dr. Incze István adománya, a Szathmári Pap Mihály könyvtárából (4 első, közben egy s végén egy levele hasonmással kiegészítve). Megvan még a kolozsvári ref. coll. és Erdő-Szádán a gr. Degenfeld Pál könyvtárban.

53. Kolozsvár, 1589.

Az kopaszsagnac diezireti.
Gaude calua cohors, capitis nam gloria vestri
Cynthia fulgenti nunc velut orbe nitet.
At coma reddebat si quem nutrita superbum,
Illico tonsoris suadeo tacta petat.
Perleget hunc crinitus enim quicumque libellum,
Omnibus a membris optet abesse pilos.
(Következik egy fametszet, mely a paradicsomi almafát ábrázolja a rá tekerő kigyóval és töve mellett a halálfejjel). Nyomtattot Colosvarat 1589. Esztendőben. 4r. A—B3 = 7 levél.

Végén: Augustusnac 16. napján.

A könyvecske prózában van írva; szerzője ismeretlen. A munka eredetiségét bizonyítja, hogy a

szövegben több magyar szokásról van emlékezet, mint például: „Egyéb tudós és okos nemzetségek, mikor észnek, süvegöket az fejekben tartják, az magyarok pedig le szokták vetni. Mely szokásra talám az Sz. Pál irásából (I. Cor. 11.) vettek alkalmatosságot, ki azt írja, hogy szemérem, ha az férfi, mikor könyörg, valamivel be fedi az fejét. Az magyarok pedig nem csak az asztal áldáson kozdik gyakran el az ételt, hanem valamennyiszor isznak, annyiszor említik az az istent, és azoknak, az kikkre köszönik poharokat, kit az egyéb nemzetség nem mindenkor mivel, sok jó szerencsét és áldomást szoktak kívánni és istentől kérni. Azért azt ífték, hogy jobb fel sem tenni, hogy nem mind untalan le vetni az süveget“

Eddig nem ismertetett egyetlen példánya az erdélyi muzeumban egy székely-keresztúri gyűjteményes kötetből; erről vett másolata a magyar tud. Akadémia könyvtárában.

54. Debreczen, 1589

Fons Vitae. Az életnek kvf feye. Meliböl folinak nag' bőűsseggel bizonyos igiretök, à megkeresitöt szomorú szűueknek vizgaltalasar. (Következik fametszetben Debreczen város címere, a zászlós bárán y). Zacharias. 13. Az üdöben Daud hazanak es Ierusalembe lakozoknak meg nyilt Kutfeik leszen, à bün es az förtelmsseg ellen. Debreczenbe. M. D. LXXXIX. 12r. A—L = 11 iv = 132 számozatlan levél.

Az egész könyv nem egyéb, mint a szent irásból kizemelt helyek gyűjteménye. Az utolsó másfél ivet különféle alkalmi könyörgések foglalják el. Ki volt e könyv egybeállitója, sem az előbeszéből sem a szövegből ki nem tűnik.

Dr. Incze István adománya, néhai szathmári Pap Mihály könyvtárából. Megvan a m. tud. Akadémia könyvtárában is. Ezen könyvnek ugyancsak XVI. százbeli más kiadása is van a debreczeni ref. coll. könyvtárában, de czimlap nélkül és igen csonkán. Az egésznek mintegy harmada lehet.

55. Vizsoly, 1590.

(**Károlyi Gáspár**) Szent Biblia Az az Istennek ô es wy Testamentymanac Prophétac es Apostoloc által meg iratott szent könyuei. Magyar nyelvre fordittatott egészen és wyonnan, Az Istennek Magyar országban való Anya Egyházának épülésére. Lvc. XVI. vers: 29. Vagyon Mosesec és Prophétaioc, hallgassac azokat etc. Visolban, Nyomtattat Mantskovit Balint által. MDXC. Bódog aszszony hauának 10. napián. 2r. Két részben. Az I. rész 686 számozott levél. — Elöl: cziml., Károlyi Gáspár előjáróbeszéde, az olvasónak, Typographus lectori (magyarul) 8 szltan lev.

Következik a második rész czimlapja: Az szent Biblianak Masodik Resze. Mellyben vadnak az Prophetae irási mind, Az Macchabeusoc könyuei; Es az mi Wrunc Iesvs Christvsnak Wy Testamentuma. Actor: 10. vers: 43. Erről mind az Prophétákis bizónságot tésznee stb. 2. Pet. I. vers. 21. Mert nem ember akaratyából származtae régen az Prophétáknae prophétálásoc stb. Anno Domini

Muz. Évk V. 151.

M. D. XC. 275 szzott levél és cziml.

Ezután ismét külön czimlappal következik:

Az Mi Wrunc Iesvs Christvsnak Vy Testamentoma. Mellynek első reszeben, az Euangelistac könyuei, az Másikban az Apastalok leuelei vadnac. Jeremias XXXI. Imé napoc iöncec azt mondgya az WR stb. Anno M. D. XC. 236 szzott levél.

Ez a bibliának első teljes magyar fordítása, mint a Heltai bibliájának 1565. megjelent második részéről szóló jegyzetemben kimutattam. — Ez a könyv egyszersmind a legelső előttem ismeretes terméke a vizsolyi nyomdának, melyet itt mint saját birtokán Ecsedi Batori István állított föl, oda híván Mantskovics Bálint nyomdászt, ki 1584 és 1585-ben Gálgóczon nyomtatott. — A Catalogus Bibl. Szecheny. Tom. I Suppl. II. 455. l. Sibolthi Demeter Lelki harezát, melyet Mantskovics 1584-ben a hely megleltése nélkül nyomtatott, Visolyra helyezi ugyan: de ez valóságos tévedés, melyet már Németh János helyre igazított, Memoria Typogr. 86. l., nyomtatási helyül zárjel közt Gálgóczot említvén; mit biztosan elfogadhatunk, miután bizonyos hogy Mantskovics még 1585-ben is Gálgóczon nyomtatott egy latin munkát Németh. e. h. szerint, és így csak ezután költözhetett át Vizsolyba.

Példányunk, két kötetben, Biró József adománya. — Ez éppen nem ritka könyv megvan a m. Akadémia, a pesti egyetem, a kalocsai érseki, kassai r. cath. akadémiai, a debreczeni, kecskeméti, nagykőrösi, m. szigeti ref. főiskolai, a soproni ev. lyceumi, M. Vásárhelyt a Teleki, s Gyula-Fejérvárt a Bathiányi-könyvtárban, valamint számos magánosoknál is. N. Szombat. 1591.

Pécsi Lukács. Szent Agoston Doctornak, elmelkedő: magan beszélő: es naponkent valo imadtságit: az keresztyen attyafiáknac epületire, magyarra fordeta. Peechi Lvkach. Psal: CL. Minden lelec dieherie az vrat. Nyomtattat Nagy szombatba. M. D. XCI. 8r. 181. levél. — Elöl: czimlap és ajánlás 8, végén: lajstrom 3 szltan levél.

Ajánlva van Kuthasi Jánosnak, az egyház lelki főpásztorának, pécsi püspöknek s kir. tanácsosnak. Az ajánlás kelt N. Szombatban boldogasszony hava 15-dik napján 1591.

Teljesen ép példány a vajda-hunyadi sz. Ferencz-rendi convent ajándékából. — Ezenkívül csak a m. nemz. muzeum czimlaptalan példányáról van tudomásom, melyet a Catalogus Biblioth. Szecheny. Tom I. Suppl. I. 9. l. év nélkül említvén, hibásan állit Bécsben nyomtatottnak; e tévedést elfogadja Sándor István is, ki Magyar könyvesház 11. l. e. könyvet Bécs. 1591-re teszi.

57. Kolozsvár, 1551.

(ifj. **Heltai Gáspár**). Magyar Arithmetica, az az, számvetesnek tudománya. Most viyonnan az Frisiusnac Magyar Arithmetica yából soc wy és hasznos példákkal ki adatot. Colosvárat Christus Wruncnac sületése vtán az 1591. 8r A—P4 = 14½ iv = 116 szltan lev.

Hogy e munkát Gemma Frisius Arithmetica-jából ifj. Heltai Gáspár kolozsvári nyomdász szerkesztette, kitetszik a könyv végére tett figyelmeztetésből, mely így szól: Az Keresztyen Iffiuságnac. Eszt az kiczinded Szánvető könyueczkét, ved ió neuen. Az mennyire én az Könyuekből tanulhattam vgy magyaráztam. Hogy ha az Isten valahonnét, olly embert támaszt, ki bőuebben Magyar nyelure fordittya, én kész vagyoc ahöz is fogni, és Nyomatásban ki adni az te tanuságodra. Addéglan eszt meg tanulhad, és élhétz vélle. Meg boczás penig az vetkekről, Mert én Magyar nem vagyoc. Isten éltessen. Tipographus. Octobernee 31. napyán. 1591.

Nevezetes, hogy az ifj. Heltai Gáspár, ki értendő a typographus név alatt, szintugy nem vallja magát magyarnak, mint atyja, jóllehet munkáikkal s nyomdájokkal mind ketten buzgón működtek a magyar irodalom terjesztésében:

Hogy Heltai Frisius Arithmeticiájának debreczeni, 1577. és 1582-diki magyar kivonatait ismerte és használta, kétségtelen; mert maga hivatkozik reájok a törtek számlálásáról szóló cikkben e szavakkal: „Hogy valaki ne mondhasza azt, hogy az Debreczenben nyomtatott Arithmeticiának Regulái mellett el mentünk. Azonban az ő munkája majd nem felényivel bőuebb mint a debreczeni 1582-diki Arithmetica, s attól a kidolgozásban is lényegesen különbözik.

Ezen igen ritka könyvnek csak három példányát ismerem: a m. vásárhelyi Teleki-könyvtáré, mely teljesen ép, az erd. Muzeumé, mely Filep Elektől csere útján került, s melynek czimlapját és legutolsó levelét a m. vásárhelyi példányról egészítettem ki és a m. Akadémiáé, melynek czimlapja és utolsó levele hiányzik.

58.

Kolozsvár 1592.

(Csáktornyai Mátyás.) Jeles szep Historia. Ket Görög Hertzegről, erős Aiaxról, es böltz Vliszesről: Miképpen vetődte, és perlette az Táborban, Agamemnon Császár, és mind az töb Görög Királyoc elöt, az erős vitéz Achilles fegyure, és hadi szerszáma felet. Heltai Gáspár műhelyében, Christus Wrunknak születése vtán, az 1592. Esztendőben. 4r. A—D2 = 3¹/₄ iv = 14 szltan levél.

Végső verse:

Rend szerént ezeket ki egybe foglalta,
Neue vers feiban ninczen el titkolua,
Ezer, öt száz, kilenczuen kettöre fordúlua,
Euel szolgálattyyát Wránac aiánlya.

Soli Deo Gloria.

A versfejekben: Inclito et Generoso Domino Benedicto Mindszenti Capitano arcis Vdvarhel ac Arendatori decimarvm Regni Transilvaniae, necnon Praefecto Camerae Sicvlicalis, Domino Svo Matthias Csiakthornaevs dedicaabat fideliter.

Példányunk a Benkő Ferencz által aján-dékozott gyűjteményes kötetből való! — Megvan a m. Akadémia könyvtárában, és Kolozsvárt Jakab Eleknél is.

59.

Kolozsvár 1592.

Cserényi Mihály. Historia. Az Persiai Monarchiabeli fejedelmekről. Tvdni illie: Cyrusról, Cambisesről, Dariusról, Xerxesről, és a többiről röüide-den ki szedetet Xenophonból, Herodotusból, és töb Authorokból Chiereny Miháltól. Az Nagy Sándor, auagy az Mátyás Király éneke notayára. Nyomatattat Colosvarat MDIIXC. Esztendőben. 4r. A—N3 = 12³/₄ iv = 51 számozatlan levél.

Végén: Nyomatattat Colosuárat 1592. Esztendőben, És el végesztetet Bodog Aszszony hauánac 24. napyán. — Kitetszik ebből, hogy a czimlapra hibásan nyomtatott évszám is 1592-nek olvasandó.

Példányunk a Benkő Ferencz által aján-dékozott gyűjteményes kötetből való. Megvan a magyar Akadémia és a debreczeni ref. collegium könyvtárában is, mely utóbbi példány az erd. Muzeum dupluma volt.

60.

H. n. 1593.

Pathai István. Az Sacramentomokról in genere. Es kivaldkeppen az Vr vachoraiaról való kö-niuechke melben kerdezkeseknek formaiában, az kereztyeni tökelltes es igaz vallas, az Vr Christusnak teste etelenek es vere italanak igaz értelmeről, be foglaltatik: es minden rendbeli teuelgesek ellen, szent irsnak igaz magyarazattal való helleiuel megh erőssittetik. Pathai István, Papai Predicator által. Anno, cIo. Io. XCIII. 8r. A—Y4 = 21¹/₂ iv. — Elöl: czimlap és ajánlás 16, végül: az olvasóhoz és nyomtatási hibák 3 számozatlan levél; közben a szöveg 153 számozott levél.

Ajánlva van Tek. és Nagys. Enyingi Török Istvánnak, Hunyad vármegye örökös ispánjának. Az ajánlás „Költ Papan te N. varosaban Christus vrunk születese vtan 15.92. eztendőben. Mind szent Hauanak ötödik napian. The N. alazatos Praedicatora-Pathai Istuan.“

Érdekes az ajánlás ezen helye: „miulta enge-met az fölséges Ur Isten ez pápai anyaszentegyház-ba való vigyázásra és szolgálatra, az The N. jó akaratjából, Majthényi László uramnak, ki az időben pápai fő kapitán vala, törekedése és az vitézlő Huszár Péter uramnak fáradsága által behozott, kinek immár im hét egész esztendeje vagon, sok visszavonást láttam a körösztényi gyüleközetben.“ Kitetszik ugyanis ebből, hogy Pathai István 1585-ben lett pápai praedikátorrá.

De még érdekesek az ajánlás e sorai: „Hogy mi közöttünk az szent irásnak mi nyelvünk szerint való magyarazatja ritkábban találatik, hogy nem egyéb nemzetsignél, ez nem attál vagon; hogy az Isten minket nem kedvellene s kegyelmét nem nyujtanája, és világosító ajándokival meg látogatni nem akarna. Hanem ez az mi nemzetségünknek restségétől és fősvénységétől vagon, mert sem uri renden sem polgári renden nem kezdenek találtatni, kik scholákat épótenének és segítenének, jó nemes erkölcsű és éles elméjű ifiakat válogatva idegen országokban taníttatnának; kiki mind csak ebekre, lovakra, maga torkára visel gondot, az isteni tiszteletre rá sem tekintnek, csak az Isten az ű jó voltából adogat közinkbe tanítókat, minden érdemünk fölött.“

E könyvet régebbi könyveszeink közül többen Pápán nyomtatottnak állítják, azonban tévedve; mert a betűk, és nyomás minőségéből ítélve e könyv Manlius János műhelyéből való, ki éppen ez időtájtban 1592. és 1593-ben dunántúli vándor nyomdájával Siczben (Német-Lövön) és Monyorókereken működött, de Pápán legalább tudunkra soha semmit sem nyomtatott.

E könyv 2-dik kiadása: Gyula-Fejérvár. 1643.

Példányunk a kolozsvári ref. collegium duplumai között csere útján került; másik, csonka példányunk Dr. Ineze István adományából (néhai Szatmári Pap Mihály könyvtárából) való. Teljes példányai vannak még 1593 évszámmal a m. nemzeti muzeum, a kolozsvári ref. collegium gr. Teleki Domokos geryeszegi könyvtáraiban, 1592. évszámmal a debreczeni ref. coll. és Farkas Lajos könyvtárában.

61.

Visoly, 1593.

Index Biblicus, az az: az egez Szent Iras Könyveinek Kentsere vezérő, mutató, es indító Lajstroma: Melly által kitsiny munkául az egész Bibliában befoglatott szent irásokat Caputon és Versenként az kiáltképpen való tudtóra szükséges Tzickelekuel egybe, nagy hamarságul meg találhadd, az Abece betűinek rendi szerint. Az Ielesb Tzickeleket é levél fordítua renduel meg találod fel iegyeztetuén. Visolban, Németből Magyarra fordított és nyomtatott: Mantskouit Bálint által, 1593. 8r. 164 lap. — Elő: cziml., ajánlás, lajstrom 9 számozatlan levél.

Ajánlja a fordító Mantskovics Bálint nyomdász, Visolyból jan. 3. 1593. Rákóczi Zsigmondnak, Torna vármegye főispánjának.

Teljesen ép példány gr. Lázár László adományából. — Utolsó levele híján megvan a m. nemzeti muzeumban is.

62.

Velence. 1595.

Verantius Faustus. Dictionarivm Qvinque Nobilissimarvm Evropeae Lingvarvm, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae, et Vngaricae. Cvm Privilegiis. Venetiis, Apud Nicolaum Morettum. 1595. 4r. 128 lap. — Elő: cziml., ajánlás stb. 4 számozatlan levél.

Gr. Mikó Imre adományából, az egykori Aranka-gyűjteményből. — megvan a m. nemz. muzeum s a m. tud. Akadémia könyvtárában, Maros-Vásárhelyt a Teleki-könyvtárban.

63.

Kolozsvár, 1596.

Historia Melyben az Felséges Bathori Sigmondnac Erdélyi Fejedelemnac 1595 Esztendőben való viselt hadai irattattanae megh. Az Kenyérmezői diadalomról való Eneknac notayára, Báthori István és Kinisi Pál mikoron Alibéket 60000 magául meg vertéc. Ad notam. Ió Magyar Országnae múlt állapotjáról Nyomtatott Colosuárat Helthaj Gáspár Műhelyében 1596 Esztendőben. 4r. A — B3 = 7 levél (itt megszakad; a Szöllösi István által újra átdolgozott kiadás után ítélve, mely Kolozsvárt 1635-ben jelent meg, csonka példányunk-

ban az egésznek mintegy két harmad része lehet meg, és így körül 4 vagy 5 levél hiányozhatik).

Ezen kiadásban nincs ajánlás mint az 1635-dikiben, a szerző sem a címlapon, sem a versfejekben nincs megnevezve, (lehet, hogy a szerző az elveszett végső versszakban nevezte meg magát), a munka nincs részekre osztva, mint az 1635-diki újra átdolgozott kiadás, mely négy részből áll. — Szöllösi István 1635-diki kiadása csak a tartalomra nézve egyezik kiadásunkkal, de még az események leírásában is különbözik, s annyira önálló új átdolgozás, hogy példányunkkal egyetlen versszaka sőt sora sem egyezik. Miért is nem kételkedem határozottan kimondani, hogy én ezen 1596-ban nyomtatott munkát Szöllösi Istvánnak tulajdonítani tévedésnek tartom. Még nagyobb tévedésnek tartom Sándor István, magyar könyvesház 13. l. és Németh János, Memoria Typographiam Regni Hung. 111. l. után, kik Szöllösi István kérdéses munkáját Német-Ujvárt 1595-ben nyomtatottnak állítják, azt hinni, hogy eza német-ujvári 1595-diki kiadás egy ugyanazon évi kolozsvári első kiadás utánnomata volna és így Szöllösi munkája 1595-ben két kiadást ért volna. Miután ugyanis Báthori Zsigmond hadjárata Szinán basa ellen az 1595-dik év második felében nevezetesen a giurgevoi győzedelme oct. 30-dikán, történt, miután Jacobinus János e hadjáratról irt latin munkáját csak visszajövele után és így legfeljebb az év végén írhatta meg, miután arra, hogy e latin munkából a magyar verses historia elkészüljön s ki is legyen nyomtatva, időt kell számítnunk, nem tartom hihetőnek, hogy ennek a históriának kolozsvári első kiadása már 1595-ben megjelent volna; azt pedig hogy az állítólagos 1595-diki első kolozsvári kiadásnak, még azon évben, túl a Dunán Német-Ujvárt utánnomata készülhetett volna, az idő rövidsége s az akkori közlekedési nehézségek mellett teljes lehetetlenségnek itélem. Meg vagyok azért győződve, hogy ezen munkájának állítólagos két 1595-diki kiadása nem létezett, és így Sándor István és Németh János tudósítása a német-ujvári 1595-diki kiadásról csak tévedésen alapult, mi igen könnyen megtörténhetett, ha a nem pontos czimező a czimben magában előjövő s a megénekelt események idejére vonatkozó 1595-diki évszámot a nyomtatás idejének vette. — Így vélekedik legujabban. Toldy Ferencz is magyar költészet tört. 2-dik kiad. Pest. 1867. 161. l., azt gyanítván, hogy az állítólagos 1595-diki kiadás 1598-diki lesz; miről azonban, minthogy a kérdéses németujvári nyomtatvány példányát nem csak hogy egyikünk sem látta, de róla senkitől megbízható tudósítást sem ismerünk, határozottan szólnunk nem lehet. Egyetlen csonka példányunk a pénzen szerzett székely-keresztúri gyűjteményes kötetből való.

64.

Nagy-Szombat, 1596.

Agendarivs. Liber continens ritvs et caeremonias, qvibvs in administrandis Sacramentis, benedictionibus, et alijs quibusdam Ecclesiasticis functionibus, parochi, et alij curati, in Dioecesi et pro-

uincia Strigoniensi vtuntur. Quibus additae sont, lingua vernacula, pia et catholicae aliquot exhortationes, ad eos, qui vtuntur Sacramentis, et qui eorum administrationi intersunt. Complacencia et expensis, Reuerendissimi D. D. Joannis Kutassi, Episcopi Jauriensis, ac per Hungariam Cancellary: Eliminatione uero et relectione Lucae Peechi Fiscalis Eccles: Strigoniensis, secundario impressus. Tirnaviae Anno Domini. M.D.XCVI. 4r. 227 lap. — Elöl: cziml., lajstrom és Telegdi Miklós pécsi püspök előbeszéde az esztorgomi egyházmegyei papokhoz, latinul 4 sztlan levél.

Az előbeszéd kelt N-Szombatban 1583. aug. 3-dikán. A könyv első kiadása: N-Szombat. 1583.

Ezen szertartási kézi könyv szövegének több mint fele magyar.

Teljesen ép példány, gr. Kemény József könyvtárából. — Megvan a m. nemz. muzeumban, 4 utolsó levele híján a pesti egyetemi könyvtárban, csonkán a kolozsvári r. cath. lyceum könyvtárában.

65.

Bártfa, 1597.

Kulcsár György. Postilla, az az: Evangeliomoknak, mellyeket esztendő által a Keresztienek gyülekezetibe szoktak olvasni es hirdetni, Predikatio szerint való magyarazattia, az Réghi és Mostáni szent irasbeli Doctoroknak irásokból: irattatott Az Kolezar György, Also Lyndvai Predikátor által. Bartphan Nyomtatottat, Daud Guttgesel által, Christus Wrunk szwletése vtán, 1597. esztendőben. 4r. A — SS4 = 41½ quaternio. Czimplap és ajánlás 4 lev. Összesen 336 számozatlan levél.

Ajánlva van Alsó-Lyndvai Bánfi Miklósnak, Zala vármegye főispánjának, Maximilián császár pohárnokjának. Az ajánlás kelete: „Also Lynduán írta Pünkösöd hauának 12. napján. 1574. esztendőben. Nagyság: Predikátora. Also Lynduai Kulcsár György.“

E munka első kiadása, colophonja szerint, „Also Lyndvan Nyomtatott Rodolphus Hoffhalter által 1574.“ 4r.

A leirt, bártfai 2-dik kiadást Bod, Athénás 145. l. és utána Molnár, Magyar könyvesház 7. l. s Németh, Memoria Tipogr. Hung. bizonyosan csak tévedésből teszik 1579-re 1597. helyett. — 1579-ben Bártfán még nyomda nem létezett. A Guttgesell Dávid által Bártfán föllállított nyomda legelső ismert terméke 1590-ből való.

Példányunk gr. Mikó Imre adományából, az Aranka-gyűjteményéből való. — Megvan épen a m. vásárhelyi ref. coll. és csonkán a kolozsvári ref. coll. könyvtárában.

66.

K. n. (Kolozsvár). 1597.

(Lévai névtelen). Paris Es Görög Ilona Historiaia, ki miat vegre az egész Troyai birodalom el vesze, Priamus Király meg öletetéc, és az erős Hector le vágatéc. Mindeneknek példayúl, mi következő az Paraznaságból, ki adatot.

OVIDIUS.

Crescit amor prenis, ubi par fortuna duarum est,
In causam damni perstat uterque sui.

Fabula narratur toto notissima coelo,
Mulciberis capti Marsque Venusque dolis.
(Következik egy fametszet: egy czifrán öltözött koszorús leány). H. n. 1597. 4r. A — E3 = 19 számozatlan levél (ha egész).

Végző versei:

Ez dolgokat deakból ki fordita,
Maga gondolattyában ezt ki ira,
Neuét ez énekben ő meg nem ira,
Ez éneket barattyanak ayánla.

Irnae vala ennyi ió Esztendőben,
Christus születése vtán ezerben,
Eöt százban és az hetuen Esztendőben,
Hires Leua Város kerületiben.

VEGE.

Első kiadása: Kolozsvár. 1576. 4r.

Ez a 2-dik kiadás, papirosa s a betűk alakja után ítélve kétségtelenül Kolozsvárt ifj. Heltai Gáspár nyomdájában készült.

E kiadásban egyetlen példányunk, melyből közben 2 levél (B 2. 3.) hiányzik, a pénzen szerzett, székely-keresztúri colligatumból való.

67.

Kolozsvár, 1597.

Illyefalvi István. Iephta sive Tragoedia Iephte, ex Georgio Buchanano Vngaricis versibus reddita in gratiam spectabilis ac Magnifici D. D. Francisci Kendi de Rhadnot, filiolaque eiusdem festiuissimae Sophiae Kendi. Ad notam Lveretiae. Stephano Illyefaluino interprete. (Következik egy fametszet: egy pánczélos lovag és utána egy dárdás és kézives gyalog). Nyomtatottat Colosuárat, 1597. Esztendőben. 4r. A — E = 5 iv = 20 sztlan lev.

Utolsó előtti versszaka:

Bukananus György eszt szent irásból erte
bőnebben magyarazta,
Radnoton laktaban Illyefalui Istuan Magyarul
monta vala,
Hogy ezer öt százban és az kilentzuenben
az esztendő szám vala.

Példányunk a székely-keresztúri colligatumból való. — Megvan a m. Akadémia könyvtárában is.

68.

Bártfa. 1601.

Sóos Kristóf (Sóvári). Az Szent Prophétáknak (kik szam szerint tizenketten vadnak, és az ő rövid tanításokra nézve minoreseknek szoktanak neuztetni) irásoknak Praedicationi szerint való magyarazattyanak Első Rész. Oseas. Joel. Amos. Bártfán Jakab Klöss nyomtatta 1501. 4r. 954. lap. — Elöl: cziml. és előljáró beszéd 12, végén: mut. tábla és üdvözlő latin versek 14 szttan levél.

Az előbeszédben, mely Sóvárt 1601. majus 16-dikán kelt, igéri a szerző, hogy a még hátra lévő kilencz proféta magyarazatját három kötetben „nem sok késedelemmel“ ki fogja adni: de ígétét nem válthatta be; munkájából ezen I. kötetnél több nem látott válágot.

Muzeumunk általam ajándékozott példánya csonka; hiányzik czimlevele, az előbeszédből az 1. és 6-dik levél, s a mutató táblából és versekből 2 levél. — Teljes példánya Pesten a nem. muzeumban. 69. Kolozsvár, 1601.

(Ráskai Gáspár). Egy szép Historia az vitez Franciskoról, és az ő feleségéről, és minémű esuda szerenczében forgattac egy ideiglen, lsmet á szerencsének meg iőüéséről es forgassáról. (Következik egy fametszet). Nyomatot Colosvarot 1601 Esztendőben. 4r. A — D2 = 3½ iv = 14 sztlan levél (ha teljes).

E korában kedvelt olvasmánynak 4 kiadása ismeretes: Debreczen 1574. és 1578. Kolozsvár. 1579. és 1601. mind 4r.

Szerzője a kolozsvári 1579-diki kiadásban, mely megvan a m. vásárhelyi Teleki-könyvtárban, a végső versben így nevezi meg magát:

Christus Wrunc vtan kit vallunc hitünkben,
Ezer ötszáz ötuen és két Esztendőben,
Immár hogy íránac az első (alsó) Linduában,
Az Ráskai Gaspár szerze eszt Eneken.

A debreczeni 1574-diki kiadásban, mely kétségtelenül nem az első eredeti kiadás, e két utolsó verset így találjuk elváltoztatva:

Immár hogy írnanak az első üdőben,
Az Vasfai Gaspar szerze ezt enekben.

E két változék között nem kételkedem az első tartani hitelesebbnek: legujabban Toldy Ferencz is a Ráskai nevet tartja helyesebbnek Magyar költészet tört. 2-dik kiad. Pest. 1867. 110. l.

Példányunk, mely e kiadásban egyetlen, a székelly-keresztúri gyűjteményes kötetből való. — Hiányzik közben 4 levele (A4 — B3) és végén az utolsó levél.

70. Debreczen. 1603.

Derecskei Ambrús. Az Szent Pal Apostol levele, melyet irt az Romabeli keresztényeknek, Magyar predikatiokra rendeltetet, es az Szent iras szerint meg magyaraztatot. Deretskei Ambrus Varadi lelki paztor által. (Következik a fametszet, Debreczen város czimere) Debreczenben nyomtatta Lipsiai Pal, M. DC111. 4r. 516 levél. — Elő: cziml., ajánlás, latin versek 6, végén: mut. tábla 9 sztlan levél.

Ajánlva van „Varadon apro szentek napjan, 1602“ Cseh András váradi főharminczadosnak, ki a munka nyomtatásának költségét viselte.

Példányunk esere utján került a kolozsvári ref. coll. könyvtárából. — Megvan a m. Akadémia, a kolozsvári, debreczeni, székelly-udvarhelyi, m. szigeti, zilahi ref főiskolák könyvtáráiban és M. Vásárhelyt a Teleki-könyvtárban.

71. Hanau. 1608.

Károlyi Gáspár. Szent Biblia Az az: Istenec Ő es Uy Testamentomanac Prophetac es Apastalac által megiratott szent könyvei. Magyar nyelvre fordítatott egészszen, az Istenec Magyarorszagban való anya szent Egyházának epülésére. Caroli Cas-

par Előljárobeszédével. Ez masodic kinyomtatást igazgatta néhol megis jobbitotta Szenci Molnar Albert. Hanoviaban Nyomtatattott Halbejus Janos által, Levinus Hulszius örökösinek költségével. MDCVIII. esztendőben. 4r. Ő testamentom 588. — Propheták 224. — Apocryphus könyvek 104 (hibásan, 185. l. helyett). — Új Testamentom 254 lap. — Elő: cziml., Sz. Molnar Albert ajánlása (latinul és magyarul) Mórícz hesseni fejedelemhez, Károlyi Gáspárnak az első visolyi kiadáshoz irt előbeszéde és registrom 12 sztlan levél.

Példányunkat több régi magyar könyvvel együtt Szilágy-Somlyóról pénzen szereztem. — Megvan a m. Akadémia, a nemz. muzeum, a pesti egyetem, a debreczeni, pápai, n. kőrösi, m. Szigeti ref. főiskolák; csonkán a n. enyedi ref. coll. és a pesti prot. főiskola könyvtárában. —

72. Kolozsvár, 1610.

Petki János. Az Virtvsnak es Voluptasnak egy massal valo vetekedések, kit az Erdelyi Nemes Iffiaknak tanusagara, most fordítottak Magyarul Silius Italicusbol. Nyomatot Colosvarot 1610. Esztendőben.

Szerzője az 1607—1609-ben erdélyi cancellárságot viselt Petki János, ki nevét a versfejekbe így jegyzette be: „Joanness Petki.“

Végső verse:

Ezerhat zaz es nyoltz bolygo esztendőben,
Hogy Magyar Corona Nemetnek feieiben,
Posomban tetetek Magyarok földőben,
Mattias Kiraly lön, ezt ugy irak Erdelyben.

Példányunk a sz. keresztúri gyűjteményes kötetből való. — Megvan a M. Akadémia könyvtárában, és czimlap híján (az erd. Muzeum duplumaiból) Jakab Eleknél Kolozsvárt.

73. Gréc. 1610.

Draskovics János. Horalogii Principum, Az az, Az Feiedelmek Oraianak, Masodik Keonyve. Elsőbe az böcsülletes Gvevara Antaltol, Accitaniai Püspöktül, az Eotődik Caroly Csaszarnak Tanacsatül, Vduari Praedicatoratül, es Historicusatül Spaniol nyeluen irattatol. Moztan pedigk Az Tekintetes es Nagysagos Draskovith Janos, az Hatalmas masodik Rudolphus Romai Csaszarnak, etc. Magyar orszagban fő Tarnok mestere, Tanacsza es Komornikia által, uyonnan Magyar nyelure fordittatol. Mellybe szep es gyönörüsegheg historiak, es annak fölötte ieles tanusagok, ekes intesek foglaltanak, mikeppen kellessek az Fejedelmeknek, es fő Vraknak az szent hazassagba, es az ő magzattyoknak fel neueselekben magokat viselniék. Greczbe nyomtatta Widmanstadios Giörgy, 1610. esztendőben. 4r. — Elő: cziml., ajánlás és M. Aurelius élete 5, végén: nyomt. hibák 1 sztlan lev.

Draskovics ajánló levele nejéhez Istváni Évához kelt „Comaromban, Giümölcs olto bodog Ason nap taiban. 1610. esztendőben.“

Nagy Miklós tordai polgármester ajándéka. — Megvan a nemz. Muzeum, pesti egyetem, pesti prot. főiskola könyvtárában; csonkán a

m. Akadémiában és Lugossy Józsefnél Felső-Bányán.
74. Debreczen, 1610.

Lex Politica Dei. Az az, Mindenféle Törvények Itiletek; es Rend tartások, Kik főképen az külső Polgari társasagra tartoznak. Az Szent Irasbol össze szedegettetven, es nagyob haszonert, az Iustianus Csaszarnak el rendeltetett es ki mondatot törvénynek rendi szerint XLVIII Reszekre osztattatott. Minden Tiszt-viseloknek, tudni illik, mind Egy-hazi személyeknek mind penig külső Polgari társasagban levő Biraknak es Törvény-tevőknek kedvökert, Nemethöl Magyarra fordittatott. Debreczenben nyomtatta Lipsiai Pál. 1610. 12r 122 levél. — Elő: cziml., Lipsiai Pál ajánlása, a bibliai könyvek rendi 10, végén: index titolorum 4 sztlan lev.

Sándor István, Magyar Könyvesház 17. l. e könyvnek csak 4-rét kiadását ismerteti, mely nem különben Debreczenben ugyancsak 1610-ben jelent meg, írójának pedig Lipsiai Pált mondja; holott e munkát Lipsiai Pál csak nyomtatta s nem maga fordította, mint ajánlásából kitetszik. — Bod Péter, M. Athénás 195. l. e könyv 12-rét kiadását említi.

Példányunk, melyből az ajánlás utolsó levele kijányzik, Gál Miklós adománya. — Teljes példánya a posti egyetemi könyvtárban.

75. Honau. 1611.

Molnár Albert. Szenci Lexicon-Latino-Graeco-Ungaricum summa diligentia collectum, adauctum, et nunc recens excusum etc. Item Dictiones Ungaricae singulari studio collectae, Latine conversae, et tertia sui parte adauctae, Synonimisque Latinis locupletatae. Quibus interspersa sunt usitatiora proverbia Ungarica, cum adiectis aequipollentibus Adagiis Latinis. Accessit ad calcem Libri Joh. Honteri Poema de rerum vocabulis. Item Adami Siberi de officii scholasticorum Parainesis Jambica. Hanoviae. Typis Thomae Willeriani, Impensis Cour. Biermanni et consort. Anno Domini MDCXI. 8r. Lexicon 915 l. — Dictiones Ungaricae (a mellékletekkel) 335 lap.

Ez a munkának 2-dik kiadása. Az 1-ső kiadás Dictionarium Latino-Ungaricum és Ungarico-Latinum czim alatt Hanauban 1604-ben jelent meg.

Példányunk, melyből a czimlap és végén 3 levél hiányzik, Szentkirályi Gábor adománya. — Teljes példánya a nemz. muzeumban; czimlap hiján Lugossy Józsefnél F. Bányán.

76. Bártfa, 1612.

Mihálykó János. Hét Praedicatio, az Isten fainak örök életéről, Elsőben Barazlóban Német nyelven Pallio Lukacz által praedicattatott. Mostan penig Az sok kereszt alatt meg köseredet és szüűőkben meg háborodot Magyar nemzetnek vigasztalására Magyar nyelvre fordittatott és meg irattatott Mihálykó János Az Eperiessy Magyar Gyűlékötzetnek méltatlan Lelki-Pasztora által. Joan. 17. v. 5. Ez az örök élet, hogy tégedet egyedül ismerienek lenni igaz Istennek, és az kit el boczáttal az Jesus Christust. Bartphan. Nyomtattatott Klöz Jacob által, 1612. Eztendőben. 8r. 1—339 lap. (a többi

hiányzik). — Elő: cziml., ajánlás, latin versek és Synopsis concionum 15 sztlan levél.

Ajánlva van Czobor-Szent-Mihályi Czobor Erzsébetnek, gróf Thurzó György nádor nejének.

Csonka példányunk, melyből a czimlap és végén a 339. lap után valók hiányzanak, esere utján került a kolozsvári ref. coll. duplumaiból. — Ezenkívül még csak egy csonka példányt ismerek a kolozsvári ref. collegium könyvtárában, mely a 343-dik lap után szakad meg.

77. Oppenheim. 1612.

Károlyi Gáspár. Szent Biblia Az az: Isten-Ō es Uy Testamentomaban foglaltatott egész szent Irás. Magyar nyelvre fordittatott Caroli Gáspár által. Ez kisded forman valo kinyomtatatsnac, az Franciai notákra rendelt Soltar könyvel egygyütt, utánna vettettec egyéb válogattott Psalmusoc, innepi Enekec, es szokott lelki diczerecek: az Palatinatusi Catechismussal, egyházi könyörgéseknek es Ceremoniaknac formáival egyetembe. Szenci Molnar Albert által. Oppenheimumban Nyomtattatott Galler Hieronymus által, Levinus Hulszius Özvegyénecc költséggével. M. DC. XII. 8r. Ō testamentom 1174. l. — Uj Testam. (külön czimlappal) 303. l. — Szent David Zsoltári, énekek, catechismus es imádságok (külön czimlappal) 190. lap. — Elő: cziml., az olvasóhoz, Károlyi Gáspár előbeszéde es lajstrom 8 sztlan levél.

Az olvasóhoz intézett előszóban, mely kelt Oppenheimban 1612. mart. 27-dikén, írja Molnár Albert, hogy „ez néhány esztendőben, az Hanoviában (1608-ban) nyomtattatott másfél ezer exemplar többire már mind eladatott.“

Példányunk, mely mint a dúsan aranyozott feketebőr táblájára nyomott szavak bizonyítják, 1622-ben Bogáthi Drusiánnáé volt, gróf Kemény Sámuel gerendi könyvtárából való. — Megvan Gy. Fejérvárt a Batthiányi-, M. Vásárhelyt a Teleki-könyvtárban, a debreczeni, m. szigeti és pápai ref. coll. könyvtáraiban.

78. Keresztúr. 1615.

Zvonarics Imre és Nagy Benedek. Pazman Peter Pironsagi. Az az: Azokra az szitkos karomlasokra es orezatlan pantolodasokra, mellyeket Szyl Miklos neue alát Hafenreffer tudos Doctornak könyve elen függesztet leuelek ellen, all-orezassan ki bocziattot vala: Derek Felelet: Melyben, nem chak az Czepregi Mestersegnek neuzet nyelues cziel-cziapasi, torkaban verettetnek, de meg az Ō Cziauargo Kalauzzanak, esintalan fartelly, es hazug czigansagys röuid bizonyos ielekből, mint egy vilagos tükörből, ki nyilatkosztatnak. Irattatott az egygyűűeknek Hasznokra, es Az mi magunk artatlansaganak tiszta mentsegere. Zvonarith Imre, es Nagy Benedek által. Sagittae parulorum, factae sunt plagae eorum. Ps. 63. Nyomtattatott Kereszturat Farkas Imre által, Anno M. DC. XV. 4r. 329. lap. — Elő: cziml., ajánlás, ad lectorem 6 sztlan lev.; végén: anagrammas versek Pázmán ellen s nyomt. hibák 5 sztlan lap.

Ajánlja Zvonarics Imre csepregi praedikator es

Nagy Benedek kőszegi mester „az Tek. és Nagys. urnak, az németes Nadasdi Thamásnak, Kabold, Egervár, Jánosháza, Ugod és Somlyónak etc. szabad urának, Petenednek örökös ispánjának, nevezetes szentelt vitéznek“ és „az Németes és Nagys. Gróf Urnak az kegyes erkölcsű Nadasdi Pálnak, Fogaras földének örökös ispánjának, és Vas vármegyének fő ispánjának.“

A könyv két részre van osztva. Az I. rész végződik a 64-dik lap alján e szavakkal: Vége az első részének Zvonaricz Imre által. A II. rész kezdődik a 65-dik lapon e szavakkal: Második része következik az feleletnek Nagy Benedek által.

Gróf Kemény Sámuel gerendi könyvtárából. — Megvan a m. nemz. muzeumban, a soproni evang. lyceum könyvtárában és Tarczai Lajos könyvtárában Pápán.

79.

H. n. 1616.

(**Alvinczi Péter**). Itinerarium Catholicum. Az az: Nevezetes vetelkedés, az felől, Ha az Evangelicusok tudományaje Uy; vagy az mostani Romai vallason valo Papistake? És: Az Papistak Ecclesiajaje, vagy az Evangelicusoke igaz, es Vilagh vegeigh allando? Az Evangelicusokon ertetnek azok, az kiket gyalazatos nevel, az Papistak, Calvinistaknak, es Lutheristaknak neveznek. Az mostani Romai vallason valo Papistak azok; az kik az Romai Pápátul, es annak hatalmatul függenek; Papok, Baratok, Apátság, Jesuitak, es ezöknek minden rendből allo Halyatoji. 1. Petri 1. vers 25. Az Vrnak beszede megh marad mind örökke; Ez pedig az beszede az, akki tinekők praedicaltatot. Nyomtattat 1616. Esztendőben 8r. 386 lap. — Elöl: cziml. és ajánlás 4, végén: nyomt. hibák 1 levél.

Hogy ez a könyv debreczeni nyomás, kétségtelessé lesz előttünk, ha betűit a Debreczenben 1616-ban Lipsiai Pál által nyomtatott „Confessio fidei Christianae“ betűivel összehasonlítjuk.

Sándor István Magyar könyvesház 19. l. e munkát „Itinerarium Catholicum“ czim alatt említvén, mindjárt utána 20. l. adja e czimet: „1616 A keresztyén Evangelicusoknak és a Jézsovítáknak két nevezetes kérdés felől valo vetelkedéseknek előszámlálása.“ Hogy ez utóbbi czimen leirt munka nem más mint Alvinczi Itinerarium Catholicuma, bizonyos abból, hogy éppen ezen czim olvasható Alvinczi azon munkájának 5-dik lapján.

Példányunk, melynek csak czimlapja hiányzik, gr. Kemény József könyvtárából való. — Teljes példánya a szászvárosi ref. gym. könyvtárában; csonkán a debreczeni és pápai ref. coll. könyvtárában.

80.

Debreczen, 1616.

Csene Péter (Szenczi). Confessio et Expositio Fidei Christianae. Az az, Az Keresztyeni Igaz Hitről valo Vallas-tétel. Mellyet elsőben Helvetiában irtanak es bevettenak: Annak-utána 1567. Esztendőben Magyar orszaghan is javallottanak, bevötenek, es mind ez ideig sok Ecclesiakban megh tartottanak. Deakbol magyarra forditatot Szenczi

Csene Péter által. Mostan ponig ugyanon nagyob haszonert, Deakul es Magyarul együvé foglaltat. Debreczenben, Nyomtatta Lipsiai Pál. M. DC. XVI. 8r. 196. levél. — Elöl: cziml. ajánlások stb. 16., végén: a kegyes olvasónak és Regestrom 6 sztlan levél.

Ajánlja a kiadó Lipsiai Pál Rédei Ferencznek, II. Mátyás király szentelt vitézének, Bethlen Gábor erd. fejedelem tanácsosának, Biharvármegye főispánjának és Várad kapitányának, Debreczenben 1616. aug. 10-dikén. — A fordító Szenczi Csene Péter ajánlása a magyar- és erdélyországi ecclesiának kelt Érsekújvárbán 1616. apr. 19-dikén.

Miklós Miklós tordai ref. lelkész adománya. — Megvan a m. Akadémia, a kolozsvári, n. enyedi és debreczeni ref. coll. könyvtárában s több magánosoknál.

81.

Prága, 1616.

Lépes Bálint. Az halandó es iteltre menendo tellyes emberi nemzetnek Fenyés Tökörö. Mellet Leepes Balint, szomiuhozo hiü kereszttyennek szeretettel aianll es dedical. Niomtattat Pragaban Sessius Pal által. Anno M. DC. XVI. 4r. (I. II. könyv). I. könyv 248 lap; elől: cziml. s latin ajánlás Pázmán Péterhez 7, végén: lajstrom 4 sztlan lev. — II. könyv 258 lap; elől: cziml. 1 s a végén: nyomt. hibák 2 lev.

Példányunk, melyből az Epistola Dedicatoria, az I. könyv végén a lajstrom és az egész II-dik könyv hiányzik, Szentkirályi Gábor adománya. — Teljes példánya a m. nemz. muzeum, a pesti és prágai egyetem, és a kolozsvári r. cath. lyceum könyvtárában.

82.

Prága, 1617.

Lépes Bálint. Pokoltol rettentő es menyei boldogsagra edesgeteo. Tökör. Melyből vilagson ki teczik, hogy az kik Jött cselekesznek, az Eorök Eletre ménnek; az kik pedig gonoszt, az Eorökké való Tüzre vettétnék. Irattat Leepes Balint Nytray Püspök, es Magyar Országi Cancellarius, által. Nyomtattat Prágaban Sessius Pal által. M. DC. XVII. esztendőben. 4r. (I. II. könyv). I. könyv (A pokolról) 426. lap, elől: cziml. és latin Epistola Dedicatoria Pázmán Péterhez 7 sztlan levél. — II. könyv (a menyországról) 339. lap, elől: cziml. 1 lev. és végén: lajstrom 13 sztlan lap.

Példányunk, melyből az egész II-dik könyv hiányzik, Szentkirályi Gábor adománya. — Hasonlóan csonka példánya a m. nemz. muzeumban: teljes példány (I. II. könyv) a pesti egyetem könyvtárában.

83.

Debreczen, 1617.

Margitai Péter. Az Isten Törvényenek. az Szent Iras szerint valo magyarazattyá; Mellyet az együgyü Hiveknek épületekre, Rövid Predikatiokra osztott, es szem eleiben ki bocsatott, Margitai Péter, az Debreczeni Ecclesianak Tanitoja. Rom. 10 vs. 4. Az Törvénnek vege az Christus. Debreczenben Nyomtatta Lipsiai Pal, 1617. 8r. 377 (igazában 380) levél. — Elöl: cziml., ajánlás, a k. olvasónak

és latin versek 12, végén: mut. tábla és nyomt. hibák 5 sztlan levél.

Ajánlva van Makai Jánosnak, Bethlen Gábor erd. fejedelem Bihar vármegyében Váradon lévő perceptorának.

Példányunkat, melyből a cziml. és végén a mut. tábla 2 levele hiányzik, csere után szereztem a kolozsvári ref. coll. duplumaiból. — Teljes példánya M. Vásárhelyt a Teleki-könyvtárban. — Czimlap nélkül megvan a Kolozsvári ref. coll. a m. szigeti ref. lyceum és M. Szigeten Szilágyi István könyvtárában.

84.

Bécs, 1618.

Maros-Vásárhelyi Gergely. Esztendő által az Anyaszentegyházról rendeltetett Vasárnapokra és Innepekre Evangéliumok és Epistolák. es Ezekre való Lelki elmékedések. Irattatott Jesuitak rendin Maros Vásárhelyi Gergelytől. Nyomtattatott Beczben Gelbhar Gergely által. 1618. 8r. 871 lap. — Elől: cziml., ajánlás és calendarium 24 sztlan levél.

Ajánlva van Gimesi gróf Forgács Zsigmondnak, Sáros, Szaboles, és Nógrád vármegye főispánjának, római császár felső-magyarországi generalisának, tanácsának és országbirójának.

Gróf Kemény József könyvtárából. — Megvan a m. nem. muzeumban, Fejérvárt a Bathiányi-könyvtárban, a kolozsvári r. cath. lyceum, egri érseki lyc., a m. szigeti ref. lyc. és (az erd. Muzeum duplumaiból) a debreczeni ref. coll. könyvtárában.

85.

H. n. (Bártfa), 1610.

Kecskeméti C. János. Fides Jesv et Jesvitarum. Az az: Az Mi Vrvnk Iesos tvdomanyanak, az Iesuitak tudományaval való öszve vetése, mely Donatus Visartus által, az szent irasbol, Paterrek es Iesuitak könyveiből szedegettetet, es az hitnek bizonyos agaira rendeltetet. Ismet: Az Papis-taknak esköveseknek formáia, mely be foglallya az Pápa tudományanak fő fő tzikölit, ugyan azon Trivoniai Donatus Visartus által való meg esaffolással egyetemben. Magyarra fordittatott. Ketskeméti C. János Thokai második Praedikátor által. Nyomtattott 1619. Esztendőben. 8r. 415 lap. — Elől: cziml. ajánlás, lajstrom és mut. tábla 22 sztlan levél.

Végén: Nyomtattatott, 1619 Esztendőben.

Az ajánlás Kecskeméti Tiburtsü Jánoshoz, II. Mátyás király tokaji főharminczadosához, kelt Tokajban 1613. mart. 12-dikén.

E könyvnek 2-dik még ritkább kiadása: S. Patak. 1656.

Dr. Incze István adománya, néhai Szathmári Pap Mihály könyvtárából; másik csonka példányunk gr. Kemény Sámuel gerendi könyvtárából. — Megvan Erdő-Szadán gr. Degenfeld Pálnál és Felső-Bányán Lugossy Józsefnél.

86.

Debreczen, 1619.

Gyulai Márton. Epinicia Az Tekintetes es Nagysagos Vitezlő ket fő Uraknak, Palfi Miklosnak, es Svarczenburgnak jeles diadalmokrol. Mikepen az mi hatalmas Urunk Istenünk, az ű kegyelmes jo

voltabol Györ-Várat, mindeneknek álmezkodásokra, velletlenül, erdemünk fölöt, közönseg (es örö) münkre, keresztyn kezhez ada: Ugy mint, 1598 . . . . . Bőyt mas havanak 29. nappan virradora. Irattatott Historiak (bol) es Poetakbol valo Metamorphosiss (al) Gyulai Marton által, 1599. Esztendőben. — Debreczenben Nyomtatta Lipsiai Pal, 1619. 4r.

Ennek az eddig ismeretlen nyomtatványnak csak szakadozott czimlapja és egy levelének töredéke van meg muzeumunkban, Eötvös Lajos ajándékából.

87.

Keresztúr, 1619.

Göncz Miklós (Pálházi). Az Romai Babylonnak Köfalai Az az: Egy neminemű Jesvita, ez tegetlen, az Szent Város Köfalainak Nevezeti alatt magyarázta gondolt XII. Fondamentomi. Mellyeknek rövid ereösségökben bé foglalt le rontását, az szent Lélek Istennek segítségébül: Dresdai Meiszner Boldisar, Szent irás magyarázó Doctornak, és Közönseges Tanétónak oltalma alatt, az szent Írásbeli Doctrorsagra menendő igyeközetből, közönseges oltalmazásra föl vett: Antverpiai Rodenborch Janos M. Humanitatis Poëticae Profess: Publ: Proverb. XXX. Az Istennek minden beszéde tüzes, és pais ahoz folyamoknak. Magyarra fordittatott Pálházi Göntz Miklos Praedikator, és az August: Confession valo Magyar Lelki Pasztoroknak Dunan innen Superintendensök által. Keresztvrat, Nyomtattott Farkas Imre által. Anno M.D.CXIX. 4r. 196 lap. — Elől: cziml., ajánlás, lajstrom 6 sztlan levél.

Az ajánlás, Czobor-Szentmihályi Czobor Erzsébethez, gr. Thurzó György nádor özvegyéhez, „Költ Pataházán Györ alatt, egy nyomorult falucskában. Mind szent napia estuelin, . . . 1618. esztendőben“

Dr. Incze István adománya, néhai Szathmári Pap Mihály könyvtárából. — Megvan a m. nemz. és a pesti egyetem könyvtárában.

88.

Kolozsvár, 1629.

Enyedi György. Az Ő es Vy Testamntvm-beli helyeknek, mellyekből az Háromsagról való tudománt szokták állatni, Magyarázattyok. Enyedi Gyeorgy, Erdély országaban az egy Atya Isten, es az ő Sz. Fia, az Iesus Christus felől, Sz. Lélek által ki adatott tudományban eggyező Ecclesiáknak Püspöke által Deák nyelven iratot. És annak-utánna Torozkai Mátétól vgyan azon Ecclesiáknak Püspökétől Magyar nyelvre fordittatott. 1. Cor. 8. De mi-nékünk Egy Istenünk vagyon amaz Atya, az kitől mindenek: Es egy Vrvnk az Iesus Christus, ki által mindenek. Colosvarban 1619. Nyomtattott Makai Nyirő János által. 4r. 725 lap. — Elől: cziml., előbeszéd stb. 14, végén: mut. tábla s nyomt. hibák, 26 sztlan levél.

E könyv számosabb példányának czimlapján a nyomtatási hely és nyomdász megnevezése nélkül 1620 évszám áll: de ezen példányokban csak a czimlap van ujra nyomtatva.

Dr. Incze István adománya, néhai Szathmári Pap Mihály könyvtárából. — Megvan a m. Akadémia, a kolozsvári unitar. coll., a debreczeni ref. coll. és Emődön a Fáy-könyvtárban.

89.

Kassa, 1620.

Szepsi Csombor Márton. Evropica Varietas, avagy Szepsi Czombor Martonnak Lengyel, Mazur, Pruz Dania, Frisia, Hollandia, Zelandia, Anglia, Gallia, Nemet és Cheh Országon, viszontag: Az Prussiai, Pomeraniai, Sueciai, Norvegiai, Frisiai, Zelandiai, Britanniai, Tengeren valo bujdosasában lálot, hallot külömb fele dolgoknak rövid le írása. Mely minden Olvasónak nem csak gyönyörűségére, sok fele hasznára-is szolgálhat. Cassan, Festus Janos által, 1620. 12r. 404. lap. — Elöl: cziml., praefatio, latin és magyar versek 8 levél; végén: az olvasóhoz és Imprecatio 3 sztlan lap.

Gr. Mikó Imre adománya az Arankaféle gyűjteményből. Megvan Maros Vásárhelyt a Teleki-könyvtárban, cziml. nélkül a M. Akademiában, kéz-irattal kiegészített és egy más végén csonka példánya a s. pataki ref. coll. könyvtárában, cziml. és néhány levél hiján a kolozsvári ref. coll. ktárában, végén csonkán a szegedi kegyesrendi gymn., még csonkábban a tordai unitarium gymn. könyvtárában, cziml. nélkül Lugossy Józsefnél F. Bányán.

90.

Debreczen, 1621.

Kecskeméti A. (Alexis) János. Az Daniel Propheta Könyvenek, az Szent irás szerint valo igaz magyarazattya, Mellyet rövid Praedicationokban foglalt volt Kecskeméti A. Janos; az Patachi Ecclesianak Lelki Pasztora, es abban az üdőben, Szemlin Varmegyében levő Ecclesiaknak Seniora ete. Holta vian peniglen, meg maradot Özvegyetül közönsegesse tetettetven, szem eleiben ki bocsattatot. Mat. 24. vers. 15. Az ki olvassa meg ertse etc. Debreczenben, Nyomtattatot Rheda Peter által. M. DC. XXI. Esztendőben. 4r. 953 lap. — Elöl: cziml., ajánlás, a ker. olvasónak 8 sztlan lev.

Ajánlotta Margitai Péter kállai pap „Kalloban die 21. Martii Anni 1621.“ Rákóczi Györgynek, Borsod vármegye főispánjának.

Példányunk esere utján került Filep Elektől. — Megvan a m. nemz. Muzeumban, Gy. Fejérvárt a Batthiányi- s M. Vásárhelyt a Teleki-könyvtárban, az egrí érs. lyceum, a debreczeni, m. vásárhelyi, székelly-udvarhelyi, pápai ref. lyceum, a zilahyi ref. gymn. könyvtáraiban (ez utóbbi helyen csonkán), s több magán könyvtárban.

91.

H. n. (Kolozsvár) 1621.

Melotai Nyilas István. Agenda az az: Anyaszentegyhazbeli szolgálat szerint valo Czelekedet, melyben az Vy Testamentomnak Két Sacramentomának, az Szent Keresztiségnek es az Vr Vaczorájának ki szolgáltatasának es az Házasulandoknak egyben adattatásoknak mogya meg iratik azokhoz illendő hasznos tanuságokkal egyetemben. Az Istennek dicsősösegére es az egyigyű Hiveknek épületekre Irattatot es ki botsatot az Felseges Gabriel Kiralynak, Isten kegjelméből Magyar országnak, Dal-

Muz Évk. V. köt.

matianak etc. Királyának: Erdélynek Fejedelmének etc. Praedicatora Melotai Nyilas István által. 1621. 8r. 397 (igazabban 399) lap. Elöl: cziml., ajánlás, a k. olvasónak 12, végén: lajstrom 4 sztlan lev.

Ajánlva van Károlyi Zsuzsánnának, Bethlen Gábor fejedelem nejének „Gyula Fejérvárban, Kis-Aszszon havának 23. napján. 1621. esztendőben.“

Németh János, Memoria Typogr. 34 l. e könyv nyomtatási helyéül tévedve írja Gyula-Fejérvárt; mert hogy e könyv Kolozsvárt nyomtatott, bizonyítja a 383-dik lapján álló fametszet, mely teljesen egy a Kolozsvárt 1589-ben nyomtatott „Kopaszság dicsérete“ czimlapján látható s általam főntebb 53. szám alatt leirt fametszettel.

Gróf Kemény Sámuel gerendi könyvtárából. — Megvan M. Vásárhelyt a Teleki-könyvtárban, a debreczeni és kolozsvári ref. coll. és a kolozsvári unitár. coll. könyvtárában, (ez utóbbi helyen csonkán).

92.

Heidelberg, 1621.

Molnár Albert (Szenczi). Lexicon Latino-Graeco Ungaricum. Jam recens tertia cura recognitum, innumeris pene dictionibus, ac versibus, Syllabarum quantitates indicantibus adauctum, et ita elaboratum, ut ex eo Latinarum dictionum genera, modus declinandi et conjugandi, tanquam ex Thesaurο depromi possint. Item Dictionarium Ungarico-Latinum. Infinitis vocibus loquendique formulis ac proverbis Vngarico-Latinis locupletatum. Authore Alberto Molnár Szenciensi. Adjecti sunt ad finem libri Indices Chronographici et Chronologici studiosis utiles et necessarii. Item Syllecta Scholastica Clarorum Virorum Quorum catalogum exhibet frontispicium Syllectorum. Quae et separatim vendi possunt. Anno MDCXXI. Heidelbergae Typis Viduae Joh. Georgii Geyderi Acad. Typogr. Impensis Heredum Wecheliorum, Dánielis et Davidis Aubriorum, et Clementis Schleichii, 8r. 1030 lap. — Dictionarium Ungarico-Latinum (külön czimlappal) 368 lap. — Syllecta Scholastica (külön czimlappal) 44. lap. — Elöl: cziml., ajánlás, üdvözlő versek (mind latinul) 8 sztlan levél.

Az I. rész ajánlása Bethlen Gábor választott királynak és Erdély fejedelmének kelt „Haydelbergae Calend. Martii, Anno Domini MDCXXI.“ A II. rész ajánlva van gr. Bethlen István erd. kormányzónak, Hunyad és Máramaros vármegye főispánjának, „Haydelbergae 9. Martij. Anno Christi 1621.“

Ezen szótár 1-ső kiadása: Nürnberg. 1604.; 2-dik kiad. Hanau. 1611.

Dr. Incze István adománya, néhai Szathmári Pap Mihály könyvtárából; hijányzó czimlapját saját ép példányáról Lugossy József volt szives haszonmással kiegészíteni — Megvan a m. nemz. muzeum, a kolozsvári ref. coll. a soproni ev. lyceum, a halasi ref. gymn. könyvtárában; csonkán M. Szigeten a ref. lyceum és Szilágyi István könyvtárában.

93.

Debreczen, 1622.

Melotai Nyilas István. Speculum Trinitatis. Az az: Szent Haromság egy bizony örök Is-

tennek az Bibliában az Sido Bölcsenek es az Patereknek Tanu-bizonyosság-tetelekben, az nagy világi Conciliomoknak értelmekben es az Peldakban való tekintetes maga ki mutatasa: Mellyekből mint valami egyenesen mutato aczel Tükörből ki ismerhetni, es nyilván megh lathatni az Szent Haromság egy Istent. Enyedi Györgynek-is karomlo Könyve az Előljáro-beszéddel egygüt, egészlen minden reszeiben megh hamissittatot. Irattatot es szem eleiben függesztetet Az fölseges Gabriel Istennek kegyelméből, Magyar, Horvat, Thot, etc. Országoknak Királyyanak, Erdelynek Fejedelmének etc. fő Praedikatora, Melotai Nyilas Istvan által. 1 Corinth, 13 vers. 12. Mert latunk mostan tükör által, es homalyos beszéd által. Debreczenben Nyomtatta Rheda Peter, MDCXXII. Esztendőben. 4r. 904 lap. — Előli: cziml., előljáró beszéd, a k. olvasónak 14 szltan levél; Enyedi György előbeszédének megezőfolása 54 lap; lajstrom 12 szltan levél; végén: mut. tábla es nyomt. hibák 9 szltan lev.

E munkát, melyet a szerző először 1618-ban latinul irt meg s negyedfél hónap alatt készített el magyarul sajtó alá, az enyedi zsinat több tudós ref. pappal megvizsgáltatta es helybe hagyatta, s a fejedelem, kinek a Gyula-Fejérvárban 1622. jan. 17-dikén kelt előbeszéd ajánlva van, saját költségén nyomatta ki.

Dr. Incze István adománya, nébai Szathmári Pap Mihály könyvtárából. — Megvan M. Vársárhelyt a Teleki-könyvtárban, a kolozsvári r. cath. lyceum, a kolozsvári, székely-udvarhelyi es debreczeni ref. coll. könyvtárában.

94.

Kolozsvár, 1624.

Huszi Péter. Aeneis, Az az, Az Troiai Aeneas Hercege dolgai, melyben Troia vetele es romlása, Troiaiaknak budosások Aeneással edgyüt, hadok Olasz Országban, es Romanak eredeti, nagy szép diszes versekkel megh iratik. I Pars Troia veszésének oka, Görögök hada Troiara, es Troia meg vétele. Az Nagy Sandor Notaiara elmondhatod. Nyomtatta Colosvarat, Heltai Anna aszszony Műhelyében Szylvasi Andras, 1624. 4r. A — J = 9 iv = 36 szltan lev.

Végző verse:

Többi között de Jay Sidok országa,
Az Égh alatt mint lön onnan romlása,
Huszi Peter kit magaban csudála,
Isten reá segélvén mászszor megh mondgya.

E munkának még csak egy régibb bártfai 1582-diki kiadása ismeretes. Toldy, Magyar költészet tört. 2. kiad. Pest. 1867. 126. 1.

Példányunk a néhai Benkő Ferencz által adományozott gyűjteményes kötetből való. — Megvan a m. Akadémia könyvtárában is.

95.

Gyula-Fejérvár, 1624.

Esequiae Principales Az az: Halotti Pompa, mellyel az Istenfelő, kegyes természetű, Felseges Karolyi Svsannanak Erdely es Magyar-Ország Feje-

delem Aszonyának; az Felseges Gabornak, Isten kegyelméből Romai Imperiumnak es Erdely-országának Fejedelmének, Magyar-ország reszeinek Vranak, Székelyek Ispannyanak, Opolianak penig es Ratiboriának Herczegenek etc. szerelmes házastársának levetkezet es nallunk hagyot testi Satorának, földben takarittatasakor, utolsó tisztesség tetetet 1622. esztendőben, Maiusban, Juniusban, es Juliusban. Ket Classisokban rendeltetet, es boldog emlékezetire azon rendel, a' mint löt, kibocsátot. Feier-varat; Nyomtattak Valasz-uti Andreas, es Mezleni Marton. Anno Dn. MDCXXIV. 4r. I. rész 263 lap. — Előli: cziml., Praefatio 6, végén: mut. tábla 4 szltan levél.

Tartalma: I. osztály. 1, Melotai István praedicatioja 1622. maj. 14. a test koporsóba tételkor. (Kolozsvárt). 2, Gyöngyösi András kolozsvári fő praedicator beszéde maj. 18. a palotában a test fölött. 3, Keserüi Dajka János fejérvári s udvari praedicator, erdélyi püspök beszéde ugyanott maj. 19. 4, Melotai Nyilas István fejérvári udv. főpraedicator beszéde ugyanott maj. 20. 5, Keserüi D. János beszéde u. o. maj. 22. 6, Szilvási Márton bánfi-hunyadi préd. beszéde u. o. maj. 22. délest. 7, Gyöngyösi András beszéde u. o. maj. 23. 8, Melotai Ny. István beszéde maj. 24-dikén a kapuközben, a testnek Torda felé Gyula-Fejérvárra indításakor. 9, Dézsi István dévai préd. beszéde maj. 25. reggel Tordán, a test Enyed felé indításakor. 10, Gyöngyösi András beszéde Enyeden a test Fejérvár felé indításakor maj. 26. reggel. 11, Keserüi D. János beszéde Fejérvárt a test letételekor maj. 26-dikán. — II. osztály. 1, Czeglédi János ecsedi préd. es esperest beszéde Fejérvárt „az level szinek alatt, ad castrum doloris“ junius 29. 2, Szikszai Hellopeus János nagytályai préd. beszéde u. ott jun. 30. 3, Keserüi D. János beszéde a testnek a boltból az udvar piaczára kihozatásakor julius 1-én. 4, Gönczi József n. bánjai préd. es tisztántuli püspök beszéde a nagy templom előtt az udvar kapuján kívül jul. 1. 5, Alvinczi Péter kassai magyar fő préd. beszéde a nagy templomban a sir fölött jul. 1. 6, Keresszegi István zilahi préd. es szilágyi esperest beszéde a nagy templom ajtaja előtt az abba nem fért néphez jul. 1. 7, Szepsi Mihály Szathmári fő préd. búcsuztató beszéde a nagy templomban, a temetés után másod napon jul. 2-dikán. 8, Várad István bodrog-keresztúri préd. beszéde a nagy templomban jul. 3-dikán.

A II-dik rész (külön latin czimlappal) 167. lap. — Végén: Kovacsóczy István erd. titkos tanácsos es cancellár latin levele es latin versek 18 szltan lev. — Ezen 2-dik részben csak Károlyi György, ifj gr. Bethlen István magán tanítója, beszéde van magyar nyelven, 48 — 56. lapon.

Muzeumunkban van 2 példány; egyik b. Radák Istvánné hagyatékából, másik gr. Kemény József gyűjteményében (Halotti beszédek tára 4-o X-dik köt.) — Példányai vannak Pesten a nemz. Muzeumi, es a m. akadémia, Gy-Fejérvárt

a Batthiányi-, M. Vásárhelyt a Teleki-könyvtárban, a kolozsvári, sz. udvarhelyi, zilahi, pápai, m. szigeti, debreczeni ref. főiskolák és a tordai unitár. gymn. könyvtáraiban.

96.

Hanau, 1624.

Molnár Albert (Szenci). Az Keresztyeni Religiora es igaz hitre valo tanitas. Mellyet Deakul irt Calvinus Janos. Es osztan Franciai, Angliai, Olasz, Német, Czeh és egyéb nyelvekre fordítottanac: Mostan pedig az Magyar Nemzetec Isteni Igassagban valo épületire Magyar nyelvre fordított Molnar Albert. Hasznos és bővséges Registromockal egyetemben. Nyomtattac Hanoviaban. Aubrius Daniel s David, és Sleikius Kelemen Költsegecel. M. DC. XXIV. 4r. 1538 lap.—Elöl: cziml; ajánlás, Calvinus előbeszéde stb. 24, végén: Registrom 17 sztlan levél.

A Bethlen Gáborhoz intézett ajánló levélben, mely kelt Hanauban 1624. mart. 13-dikán, említi Molnár Albert, hogy őt e könyv fordítására Rákóczi György és többen intették s említést tesz „arról az kívánatos hivatalról, mellyet Felseged parancsolattya-ból Gelei István Uram hívségesen meg-irt az elmúlt esztendőben, Kassan költ levelében“, mi alatt a kassai iskola igazgatósága értendő.

Dr. Ineze István adománya, néhai Szathmári Pap Mihály könyvtárából.—Megvan M. Vásárhelyt a Teleki-könyvtárban, a kolozsvári, sz. udvarhelyi, debreczeni, n. kőrösi, m. szigeti, zilahi ref. főiskolák, a pesti prot. főiskola, Kolozsvárt gr. Mikó Imre és b. Radák Istvánné, Erdő-Szadán gr. Degenfeld Pál, s Felső-Bányán Lugossi József könyvtárában (Lugossynál, Zilahon és M. Szigeten csonkán).

97.

Kassa, 1625.

Consecratio Templi Novi, Az az, Az Vyonna feleppitetett Bekecz Templumnac Dedicálása es megszentelésekor, sok fő népeknek, Nemes Vraknac, Tanitoknac es köz rendeknac gyülekezetiben, ez 1625. Esztendőneec első napján tétetött Praedicatione; az Templum falaira es az székekre fel-iratott Szent Írásbéli Könyörgésecc és szép mondások; Ezek mellé adattac az ott tött Praedicationokkal egynehány egenlő értelmű Praedicatione. Mellyeknek Registroma ez Levelnek túllyan vagyon. Az Nemzetes es Vitezlő Monaki Miklos Urnac, es ő Kegyelme Istent-félő házastarsanac az Nemzetes es Tiszteletes Czitneki Anna Aszszonnac akarattyaokból nyomtatásban kiboczattattanac. Cassan, Schultz Daniel által, 1625. Esztendőbe. 8r. 255. lap.—Elöl: cziml., ajánlás, magyar és latin versek és Index 16. sztlan levél.

Ajánlja e könyvet Monaki Miklósnak és neje-nek Csetneki Annának Szenci Molnár Albert. Az ajánló levél kelt „Cassan XX. Augusti, Anno 1625.“ —Ebből kétségtelen, hogy ő már ekkor a külföldről béköltözve Kassán lakott, bizonyosan Bethlen Gábor fejedelem meghívása következtében, melyről a Calvinus Institutioi fordításához irt 1624. mart. 13-dikán Hanauban kelt ajánló levelében emlékezik.

E könyvhöz függelékül járul: Hivseges es id-vösseges tanác adás, Az olly Házasságról, mely két ellenkező Religion való személyec között leszen. Mellyet Petrus Molinaeus Franciai nyelven irtott, osztan Nemetből Magyarra fordított Molnár Albert. 16 lap.

Gróf Kemény Sámuel gerendi könyvtárából.—Megvan a m. Akadémia, a kolozsvári és debreczeni ref. coll., Erdő-Szadán gr. Degenfeld Pál és Felső-Bányán Lugossi József könyvtárában.

98.

Kassa, 1625.

Alvinczi Péter. Dedicatio Regii Sacelli Casoviensis, Per Reverendum et Clarissimum Virum Dn. Petrum Alvinci, Vngaricae Ecclesiae Casoviensis Antistitem ac Senioremeritissimum. Az az. Cassan az Kiralyi Házban való Capolnának az Abusokból Isteni tiszteletre szenteltelesekor tött Praedicatione. Melly mostan az Bekecz Templum Dedicálásakor tétetött praedicatione mellé adatott, az Autoránac javallásából. Cassan, nyomtatia Schultz Daniel, Anno, 1625. 8r. 16. lap.

E nyomtatványt, mely a föntebbi szám alatt leirt munkához mellekelve jelent meg, Benkő József, ki annak csak czimlaptalan példányát látta, tévedve gondolta Sz. Molnár Albert munkájának, Transilvania II. köt. 340. l.; miben követi őt Molnár Albert életírásában Szathmári Pap Zsigmond is. Erd. Prédikatori Tár. VII. füz. XXX, XXXI. l.

99.

Bécs, 1626.

Káldi György. Szent Biblia. Az Egesz Kereszténységben bé-vött Régi Deák bötüből. Magyarra fordította A' Jésum alatt Vitézkedő Társaság-béli Nagy-Szombati Káldi György Pap. Nyomtatta Béchben a Koloniai Udvarban, Formika Máté. M. DC. XXVI. Esztendőben 2r. 1176. lap—Elöl: cziml. nyomt. engedély és summa 2 levél; végén: Oktató intés (Károlyi Gáspár és Szenci Molnár Albert biblia fordítása ellen) 44 lap; nyomt. hibák 1 levél.

Dr. Ineze István adománya, néhai Szathmári Pap Mihály könyvtárából.—Megvan a nemz. muzeumban, a pesti egyetemben, Gy. Fejérvárt a Batthiányi-könyvtárban, ugyanott a növendék papok, az egri érs. lyceum, a szegedi kegyes rendi ház, a pesti prot. főiskola, a soproni ev. lyceum, a kolozsvári r. cath. lyceum és csonkán a kolozsvári ref. coll. könyvtárában.

100.

Kassa, 1626.

Házi János. Machumet Propheta, Vallasan levő egy fő iras túdo Doctornac irásából Törökből Magyarra fordított Könyw, mellyet Envarvl Asikinnak hinac. Hazi Janos által. Cassan, Sultz Daniel által. 1626. 4r. 179. lap.—Elöl: cziml. 1 levél; végén: Regestrom és vers 4 lap.

Ajánlja Bethlen Gábor fejedelemnek „Felsegednecc alázatos es hüw igaz Vdvari szolgálja és Töröc Deakja, Házi Janos.“

Gr. Mikó Imre adománya, az Aranka-gyűjteményből. — Megvan a m. vásárhelyi Teleki-könyvtárban is.

101.

Bártfa, 1626.

Fűsüs János (Pataki). Királyoknak Tököre. Melyben abrazattyok szépen ragyog és tündöklök, az Fejedelmeknek és egyéb Vrlakodóknak kedveért példáiül irattatot és formáltatot. Pataki Fűsüs Iános Vngvári Praedicátor által. Az Könyv szerzőknek, és némely emlekezetes dolgoknak és mondásoknak mutató Tábláival egyetemben. Dan. 2. 21. Isten meg változtattya az időket, és az időknék részeit; le veti az Királyokat, és más Királyokat állat, ad bölcseséget az bölczeknek, és értelmet az tudosoknak. Bartfan, Nyomtattatot, Klósz Iakab által. M. DC. XXVI. Esztend. 8r. 323 (igazabban 324) lap. — Előli cziml., ajánlás, üdv. versek 16., végén mut. tábla 20 sztlan lev.

Utolsó, egészen üres levelének előlapján: „Bartphan, Nyomtattatot Klósz Iakab által, 1626. Esztendőben.“

A Bethlen Gábor fejedelemhez intézett ajánló levél kelete: „Irattatot az utolsó időnek cio ioc XXII. esztendejében, Idibus Octobris.“

Az üdvözlő versek közt olvasható Sz. Molnár Albert 10 soros latin epigrammationja a szerzőkhöz, ezen aláírással: „scripsi Cassoviae VI. Decembr. Anno Christi 1625. Albertus Molnár.“

Gr. Kemény József könyvtárából. — Megvan a m. Akadémia és a Miskolczi ref. gymn. könyvtárban, cziml. hiján Lugosi Józsefnél, 3 első levele hiján a székely-udvarhelyi ref. coll. könyvtárban.

102.

Leyden, 1627.

Salánki György. Rotterodami Rézmannak Az keresztyén vitességet tanító Kezben viseleo Ko'nyvecskeie Melyet mostan nyonan Deakbul magiarrá fordított, es hazaiához valo szeretetibül közönségesse tót. Salánki György. Lugdunumban Nyomtatta Wourdaí Janos. 1627. esztendőben. 12r. Előli: cziml., ajánlás. üdv. versek 12, végén: mut. tábla és carmen gratulatorium 3 sztlan levél.

Ajánlva van Rákóczi Györgynek, Borsod vármegye ispánjának, Makovicza, Szerenes. Ónod, Lednicze, Sáros-Patak, Sárosvár örökös urának. Az ajánlás kelt Lugdunumban 1627. apr. 1-sején.

Az ajánlásban írja a fordító: „Háládatossággal tartozom én is Nagyságodnak, de olyannal, kit egész életemben voltaképpen meg nem fizethetek. Holott immár negyedik esztendeje folyon, hogy az Nagyságod beneficiariusi lajstromában, méltatlanságomra képest, nevemet feliratván, ez nevezetes Belgiumi Akademiákban tanulásnak okáért mulatok, és az Nagyságod kegyes gondviselése mellett fogyatkozás nélkül élek.“ Kitétszik e szavakból, hogy Salánki György 1627-ben mint tanuló tartózkodott külföldön és így kétségtelen, hogy nem egy személy azzal a Salánki Györggyel, ki előtte 47 évvel 1580-ban

irt egy verses krónikát „Geszti Ferencz nádudvari győzedelméről,“ mely Kolozsvárt 1581-ben jelent meg. Lásd: Toldy, Magyar költ. tört. 2. kiad. 159. 160. l., ki az általam leírt munkát nem látván nem határozhatta meg, hogy a kérdéses két munka azon egy vagy két azonnevű személy munkája-é?

Példányunk gr. Kemény József könyvtárából való. Több példány nem ismeretes előttem.

103.

Bártfa, 1628.

Prágai András. Fejedelmekuec Serkentő Oraia, Az az, Marcvs Avrelivs csaszarnac eleteről. Az hires Gyevarei Antaltol, Spaniol Orszagban Accitana Varassanac Püspöketöl. Az otodie Carol Császárnac Tanacsosától, Historicusától, Prédicatorától irattatot három konyvec. melyeket az Fenyés es Felseges Felseges Frideric Vilhelmsnac, Saxonia Herczegnece parancsolattyara Spaniol nyelvbol, hozza advan a Francia es Olasz nyelveken valo irasokat, Deac nyelvre forditot, es számlalhatatlan sok valogatot szep sententiackal, ekes mondasockal, tanusagokkal, az konyvnece leveleinec szelein értelmeseb olvasasnac okaert meg vilagositot Wanckelivs Janos, Most penig ez Serkentő Oranac első es hamadic konyveit Az Tekentetes es Nagysagos Vrnac etc. Felso Vadaszi Rakoczi Gyorgynece parancsolattyara magyar nyelven tolmacsoltta Prágai Andras Szerencesi Prédicator. 1628. Bartphan, nyomtattatot Klosz Jakab által. 2r. 1055. lap — Előli: cziml. ajánlás, üdv. versek, a ker. olvasónak stb. 64, végén: mut. tábla stb. 11 sztlan levél.

Ajánlva van Rákóczi György Borsod vármegyei főispánnak.

Ezen munka második része, mint a fordító az ajánlásban megjegyzi, Draskovics János fordítása szerint van adva, mely Prágában 1610-ben jelent meg.

Gr. Kemény József könyvtárából — Megvan a m. nemz. Muzeumban, a m. vásárhelyi Teleki-könyvtárban, a kolozsvári ref. és unitár. coll., a m. vásárhelyi, sz. udvarhelyi, zilahi, m. szigeti, n. körösi ref. főiskolák, gr. Mikó Imre és számos magánosok könyvtáraiban.

104.

Lőcse, 1628.

Kákonyi Péter. Igen Szep Historia Cirvs Kiralyrol, mikeppen akarta el vesztetni Astiages kiraly, es mikoron bizta volna egy hiv Szólgájára, az Szólgá ki vivén, mivel nem akará az ártatlannak vérevel magát meg ferteztetni, csak egy Csorda Pásztorra bizá, és az Csorda Pásztor haza vivén, miképpen tartatta fel és fel nevededvén miképpen állot boszszút az Astiagesen: éneken irattatot K. P. által. 4r. A — B2 = 1 1/2 iv = 6 sztlan levél.

Végén: Leutschoviae, Anno 1628.

Külön czimlapja nincs és nem is volt.

Végző verse:

Az ezer ott százban és negyven kilentzben
Mikor irnak vala ennyi esztendőben,
Az ki ez éneket szerzé vigh kedvében,
Nevét megh jelenté az versek fejében.

A versfejekben: Historia E (A) stiagis regis at (et) Chri (Cyri) potentissimi monarchae e Troge (i) Pompei M. C. Nymantis desumpta ide per Petrum Kakoni facta.

Csak két kiadása ismeretes: Debreczen 1574. és Lőcse. 1628.

Példányunk a Benkő Ferencz által aján-dékozott gyűjteményes kötetből való. — Ezen kívül még csak egy példány ismeretes a m. Akadémia könyvtárában, mely mint egyetlen példány van említve Uj Magyar Muzeum 185°/1. II köt. 426. l.

105.

Debreczen, 1629.

Pecs Varadi Peternek Varadi lelki Pasz-tornak Feleletit, Pazmany Peternek, Esztergami Er-seknek két könyvetskeire, Mellyeket az Szent irasrol es az anyaszent-egyhazrol irt, es Bihar Var-megye-nek Dedicálván, MDCXXVI. Esztendőben ki bocsat-tott. 2. Timoth: 3. v. 8. 9. Az megveszett elméjü, es az hitben megvetetett emberek tovab nem me-hetnek: mert ezeknek esztelensegek nyilvan valo le-szen mindenek előtt Debreczenben, Nyomtattatott Rheda Peter alta. c. 16 Ioc XXIX. Esztendőben. 4r. 888 lap. — Elöl: cziml., ajánlás s a ker. olvasó-hoz 8, végén: mut. táblák és nyomt. hibák 19 sztlan levél.

Ajánlva van Fodor Benedeknek, „Bethlen Ga-bor Vrunk Ú Fölsege Emeritussának.“

Példányunk csere utján került a kolozsvári ref. collegium könyvtárából. — Megvan a pesti egyetem, a kolozsvári, debreczeni, m. szigeti ref. coll. és a kolozsvári unitár. coll. könyvtárában.

106.

Gy. Fejérvár, 1630.

Dengelegi Péter. Roevind Anatomia, mellyel a' Nagy Szombati Kaldi György Papnak a' Szent Biblia feől való Oktato intese, mellyet az ő tölle Magyar nyelvre fordittatott Bibliajanak sarkához big-gyesztet, minden reszeiben megh vizgaltatik, es egy-szersmind Karolyi Gaspar es Szenczi Molnar Albert az ő hasznos munkájokkal edgyütt patvaros nyelve-nek ostorozasa alol fel szabadittatnak, az nagy Is-tennek segedelmeből Dengelegi Peter által Nyom-tattatott Feier-Varat Lignicei Effmurd Jacob által 1630. esztendőben. 8r. 383. (helyesen 388) lap. — Elöl: cziml., ajánlás, üdvözlő versek 8, végén nyomt. hibák 1 sztlan levél.

Ajánlva van Igaz Gáspárnak „ Colosvárat, Hus-hagyó kedden, 1628. esztendőben.“

Dr. Incze István adománya, néhai Szath-mári Pap Mihály könyvtárából. — Megvan a Debre-czeni ref. coll. könyvtárában is.

107.

Lőcse, 1630.

Molnár Albert (Szenczi). Discursvs De Svmmo Bono, Az legfőbb iorol, mellyre ez világ mi-denkoron serényen és valóban vágyodik. Az Bibliái és Világi sokféle Historiákért és Példákért olvasásra kedves és hasznos. Ennekelotte Josqvin vs Betv-

leivs által Hanoviaban bocsattatot ki. Mellyet mos-tan némelleyeknek kérésekre Magyarú forditot Sz.M.A. Lőcsen Nyomatattatot, Brewer Lőrincz által, 1630. 4r. 405. lap. — Elöl: cziml., ajánlás, versek 4, végén: Registrom 1 sztlan levél.

Ajánlva van Darholcz Ferencznek, Finta és Hillo stb. örökös urának, ezen kelettel: „Irtam Co-losvarat, Januariusnak XX. napján, 1630. esztendő-ben.“ — Az ajánlásban írja Molnár Albert: „Ez könyv-nek azért kedves voltát és keletit látván az könyv-nyomatatók hárman is kériek engemet, hogy magya-rúl forditanám, remélvén azt hogy az magyar ol-vasóknál is kedves fogna lenni ez Discursus. Midőn azért az lőcsei becsületes Bruno Braier őcsese, az tisztelendő Lőrincz Brevver könyvnyomatató kérését ujétaná, és munkámnak jutalmát is igézné, megfor-dítám az elmúlt nyáron, egy keserűségvizasztaló és egy igaz szeretetre oktató könyvecskéekkel egyetem-ben: melyekkel vizasztaltam is magamat némelley-eknek szomorító és kártévő rágalmozások ellen.“ — Igen érdekes még Monár Albert ajánlásának párt-fogójára Darholcz Ferenczre s a maga szükölködő ál-lapotjára vonatkozó következő sorai is: „Továbbá dedicálásomnak legnagyobb oka ez, hogy mennél ha-maréb lehetne, háláadó szívemet akarnám kegyelmed-höz jelenteni mindenkori velünk tett jótéteményiért, és hogy ez elmúlt esztendőben szükölködő állapato-mat megszánván oly segedelmét és annyi költségét nyujtotta táplálásunkra, melylyel ezeltől való jobb időkbén németsországi fő académiában is egy tanuló ifjat tisztéségesen tanittathatott volna. Mely kegyel-med kedves ajándékával itt való adósságimból is ki menekedtem, és még mostan is azzal élek az enyi-mekkel; annakfelotte jegybe adott leányunkat is ugyan azonból rövid nap kiházásitjuk Istennek kegyelme ve-lünk lévén.“

Példányunk csere utján került a kolozsvári ref. collegium könyvtára duplumaiból. — Megvan a nemz. muzeum, a m. t. Akadémia, a n. kőrösi ref., a kolozsvári r. cath. ref. és unitárius főiskolák s Felső-Bányán Lugossy József könyvtárában.

108.

Kolozsvár év n. (1630)

Kolosi Török István. Az aszszonyi nem-nek nemessegéről méltóságáról és ditsiretiről való Rhythmusok. Az Tékozlo Fiu Historiaja notajara. Syrah Cap. 36. v. 26 et 27. Az ki ljo Aszszonnyal bir, örökseget kezd birni, hozzája hasonlo segítsege vagyon, és nyugodalom oszlopa. Az hol sövény nints el tékozoltatik az örökseg; és az hol Aszszony nints, foháskodik az szükölködő. Nyomtattatott Colosv(arat Abrugy)i György által. 4r. A — D1 = 13 sztlan levél.

A czimlevél hátulsó lapján és a következő egész levelen áll az ajánlás „Az Tiszteletes Aszszonyoknak, Nagysagosoknak, Nemeseknek . . . Nevezet szerént penig Nemzetes Kemény Kata Aszszonnyak“, Búni Bethlen Ferencz főudvarmester, Felső Fejér várme-gyei főispán és táblai hites assessor nejének. Aláírva kelet nélkül: Kolossi Török István.

Utolsó versszaka:

Mikor az hat száz felett ezer el tölt volna,
Es harmintz azok után változva forgana,
Az virágzó Ifiúság nékemis szolgálna,
Ez Verseket rendelém hirül hogy maradna.

VÉGE.

Ezután következik még egy levél (Di), melynek első lapja üres, hátulsó lapján pedig ez áll:

Ad vatem et lectorem autor.

Ki Vers iro Poeta vagy,
Ditsiresre kedved is nagy,
Bár Ferfiunak jo hirt adgy,
De jo Aszszonyt hátra ne hadgy.

(és még 3 versszak).

Ezen irodalomtörténetünkben azelőtt ismeretlen egyetlen példány a muzeum részére pénzen szerzett székely-keresztúri gyűjteményes kötetből való. — Közben 2 levele (B2, B3) hiányzik. — Másolata e példányról megvan a m. Akadémia könyvtárában.

E nyomtatványt az iratási évre 1630-ra azért mertem helyezni, mert Abrugyi György, mint 1632-re szóló, de 1631-ben nyomtatott kolozsvári naptárának ismertetéséből látni fogjuk; 1630-ban nyomtatta „első zsegejét“, és így igen hihető, hogy e munka is azon évben jelent meg.

109.

Pozsony, 1631.

Káldi György. Az Vasarnapokra = való Predikatzioknak Első Resze. Advent első Vasarnapjától-fogva Sz. Haromság Vasarnapjáig. Irta az Hivek Vigasztalására és Jobbülésára. Az Jesus-alatt vitezkedő Társaság-béli Nagy-Szombati Káldi György Pap. Nyomtatta Pozsonyban Rikesz Mihaly, M. DC. XXXI. Esztendőben. 2r. 743. lap. — Elő: cziml. 1 levél, ajánlás és előjáró beszéd, I—X lap; végén: lajstrom 13 sztan levél.

Ajánlva van Pázmán Péter esztergomi érseknek.

Példányunk, melyből az előbeszéd (V—X lap) hiányzik, az egri érs. lyceumi könyvtár duplumaiból csere útján került. — Megvan a pesti egyetemen (2 péld.), Gy. Fejérvártt a Batthiányi könyvtárban, az egri és kolozsvári r. cath. lyceum, a szegedi kegyes rendi ház, a pápai r. cath. gymnasium és a debreczeni ref. coll. könyvtáraiban.

110.

Pozsony, 1631.

Káldi György. Az Innepekre-Való Predikatzioknak Első Resze. Sz: Andras napiatol-fogva Keresztelő Szent János napjáig. Irta az Hivek vigasztalására és Jobbülésára az Jesus-alatt vitezkedő Társaság-béli Nagy-Szombati Káldi György Pap. Nyomtatta Pozsonyban Rikesz Mihaly, M. DC. XXXI. Esztendőben. 2r. 598. lap. — Elő: cziml., ajánlás 3, végén: lajstrom 6 sztan levél.

Ajánlva van gr. Eszterházi Miklós nádornak.

A főntebbi szám alatt leirt Vasárnapi Predikatziókkal egy kötetben van meg muzeumunkban s az említett könyvtárakban.

111.

Kolozsvár, (1631.)

Kalendarium. Christus Urunk Születése után 1632. Esztend: Az mely Bissextilis. Figyelmetesen az Magyar és Erdély Országi Meridianusra irattatott Haberman Janos az Medicinanak Doctora által. Ez esztendőben 4. Eclipsis leszen: 2. a Napban. 2. a Holdban, de mi csak egyiket fogjuk látni, melyről oda hátra szöllumk. Kolosvarat, N. Abrugi György. 16r. A—E (8 levelenként) = 40 levél.

A Calendarium és Sokadalmak után a 18-dik levelen következik külön czimlappal: Prognosticon Astrologicum. Az az: Az Csillagok forgásának jezdéséből, némely kiváltképpen valló dolgokra néző rövid jövendőlés, ez jelen való Esztendőre, mely Christvs Vrnk születése után 1632. Szorgalmatosan irattatott, és a Magyar- s Erdély Országi Meridianusra számláltatott Haberman Ianos és Avenariivs Ianos Tudos Doctorok által. Iupiter ez Esztendőnek Ura, Mars az ő segítő társa. Heltus Gaspár Műhelyében Abrugi György Nyomtatta Colosvarat.

A Prognosticon elfoglal 13 levelet; ez után következik: Christus Urunk Születése után való rövid Chronica, 19 levelen.

A Prognosticon ajánlva van a kolozsvári tanácsnak. Ez ajánlásban írja Abrugyi György: „az mult esztendőben a Könyv-nyomatásbéli munkámnak első sengéjét Kegyelmeteknek szeretettel offeraltam és ajánlottam volt.“; miből kitetszik, hogy Abrugyi György már 1630-ban kezdett nyomtatni Kolozsvárt.

Egyetlen példány Luczai Boér János ajándékából. — E példány éppen a kolozsvári tanács tulajdona volt, fedelére ugyanis kivül ez van írva: TANACZE An: 1. 6. 3. 2. — A kalendariumba fűzött tiszta levelekre a várost érdeklő 1632-diki események vannak magyarul följegyezve.

112.

H. n. (Kolozsvár). 1632.

Az Keresztyeni Vallasnak Rövid Tudománya. Hebr: 12. v. 14, Szentségnélkül senki nem látiya az Istent. Christus Urunk Születése után 1632. 8r. 130. lap. — Elő: cziml. és nyomt. hibák 2, végén: mut. tábla 1 sztan levél.

Unitarius catechismus; szerzője ismeretlen.

Minthogy az unitariusoknak Erdélyben ekkor egyetlen nyomdájok a régi Heltai féle nyomda volt, bizonyos, hogy e könyvet Kolozsvártt Abrugyi György nyomtatta, ki a Heltai-féle nyomdát tudtomra 1630—1639. kezelte. Kétségtelenné teszi ezt e könyv betűinek teljes azonsága Abrugyi György más nyomtatványainak betűivel.

E könyv egyike az unitariusok legtrikább nyomtatványainak, melyet még az erdélyi unitariusok derék könyvesze, a mult század közepén élt Kénosi Tözsér János sem ismert. Ennek nagy becsű kézírtaiban: De Typographiis Unitariorum in Transylvania 206. l., és Bibliotheca Scriptorum Transylvano-Unitariorum 67. l., melyek eredetiben megvannak az erd. Muzeum kézirattárában (Jos. Com. Kemény, Collectio mi-

nor Manuscriptorum Historicorum XXIV. köt.), van ugyan említve egy 1632-ben nyomtatott unitarius kis catechismus, ily czim alatt: „Kis Catechesis. Az gyermekek és az gyenge értelmű emberek számára. Fordított Lengyelből Magyarra. Nyomtatott Anno Domini 1632. 12r.“: de hogy ezen lengyelből fordított kis catechismus az általunk leirt könyvvel nem egy, azon kételkednünk nem lehet. — A Kénosi Tózsér által leirt kis káténak ma egy példánya sem ismeretes.

Teljesen ép példányunk Vargyasi Dániel Gábor ajándéka. — Ezen kívül még csak egy példányt ismerek Jakab Eleknél Kolozsvárt, melynek néhány hiányzott levele muzeumunk példányáról van hasonmással kiegészítve.

113.

Gyula-Fejérvár, 1632.

Practica Aritmetica. Az az Szám vető Tabla. Melyben minden féle Adásról, és Vételről valo bizonyos számoknak summáját hamar és készen föl található. Az Pythagoras Táblájából, (kit más nével Olasz Practicanak- is hinak.) számláltatott és uyonan kinyomtatott. Feier Va (rat. Lignicei Efmurd Jakab által. 1632. Esztendőben). 12r. A—R5 (6 levelenként) — 8 iv és két lev. — 98 sztlan levél. — Elöl: cziml. ajánlás, utasítás 6 sztlan lev.

Ajánlotta e könyvet Lignizei Efmurd Jakab gy. fejérvári nyomdász „Az Nagyságos Kis Vraknak iffiabbik Rakoci György es Rakoci Sigmond Vrainak.“ — Az ajánlásban olvassuk: „ez könyvecskeis . . . az örökke valo feledékenségnak sárában kevertetet volna be az Magyar nemzet között, ha az serény és hasznos könyveknek ki bocsátásában szorgalmatosan forgolodo, boldogh emlékezetű Lipsiai Pál, az Debreczeni akkorebeli könyvnyomtato, ennek előtte tizen-nyolcz esztendővel oltalma alane (vette és) ki ne nyomtatta volna.“ Ezt a debreczeni 16 14-diki kiadást, melynek ma egyetlen egy példánya sem ismeretes s emlékét is csak e sorok tartották fön, nyomtatta tehát ő ujra, „akarván, mint mondja, ez io emlékezetű jámbornak dicséretes nyomdokát követni, azoknakis kedveskedni, kik, ennek ki nyomtatására engemet izgattanak, tisztem szerint ez hasznos könyvecsket uyonan világosságra hozni.“

E könyv nem egyéb mint a számok sokszorozó táblája 1-től 100-ig; használata módjáról az ajánlás után utasítás van adva.

Hogy a példányunkban megesonkitott czimlap alján az általam zárjel közt közlött szavak állottak, bizonyos gr. Kemény József jegyzetéből, ki még ép példányt látott, s czimét Sándor István Magyar Könyves háza általa pótolta s jelenleg muzeumunk könyvtárában levő példányában 26. l. így jegyzette föl; „1632. Fejérvár. Practica Aritmetica. Az az Szám vető tábla e.c.t. Feiervarat. Lignicei Efmurd Jakab által. 1632 Esztendőben. in 12°.“

Mint a debreczeni 1-ső, ugy ez a gy. fejérvári 2-dik kiadás is mind eddig ismeretlen volt.

Egyetlen példányunk Buczi Emil ajándéka. — E példányból a czimlapnak, az ajánlás és utasítás 4 első levelének, valamint a szöveg első levelének alsó sorai le vannak hasítva, az utasítás utolsó levele pedig hiányzik.

114.

Gyula-Fejérvár, 1632.

Tolnai István. Az Witebergai Academianak az Evangelica Religio-ert szam ki-vetést szenvedő Csehökhez, és Morvaiakhoz küldet vizgztalasa. Melyet az Magyar nemzet üdvösségére magyarul fordított Tolnai István Az Tekintetes És Nagyságos Rakoczi Gyeorgynek Erdélynek dicsiretes Feiedelmének vdvári Praedicátora. Feier-Varat Niomtatot Lignicei Efmurt Jacab, Feiedelem Vrunk Typographusa és compactora által. Anno D. 1632. 4r 307. lap. — Elöl: cziml. ajánlás (Rákóczi György fejedelemnek), az olvasónak 18 sztlan levél.

Utolsó számozatlan lapján: „Feier-Varat nyomtatott Efmurt Jakab által, 1632. Esztendőben.“

Példányunk gr. Kemény Sámuel gerendi könyvtárából való. — Megvan a m. Akadémiában, M. Vásárhelyt a Teleki-könyvtárban, a sz. udvarhelyi, debreczeni, kecskeméti és cziml. híján a kolozsvári ref. collégiumok könyvtárában.

115.

Debreczen, 1632.

Margitai Péter. Temető Praedikatiok, Melyet, amaz boldog emlékezetű Margitai Peter, egyszer-is maszor-is egnehany helyben levő Ecclesiakban, temeteskor praedikallott. Mostan penig halalanak utanna, közönseges haszonra ki bocsáttattak Kereszegi István Debreczeni Ecclesianak lelki pasztora es Magyar Orszagban az Tiszán innen levő Ecclesiaknak Puspökje által. Debreczenben, Nyomtatott Fodorik Menyhart által. 1632 Esztendőben. 8r. 512. lap. — Elöl: cziml., ajánlás, üdv versek 6, végén: mut. tábla 5 sztlan lev.

Ajánlva van idősb gr. Iktári Bethlen Istvánnak Máramaros és Hunyad vármegye örökös főispánjának.

Dr. Incze István adománya (néhai Szathmári Pap Mihály könyvtárából). — Megvan a m. v Teleki-könyvtárban, a pesti prot. főiskola, a debreczeni ref. coll. és cziml. híján a m. szigeti ref. lyceum könyvtárában.

116.

Debreczen, 1632.

Siderius János. Catechismus, Az az: Rövid Kérdések es Feleletek által valo Tanítás: Az Keresztyeni: Hitnek fő Agazatiról. Siderius Janos Tarczali Praedicator által irattatott. Debreczenben Nyomtatta Fodorik Menyhart 1632. Esztend. 12r.

Töredéke, t. i. a czimlap és az A 2, 3, 4. levél, melyeken Siderius praefatiója áll, megvan az erd. Muzeum könyvtárában, Eötvös Lajos ajándékából.

117.

Kolozsvár (1632).

Uj és O Kalendárium, Christus Urunk születése után 1633 esztendőre calculaltatot, Debre-

ceni S. Gaspar által. Az tudománnak nincsen egyéb ellensege; hanem csak az tudatlan ember. Colosvarat Abrugi György. N. 16r. A—E (8 levelenként) = 40 szltan levél.

A 18-dik levelen következik külön czimlappal: Prognosticon Astrologicum Az az: Az Planetának egyéb fő csillagoknak forgásiból való jövendölés, Cristus Urunk születése után 1633 esztendőre. Az melyben az esztendőnek négy részeinek állapattya, több egyéb történeendő dolgokkal együt világossan meg irattattak. Debreczeni S. Gaspar által. Colosvárat, Heltus Gaspár műhelyében Nyomtatott Abrugi György által.

E prognosticon ajánlja a nyomtató „az nemes kiralyi szabad városnak Abrugbányának fő Birájának Adamosi Thamas Deak Uramnak, és az egész Republicának etc.“

Luczai Boér János ajándéka. — Kolosvár város tanácsáé volt; közbe fűzött tiszta leveleire a várost illető 1633-dik évi események vannak jegyezve.

118.

Kolosvár, (1633).

Kalendarium. 1634-esztendőre Christus Urunk születése után. Az Erdélyi és Magyar országi Eghez szorgalmatosan irattatott Dávid Freolik Kés. Ast. által. (Fametszet. Kolosvár város c zimere). Colosvarat, Nyomtatott Abrugi György által. 16r. A—D (8 levelenként) = 32 szltan levél.

A 18-dik levelen külön czimlappal: Prognosticon, Az eghi csillagok forgasából az 1634. esztendőnek állapattjáról. Mellyet Az Hires Erdély és Magyar Országgra, környüle lévő tartományokkal együt, szorgalmatosan irt David Frölik Késmárki Astronomus. Mars ez esztendőnek Isten után gubernatora, Mercurius segítő társa.

Luczai Boér János ajándéka. — Kolosvár tanácsáé volt; üres leveleire a várost éideklő 1634-dik évi események vannak jegyezve.

119.

Debreczen, 1633.

Kis-Marjai Veszelin Pál. Kegyes es Istenes Beszelgetések, mellyekben az Ur Christus amaz hivseges es jó pasztor, Adamnak egy el tévelyedet Fiát meg akarja lériteni, es saját juhainak aklában vissza hozni; Meg mutatvan, vallasanak el-változtatásában mely igen esztelen es erötelen Okoktul viseltetet es indittatot a Romai Synagoganak kebeleben való szállásra. Az egygyigü híveknek megh erősítésekre, es az el-tévelyedteknek megh térítésekre kibocsattattak azon Ur Christusnak alázatos szolgaja, Kismarjai Veszelin Pal által. Debreczenben, Nyomtatta Fodorik Menyhart, 1633. 8r. 304. lap. — Elöl: cziml., ajánlás 6 szltan lev.

Ajánlva van debreczeni Aszalos (Asztalos) Istvánnak és Mike Istvánnak, mint a kiknek „jó akaratok által jött napfényre“ ez a könyv.

Példányunk Burián Pál antiquarius-tól szereztetett. — Megvan a kolosvári ref. coll. és r. cath. lyceum könyvtárában s Lugossy Józsefnél Felső-Bányán.

120.

H. n. (Kolosvár,) 1635.

Kolosi Török István. Az Szent Janos Evangelista és Apostol Historiaia. Mikképen Ephésos városában lévő Diana templomabol üzött ki egy ördögöt; Es az után Diocletianus Romai Imperatorol Pathmos szigetiben számkivettetvén Cinopsot az ördögösök Fejedelmét az Tengerben vesztette, és az ördögösöket Pathmos szigetiből el üzvé, Phora városában az Evangeliomot nagy haszonnal hirdette. Authore Stephano T. Colosino. Ad notam Troiana Historiae. Nyomtatott 1635 Esztendőben. 4r. A—Di. = szltan levél.

A versfejekben: Stephanvs Kolosi Lvdimagister patriae.

Ajánlja e munkát „Az Kolos városanak Fő Birájának Gosztoni Péter Deák Uramnak, Lórintz Deák, Fodor Gergely Vraméknak, és az egész Tanátsnak, ugy mint hazájának és magának kegyes Patronusinak etc. . . . Kolosi Török István.“

Ez a historiás ének a 11-dik levél hátlapján e versszakokkal végződik:

Ezer hat-száz harmintz egy esztendőben,
Ez éneket Hushagyo kedd hetiben,
Eletének legh fenlőbb ideiben,
Iram huszon edgyedik esztendőmben.

Az mellyet Reüchlin Ianos könyvéből,
Kit irt az csudálatos igéről,
Fordítottam Magyar nyelvre hogy ebből,
Minden hü Keresztyén tanollyon szüből.

Ezután következik a könyv két utolsó (C4 és D1) levelen függelékül, külön czimlap nélkül, Kolosi Török István más éneke, ily fölirattal:

Az világi embereknek bolondságán, és nyomoruságán való Siralom, Marsilius Ficinus irásából. Ad Notam: Ha kérdi Isten Katai te tölled etc.

Ennek vers fejeiben: Stvltitia et miseria hominvm defletvr.

E könyv, mint betűi és fametszetei bizonyítják, a Heltaiféle kolosvári nyomda terméke, melyet ekkor Abrugi György kezelt.

Példányunk a pénzen szerzett székely-keresztúri gyűjteményes kötetből való. Ezen kívül még csak a Cornides példányáról van tudomásom (Danielis Cornides Bibliotheca Hung 238. 1.), mely jelenleg Cornides könyvtárával együtt a m. Akadémia tulajdona.

(folytatása következik.)